Honore De Balzac

Honore De Balzac

EUGÉNIE GRANDET

Sachs, septembrie 1834

Capitolul I.

CHIPURI BURGHEZE.

Sunt case în unele oraşe de provincie a căror privelişte insuflă aceeaşi melancolie pe care o provoacă mănăstirile cele mai sumbre, întinderea şesurilor cu bălării şi mărăcini, nespus de mohorâte, ruinele cele mai pline de jale. Poate că dăinuiesc îndeolaltă în aceste case şi tăcerea schiturilor, şi întinderea stearpă a şesurilor cu bălării şi mărăcini, şi rămăşiţele ruinelor; viaţa şi mişcarea sunt atât de mocnite înăuntru, încât un străin le-ar crede nelocuite dacă n-ar întâlni deodată privirea slabă şi rece a unei fiinţe neclintite, cu obrazul pe jumătate de schimnică, înclinat peste pervazul ferestrei, la vuietul unui pas necunoscut.

Acelaşi suflu de melancolie se desprinde din fizionomia unei locuinţe aşezate în Saumur1, la capătul străzii care duce, în urcuş, spre castel, prin partea de sus a oraşului. Strada, acum puţin umblată, încinsă vara, îngheţată iarna, întunecoasă pe alocuri, se deosebeşte între toate prin sonoritatea pavajului de prundiş mărunt, întotdeauna uscat şi curat, prin îngustimea întortocheatei sale căi, prin tihna caselor sale, care ţin de târgul cel vechi şi domină meterezele.

Locuinţele de trei ori seculare sunt încă trainice, deşi durate din lemn, iar aspectele lor felurite dau acestei părţi din Saumur originalitatea care atrage luarea-aminte a anticarilor şi a artiştilor. Cu neputinţă ar fi să treci prin faţa unor asemenea clădiri fără a admira uriaşele grinzi, cu

capetele lor cioplite în chip de figuri bizare, încununând cu un negru basorelief parterul celor mai multe din ele.

Aici, grinzile de lemn transversale sunt acoperite cu ardezie şi ies în relief dungi albastre pe şubredele ziduri ale unui sălaş cu acoperişul terminat în grinzi aşezate perpendicular pe un perete de paiantă, acoperiş pe care anii l-au gârbovit şi a cărui putredă şindrilă s-a scorojit sub acţiunea alternativă a ploii şi a soarelui. Dincolo se zăresc pervazurile roase şi înnegrite ale ferestrelor cu gingaşe încrestături, care abia se mai desluşesc, şi par prea fragile pentru ghiveciul de lut cafeniu de unde se înalţă garoafele şi trandafirii vreunei biete lucrătoare. Mai departe, se ivesc porţi ghintuite cu uriaşe piroane, unde geniul străbunilor noştri a înscris hieroglifele de familie, al căror tainic înţeles nu-l va mai dezlega nimeni vreodată. Într-un loc, un protestant şi-a însemnat crezul, în altul, un fanatic al Ligii Catolice2 l-a afurisit pe Henric al IV-Iea. Iar cutare burghez şi-a săpat insignele nobleţii sale municipale, fala înaltei sale dregătorii de consilier comunal, întreaga istorie a Franţei se află aici. Alături de căsulia şubredă, cu porţiuni de perete tencuite grosolan şi de mântuială, abia netezite cu mistria, unde meşteşugarul trudea din zori cu rindeaua, se înalţă palatul cine ştie cărui nobil, unde pe bolta de piatră a porţii se mai văd încă vestigiile stemei sfărâmate de diversele revoluţii care din 1789 au frământat ţara3.

În această stradă, prăvăliile neguţătorilor nu sunt nici dughene, nici magazine; amicii evului mediu ar regăsi aici atelierul părinţilor noştri în toată naiva-i simplicitate. Sălile scunde, care n-au nici faţadă, nici vitrină, nici geamlâc, sunt adânci, întunecoase, fără ornamente interioare ori în afară.

Uşa e despărţită în două tăblii pline, rudimentar ferecate; cea de sus se deschide pe dinăuntru, şi cea de jos, prevăzută cu un clopoţel prins în arc, se vântură într-un necurmat du-te-vino. Aerul şi lumina pătrund în acel soi de jilavă hrubă fie prin partea de sus a uşii, fie prin spaţiul dintre boltă, pardoseală şi micul zid înalt doar cât să te

sprijini de el, în care se proptesc zdravene obloane, scoase dimineaţa, puse la loc şi zăvorâte seara cu drugi de fier înşurubaţi. Zidul acesta slujeşte pentru aşezarea mărfurilor la vedere. Nici un tertip viclean. După însăşi natura negoţului, mostrele se mărginesc la două sau la trei hârdaie de sare şi de batog, la câteva suluri de pânză, la frânghii, la alămuri atârnate de grinzile tavanului, la cercuri înşirate de-a lungul pereţilor sau la câteva bucăţi de postav în rafturi.

Intraţi. O fată curată, sclipind de tinereţe, cu basma albă, cu braţele roşii lasă împletitul, îşi cheamă ori mama, ori tatăl, care vine, şi, flegmatic, amabil sau arogant, după cum îi e firea, vă vinde ce vă pofteşte inima, fie marfă pentru doi gologani, fie pentru douăzeci de mii de franci.

Veţi vedea un negustor de doage stând în faţa uşii fără să facă nimic şi pălăvrăgind cu un vecin; s-ar părea că n-are decât păcătoase rafturi pentru sticle şi două-trei grămezi de leaturi, dar şantierul său din port aprovizionează pe toţi dogarii din Anjou; el ştie cu de-amănuntul câte butoaie poate vinde dacă recolta este bună; o rază de soare îl îmbogăţeşte, o vreme ploioasă îl ruinează; în aceeaşi dimineaţă butoaiele valorează unsprezece franci, ori scad la şase.

În acest ţinut, ca şi în Touraine4, vicisitudinile atmosferei domină viaţa comercială. Podgorenii, proprietarii, negustorii de cherestea, dogarii, hangiii şi marinarii, cu toţii pândesc o rază de soare; se culcă seara tremurând ca nu cumva să afle dimineaţa că peste noapte a dat îngheţul; se tem de ploaie, de vânt, de secetă, şi toţi ar voi apă, căldură sau nori la poruncă. E un necurmat duel între cer şi interesele pământeşti.

Barometrul posomorăşte, înseninează şi înveseleşte mutrele pe rând.

De la un capăt la altul al acestei străzi, fostă Uliţa mare din Saumur, cuvintele „Ce vreme de aur” se transmit evaluate în cifre din poartă în poartă. Şi fiecare răspunde vecinului:

„Plouă cu ludovici5!”, ştiind prea bine ce-i aduce o rază de soare, o ploaie la timp. Sâmbătă spre amiază, nu capeţi în toiul verii marfă nici de-o para de la aceşti bravi neguţători. Fiecare îşi are via lui, moşioara lui şi merge să petreacă două zile la ţară. Totul fiind dinainte prevăzut acolo, vânzarea, cumpărarea şi câştigul, negustorii pot folosi zece ceasuri din douăsprezece în vesele petreceri, în observaţii, comentarii şi veşnice iscodeli. O gospodină nu cumpără o potârniche fără ca vecinii să nu-l întrebe pe bărbat dacă a fost ori nu bine friptă.

O fată nu scoate capul pe fereastră fără să nu fie zărită de cei grămădiţi în preajmă fără nici o treabă. Acolo, deci, cugetele sunt străvezii ca lumina zilei, aşa după cum şi casele de nepătruns, negre şi tăcute, n-au totuşi nici o taină.

Viaţa se desfăşoară aproape totdeauna în plin aer: fiecare familie stă în poarta casei, acolo prânzeşte, acolo cinează, acolo se ia la gâlceavă. Pe stradă nimeni nu trece fără a scăpa necercetat. Astfel că, odinioară, când sosea vreun străin în oraşele de provincie, era luat peste picior din uşă în uşă. De aici faimoasele palavre, de aici porecla de „gură spartă” dată locuitorilor din Angers, neîntrecuţi în astfel de zeflemisiri târgoveţe.

Vechile palate ale oraşului sunt aşezate în partea de sus a acestei străzi, locuită odinioară de nobilii ţinutului. Clădirea plină de melancolie, unde s-au petrecut întâmplările povestirii de faţă, era tocmai una din asemenea case, rămăşiţe venerabile ale unui veac în care lucrurile, ca şi oamenii, aveau acea simplicitate caracteristică pe care moravurile franceze o pierd văzând cu ochii.

După ce ai străbătut acest pitoresc drum cu cotituri, ale cărui amănunte – chiar şi cele mai neînsemnate – trezesc amintiri şi a cărui impresie generală ajunge a te cufunda într-un fel de visare fără voie, zăreşti o adâncitură destul de întunecoasă, unde la mijloc se află pitita poarta „casei domnului Grandet”.

Dar e peste putinţă a înţelege tâlcul acestei denumiri provinciale fără a da biografia domnului Grandet.

Domnul Grandet se bucura în Saumur de o faimă ale cărei cauze şi efecte nu vor fi pe deplin pricepute de cei ce n-au trăit într-un fel ori altul în provincie. Domnul Grandet (numit încă de unii oameni moş Grandet, deşi numărul acestor bătrâni scădea simţitor) era în 1789 un meşter dogar, care trăia în belşug, ştia să scrie, să citească şi să socotească. Când Republica Franceză a pus în vânzare averile clerului în ţinutul Saumur, dogarul, pe atunci în vârstă de patruzeci de ani, abia se căsătorise cu fata unui bogat neguţător de cherestea. Grandet, luând cu sine averea lichidă şi zestrea nevestei, purtând asupra lui două mii de ludovici, porni în departament, unde, datorită sumei de două sute de ludovici dăruiţi de către socru-său neînduplecatului republican, care orânduia vinderea domeniilor naţionale, căpătă pentru o bucată de pâine, legal, dacă nu şi legitim, cele mai frumoase vii din departament, o veche mănăstire şi câteva ferme.

Locuitorii din Saumur, fiind prea puţin revoluţionari, vedeau în moş Grandet un om îndrăzneţ, un republican, un patriot, o minte ce se îndeletnicea cu ideile noi, în vreme ce dogarul se îndeletnicise pur şi simplu cu negoţul de vinuri. Ca atare, fu numit membru în administraţia districtului Saumur, şi înrâurirea lui pacifică se simţi politiceşte şi în materie de negoţ.

Politiceşte, el apără pe foştii nobili şi împiedică din răsputeri să se vândă averile emigranţilor; în materie de negoţ, procură armatelor republicane o mie sau două de butoaie cu vin alb, care i s-au plătit cu minunatele livezi ce ţineau de o mănăstire de maici, rezervate ca un ultim lot.

Sub Consulat, moş Grandet ajunse primar, gospodări cuminte, chivernisi produsul viilor şi mai zdravăn; sub Imperiu deveni domnul Grandet. Napoleon nu iubea republicanii: ca atare, îl înlocui pe domnul Grandet, ce trecea drept cetăţean care purtase bonetă roşie, cu un

mare proprietar, un om cu particulă, un viitor baron al Imperiului. Domnul Grandet părăsi onorurile municipale fără nici o părere de rău. Întru obştescul bine al oraşului, apucase să facă minunate drumuri care duceau la proprietăţile lui. Casa şi bunurile sale, trecute cât mai dibaci în cadastru, plăteau dări mărunţele. După clasificarea pe categorii a diferitelor sale terenuri, viile sale, datorită necurmatelor îngrijiri, ajunseseră fruntea ţinutului, termen tehnic menit să indice podgoriile care produc un vin de prima calitate. Ar fi avut tot dreptul să pretindă crucea Legiunii de Onoare.

Acest eveniment avu loc în 1806. Domnul Grandet avea atunci cincizeci şi şapte de ani, iar soţia, vreo treizeci şi şase. Singura fată, fructul dragostei lor legitime, era în vârstă de zece ani. Domnul Grandet, pe care providenţa a vrut fără îndoială să-l despăgubească pentru neplăcerile sale administrative, moşteni rând pe rând în acelaşi an pe doamna Gaudiniere, născută de la Bertelliere, mama doamnei Grandet, apoi pe bătrânul domn de la Bertelliere, tatăl răposatei; şi mai apoi pe doamna Gentillet, bunică dinspre mamă: trei moşteniri, a căror evaluare exactă n-a fost cunoscută de nimeni. Zgârcenia acestor trei bătrâni era atât de pătimaşă, încât de vreme îndelungată îngrămădeau ban peste ban, numai pentru a-i putea contempla în taină. Bătrânul domn de la Bertelliere numea plasarea banilor o risipă, interesându-l mai mult aspectul aurului decât profitul cametei. Oraşul Saumur socoti ca probabil deci totalul chiverniselilor după veniturile proprietăţilor imobiliare. Domnul Grandet căpătă atunci un nou titlu de nobleţe, pe care mania noastră de egalitate n-o să-l mai şteargă niciodată: ajunse omul cel mai impus din ţinut. Exploata o sută de pogoane de vie, care îi aduceau în anii de belşug şapte sau opt sute de butoaie de vin. Stăpânea treisprezece moşioare, o veche mănăstire, ale cărei ferestre, ogive şi vitralii, din economie le astupase cu zid, ceea ce le păstră intacte; mai avea o sută douăzeci şi şapte

de pogoane de livezi, unde creşteau şi se îngroşau trei mii de plopi sădiţi în 1793. În sfârşit, casa unde stătea era a lui.

Aşa fu cântărită averea lui vizibilă. Cât despre capitalurile sale, numai doi oameni ar fi putut să prezume vag până la ce sumă se urcau: unul era domnul Cruchot, notarul, însărcinat cu plasamentele cămătăreşti ale domnului Grandet; altul era domnul des Grassins, cel mai bogat bancher din Saumur, la ale cărui afaceri podgoreanul lua parte când îi convenea şi într-ascuns. Cu toate că domnul Cruchot şi domnul des Grassins păstrau acea discreţie care produce în provincie încrederea şi averea, dânşii arătau în lume domnului Grandet un respect atât de mare, încât oamenii puteau măsura suma capitalurilor fostului primar după cât de departe mergea slugarnica consideraţie pe care i-o arătau. Orice om din Saumur era încredinţat că domnul Grandet avea o comoară ascunsă, doldora de ludovici, şi că noaptea se desfăta în nespusa plăcere pe care ţi-o dă priveliştea unei imense grămezi de aur. Zgârciobii, îndeosebi, aveau un fel de nezdruncinată siguranţă în aceasta numai văzându-i ochii, care-şi însuşiseră parcă culoarea galbenului metal. Privirea omului obişnuit să tragă foloase uriaşe din capitalurile sale capătă, ca şi privirea unui voluptuos, a unui jucător sau a unui curtean, nişte nuanţe nedefinite, anume clipiri furişe, lacome, ascunse, care nu scapă semenilor. Acest tainic grai alcătuieşte oarecum francmasoneria pasiunilor.

Domnul Grandet inspira deci respectuoasa stimă la care are drept un om ce nu datorează niciodată nimic nimănui; care, dogar veteran, bătrân podgorean, ghicea cu precizia unui astronom când trebuiau fabricate o mie de butoaie, sau numai cinci sute pentru recolta sa; care nu scăpa nici un chilipir, având întotdeauna butoaie de vânzare atunci când preţuiau mai mult decât marfa ce trebuia s-o cuprindă. Putea să-şi pună recolta în beciuri şi să aştepte clipa când să vândă butoiul cu două sute de franci, în vreme ce micii proprietari îl vindeau pe al lor cu un ludovic.

Faimoasa recoltă din 1811, înţelepţeşte strânsă şi vândută pe îndelete, îi aduse peste două sute patruzeci de mii de livre. Vorbind negustoreşte, domnul Grandet era asemenea tigrului şi şarpelui boa: ştia să se pitească, să se ghemuiască, să ochească prada îndelung, să se repeadă asupră-i; apoi căsca gura pungii, înghiţea o sumedenie de bănet şi se culca domol, ca şarpele care mistuie nepăsător, rece, metodic.

Nimeni nu putea să-l zărească trecând pe uliţă fără a încerca un sentiment de admiraţie, amestecat cu stimă şi teroare. Cine din Saumur nu-i simţise sfâşierea ghearelor de oţel, înmănuşate în duhul blândeţii? Unuia, notarul Cruchot îi procurase banii pentru cumpărarea domeniului, dar cu unsprezece la sută; altuia, domnul des Grassins îi scontase poliţe, dar c-o înspăimântătoare dobândă. Arare zile se scurgeau fără ca numele domnului Grandet să nu fie pomenit fie în piaţă, fie în clevetirile de seară. Pentru unii, averea bătrânului podgorean era obiectul unui patriotic orgoliu. De aceea, nu numai un neguţător, nu numai un hangiu putea glăsui străinilor cu oarecare fală:

— Domnilor, avem aici două sau trei case de milionari; cât despre domnul Grandet, nici el nu-şi cunoaşte averea. În 1816 cei mai ageri calculatori din Saumur preţuiau proprietatea funciară a acestui om cam la patru milioane, dar cum scosese în mijlociu pe an de la 1793 până la 1817 o sută de mii de franci din proprietăţile sale, era de crezut că avea în bani o sumă aproape egală cu valoarea bunurilor imobiliare. Astfel că, după vreo partidă de boston sau vreo discuţie asupra viilor, aducându-se vorba despre domnul Grandet, oamenii pricepuţi spuneau:

— Moş Grandet? Moş Grandet trebuie să aibă cinci sau şase milioane.

— Sunteţi mai iscusiţi decât mine, eu n-am izbutit să aflu niciodată suma totală, răspundea fie domnul Cruchot, fie domnul des Grassins, când auzeau asemenea vorbe.

De pălăvrăgea vreun parizian despre fraţii Rothschild sau despre domnul Laffitte6, oamenii din Saumur întrebau dacă sunt tot aşa de bogaţi ca domnul Grandet. Iar când parizianul, zâmbind, le arunca atunci o replică dispreţuitoare, toţi îl priveau dând din cap cu neîncredere.

O avere atât de mare înveşmânta cu mantie de aur toate faptele acestui om. Dacă la început unele ciudăţenii ale vieţii sale fuseseră prilej de batjocură şi de zeflemea, apoi batjocura şi zeflemeaua luaseră de mult sfârşit. În cele mai mărunte acte, domnul Grandet avea de partea sa autoritatea lucrului judecat. Cuvintele lui, îmbrăcămintea, purtările sale şi clipirea ochilor făceau lege în ţinut, unde fiecare, după ce-l studia asemenea naturalistului care cercetează efectele instinctului la animale, ar fi putut să recunoască adânca şi tăcuta înţelepciune a celor mai neînsemnate din mişcările sale.

— Iarna va fi aspră, spuneau toţi, moş Grandet şi-a pus mănuşile îmblănite; trebuie culese viile.

— Moş Grandet adună doage peste doage: se va face vin de pomină anul acesta.

Domnul Grandet nu cumpăra niciodată carne sau pâine. Fermierii îi aduceau săptămânal destulă provizie de claponi, de pui, de ouă, de unt şi de grâu. Stăpânea o moară, al cărei arendaş, în afară de plata, era dator să macine o anumită cantitate de grâu, aducându-i tărâţele şi făina. Lungana Nanon, unica lui slujnică, cu toate că nu mai era tânără, frământa şi cocea singură în fiecare sâmbătă pâinea casei. Domnul Grandet se mai înţelesese şi cu arendaşii săi grădinari să-i facă rost de legume. Cât despre poame, recolta atât de multe, încât vindea o mare parte din ele la târg. Lemnele lui de foc erau tăiate din pădurile sale, adunate ca găteje putrede din hăţişurile proprietăţilor; iar fermierii le cărau la oraş gata cioplite, le aşezau pe gratis în magazie, primind doar câteva vorbe de mulţumire.

Singurele cheltuieli ştiute erau anafura, îmbrăcămintea soţiei şi a fiicei, plata pentru scaunele lor la biserică,

luminatul, simbria lunganei Nanon, spoitul tingirilor, achitarea dărilor, reparatul clădirilor şi costul exploatărilor. Avea şase sute de pogoane de pădure cumpărate de curând, pe care le dăduse în grijă paznicului unui vecin, făgăduindu-i, zice-se, o răsplată. Numai de când cumpărase pădurea mânca vânat. Apucăturile acestui om erau foarte simple. Vorbea puţin. De obicei îşi tălmăcea gândurile în fraze mici şi sentenţioase, rostite cu glas blajin. De la Revoluţie, epocă în care atrăsese privirile asupra lui, se bâlbâia într-un chip ostenitor de îndată ce trebuia să vorbească mai îndelung sau să ţină piept la o discuţie. Bâlbâiala, vorbele fără şir, potopul de cuvinte în care îşi năclăia gândirea, lipsa aparentă de logică, puse pe seama unei lipse de educaţie, erau numai o prefăcătorie şi se vor lămuri îndeajuns în unele episoade ale acestei povestiri. De altfel, patru fraze, tot atât de exacte ca formulele algebrice, îi slujeau de obicei pentru a cuprinde şi a dezlega greutăţile vieţii şi ale negustoriei: „Nu ştiu. Nu pot. Nu vreau. Vom vedea.”

Nu spunea niciodată nici da, nici nu: nu aşternea slovă scrisă în ruptul capului.

De vorbeai, te asculta rece, îşi ţinea bărbia în mâna dreaptă, rezemându-şi cotul pe dosul palmei stângi, şi îşi făurea în orice afacere păreri din care nu se mai abătea. Medita îndelung la târguielile cele mai mărunte. Când, după o meşteşugită tocmeală, adversarul îşi destăinuia secretul pretenţiilor sale, crezând că îl are în mână, numai ce răspundea:

— Nu pot încheia nimic fără să mă sfătuiesc cu nevasta.

Soţia, pe care o redusese la o desăvârşită robie, era în asemenea treburi paravanul cel mai potrivit. El nu călca niciodată pragul la nimeni, nu voia nici să primească, nici să dea ospeţe; nu făcea niciodată zgomot şi părea că economiseşte totul, până şi mişcarea. Nu se atingea de nimic al altora, dintr-o neclintită evlavie pentru proprietate.

Totuşi, în ciuda blajinului său glas, în ciuda înfăţişării lui sfioase, graiul şi apucăturile dogarului ieşeau la iveală mai cu seamă când era acasă, unde se stăpânea mai puţin ca oriunde aiurea.

La trup, Grandet era un bărbat scund, pătrat, îndesat, cu pulpele groase, cu genunchii noduroşi şi cu umerii largi; avea faţa rotundă, bărbia dreaptă, buzele fără nici o curbă şi dinţii albi; ochii, cu expresia calmă şi devorantă pe care poporul o atribuie şarpelui fabulos numit bazilisc; fruntea, brăzdată de cute transversale, nu era lipsită de anume protuberante semnificative; părul, gălbui şi sur, era „argintat şi auriu”, cum spuneau unii tineri care nu-şi dădeau seama de tâlcul unei asemenea glumeţe aluzii pe socoteala domnului Grandet. Nasul, borcănat la vârf, se termina cu un neg vânos, pe care vulgul îl socotea, pe drept cuvânt, plin de venin. Această figură vădea o primejdioasă şiretenie, o probitate fără căldură, egoismul unui om obişnuit să-şi concentreze simţirile în voluptatea avariţiei şi asupra singurei fiinţe, care într-adevăr preţuia ceva pentru el, fiica sa, Eugénie, singura-i moştenitoare. Atitudine, apucătură, mers, totul în el dovedea, de altfel, acea încredere în sine pe care ţi-o dă siguranţa de a izbuti mereu. Astfel, deşi cu porniri blânde şi molatice în aparenţă, domnul Grandet avea un caracter de bronz.

Veşnic îmbrăcat la fel, cine îl vedea azi îl vedea aşa cum fusese în 1791. Încălţările butucănoase se încheiau cu şireturi de piele; pe orice vreme purta ciorapi de lână, un pantalon scurt de postav cafeniu şi gros, cu catarame de argint, o jiletcă de catifea, vărgată cu galben şi castaniu, încheiată petrecut, o haină lungă castanie, cu poalele largi, o cravată neagră şi o pălărie de quaker7. Mănuşile, tot aşa de solide ca cele ale jandarmilor, îi ţineau douăzeci de luni şi, pentru a le păstra curate, le aşeza pe marginea pălăriei, în acelaşi loc, cu acelaşi gest metodic.

În Saumur nu se ştia nimic mai mult despre acest personaj.

Numai şase locuitori aveau îngăduinţa să intre în casa lui. Cel mai de seamă dintre primii trei era nepotul domnului Cruchot. De la numirea sa ca preşedinte al tribunalului de primă instanţă din Saumur, tânărul acesta alăturase la numele de Cruchot pe acela de Bonfons şi se străduia ca Bonfons să predomine asupra lui Cruchot.

Se şi iscălea acum C. De Bonfons. Apărătorul, îndestul de nechibzuit, care-i spunea „domnuie Cruchot", avea prilejul să-şi dea îndată seama în şedinţă de prostia săvârşită. Magistratul ocrotea pe cei care îl numeau „domnule preşedinte", dar răsplătea cu cele mai dulci surâsuri pe măgulitorii care-i spuneau „domnule de Bonfons". Domnul preşedinte era în vârstă de treizeci şi trei de ani, stăpânea domeniul de Bonfons (Bani Fontis), în valoare de şapte mii de livre rentă; aştepta moştenirea unchiului său, notarul, cum şi aceea a unchiului său, abatele Cruchot, demnitar al consiliului Saint-Martin din Tours, care treceau amândoi drept destul de bogaţi. Cei trei Cruchoţi, susţinuţi de o puzderie de veri, înrudiţi cu douăzeci de familii din oraş, alcătuiau un clan strâns unit ca odinioară Medicii la Florenţa: şi ca Medicii, Cruchoţii aveau Pazzii8 lor.

Doamna des Grassins, mama unui flăcău de douăzeci şi trei de ani, se ducea adesea în vizită la doamna Grandet, nădăjduind să-l însoare pe scumpul ei Adolphe cu domnişoara Eugénie. Domnul des Grassins, bancherul, încuraja vârtos manevrele soţiei sale prin veşnice servicii aduse într-ascuns bătrânului avar şi ajungea întotdeauna la vreme pe câmpul de luptă. Cei trei des Grassins aveau de asemenea oamenii lor, verii lor, credincioşii lor aliaţi.

Dinspre Cruchoţi, abatele, Talleyrandul9 familiei, bine sprijinit de către fratele său, notarul, disputa cu înverşunare terenul bancherului şi ţinea să rezerve bogata moştenire pentru nepotul său, preşedintele.

Acea luptă surdă dintre familiile Cruchot şi des Grassins, al cărui preţ era mâna Eugéniei Grandet, ocupa în chip deosebit de pasionant felurite cercuri din Saumur.

Domnişoara Grandet se va mărita oare cu domnul preşedinte, sau cu domnul Adolphe des Grassins?

La această întrebare unii răspundeau că domnul Grandet nu va da fata nici după unul, nici după altul. Fostul dogar, ros de ambiţie, spuneau ei, caută de ginere vreun pair al Franţei care, în schimbul unei rente de trei sute de mii de franci, va consimţi să accepte toate butoaiele trecute, prezente şi viitoare ale Grandeţilor.

Alţii se grăbeau să replice că domnul şi doamna des Grassins erau nobili, bogaţi nu glumă, că Adolphe era un foarte chipeş cavaler şi că, în afară doar dacă nu aveau în manşete vreun nepot al papii, o alianţă atât de convenabilă trebuia să încânte pe nişte oameni de rând, un dogar, pe care tot Saumurul îl văzuse cu rindeaua în mână, şi care, de altfel, purtase boneta roşie. Cei mai cu scaun la cap luaseră aminte că domnul Cruchot de Bonfons intra oricând în casă, pe când rivalul său nu era primit decât duminicile. Unii susţineau că doamna des Grassins, mai apropiată de femeile din casa lui Grandet decât Cruchoţii, putea să le strecoare unele idei, care-i vor aduce mai devreme sau mai târziu izbânda. Alţii răspundeau că abatele Cruchot era cel mai insinuant om din lume şi că femeie contra călugăr însemna că partida era egală.

— Nici laie, nici bălaie, stau tocmai pe tocmai! se rostise un om de duh din Saumur.

Mai bine informaţi, bătrânii ţinutului pretindeau că Grandeţii sunt prea cu chibzuială, ca să-şi înstrăineze bunurile familiei, aşa că domnişoara Eugénie Grandet va fi măritată cu fiul domnului Grandet din Paris, bogat neguţător de vinuri. La care familiile Cruchot şi des Grassins aveau gata alt răspuns.

— Mai întâi de toate, cei doi fraţi nu s-au văzut nici de două ori în treizeci de ani. Mai apoi, domnul Grandet din Paris are pretenţii foarte mari pentru fiul său. E primarul unei circumscripţii, deputat, colonel în garda naţională, judecător al tribunalului de comerţ; drept care se leapădă

de Grandeţii din Saumur şi ţinteşte să se alieze cu vreo familie ducală, prin bunăvoinţa lui Napoleon.

Câte şi câte nu se scorneau pe socoteala unei moştenitoare, despre care se vorbea de jur împrejur până la douăzeci de leghe depărtare, şi chiar până şi în diligenta de la Angers la Blois!

La începutul lui 1811, Cruchoţii au avut o însemnată izbândă asupra des Grassinilor. Domeniul Froidfond, renumit prin parcul său, prin admirabilul său castel, prin fermele, râurile, heleşteiele şi pădurile sale, evaluate împreună la trei milioane, fu scos în vânzare de către tânărul marchiz de Froidfond, constrâns să-şi prefacă în bani averea. Maestrul Cruchot, preşedintele Cruchot şi abatele Cruchot, ajutaţi de oamenii lor, izbutiră să împiedice vânzarea în loturi mici. Notarul încheie cu junele o afacere strălucită, convingându-l ca va trebui să pornească urmăriri fără număr împotriva cumpărătorilor înainte de a încasa preţul loturilor şi că ar fi deci mai bine să vândă terenul domnului Grandet, om solvabil şi în măsură să plătească domeniul cu bani peşin. Preafrumosul marchizat Froidfond luă astfel calea spre esofagul domnului Grandet care, spre marea uimire a întregului Saumur, l-a plătit prin scont, după îndeplinirea formalităţilor. Afacerea aceasta stârni mare vâlvă la Nantes şi Orleans.

Domnul Grandet merse să-şi vadă castelul cu prilejul întoarcerii unei căruţe acolo. După ce aruncă asupra proprietăţii o ochire de stăpân, se întoarse la Saumur încredinţat că îşi plasase fondurile cu cinci la sută şi cuprins de măreţul gând să rotunjească marchizatul de Froidfond, contopind toate bunurile sale. Apoi, spre a-şi umple din nou vistieria aproape goală, se hotărî să taie din rădăcină pădurile şi să-şi exploateze plopii din livezi.

Acum e lesne de priceput noima acestor cuvinte: „casa domnului Grandet”, această casă ştearsă, rece, mută, aşezată în susul oraşului şi adăpostită de ruinele meterezelor. Cei doi stâlpi şi bolta, alcătuind ochiul de

poartă, ca şi casa, erau din tuf, acea piatră albă ce se găseşte pe ţărmul Loarei şi e atât de moale, încât durata-i mijlocie abia dacă ajunge la două sute de ani.

Numeroasele şi inegalele găuri ciudat săpate de ploaie şi de vânturi dădeau curbelor concave şi părţilor laterale ale porţii înfăţişarea lespezilor ventriculare ale arhitectonicii franceze şi oarecare asemănare cu porticul unei închisori. Deasupra bolţii domnea un basorelief sculptat în piatră tare, reprezentând cele patru anotimpuri, figuri roase şi înnegrite de ani. Deasupra acestui basorelief, pe brâul ieşit în afară, se înălţau câteva din acele vegetaţii datorite întâmplării, galbene parechernițe, volbură, rochiţa-rândunicii, pătlagină şi un tânăr cireş destul de mărişor.

Poarta, de stejar masiv, scorojită, afumată, brăzdată de crăpături, şubredă în aparenţă, era zdravăn ghintuită cu piroane, care înfăţişau desene simetrice. O ferestruică mică, pătrată, dar cu gratii dese şi înroşite de rugină, se afla în mijlocul portiţei construite în poarta cea mare şi slujea, ca să spunem aşa, de suport unui ciocan prins cu cârlig, care lovea capul schimonosit al unui piron. Ciocanul acesta de formă lunguiaţă şi din neamul acelora pe care străbunii le numeau jaquemart10 semăna cu un semn mare de exclamaţie; cercetându-l cu luare-aminte, un anticar ar fi regăsit câteva urme din figura bufonă pe care o înfăţişa altădată şi pe care o şterse prealunga întrebuinţare.

Pe gratiile mici, folosite odinioară pentru a recunoaşte prietenii în vremea războaielor civile, curioşii puteau zări acum, în fundul unui gang boltit întunecos şi verzui, câteva trepte măcinate, pe care urcai într-o grădină pitoresc împrejmuită cu jilave şi groase ziduri, pline de broboane de apă şi plăpânde tufişuri. Erau zidurile meterezelor vechi, pe care se înălţau grădinile câtorva case vecine.

În partea de jos a casei, cea mai confortabilă încăpere era sala, a cărei intrare se găsea sub bolta porţii. Puţini oameni cunosc însemnătatea unei săli în micile oraşe din Anjou, din Touraine şi din Berry. Ea este în acelaşi timp anticameră,

salon, sufragerie şi birou; este scena vieţii casnice, căminul obştesc; acolo venea bărbierul cartierului să-l tundă pe domnul Grandet de două ori pe an; acolo intrau fermierii, preotul, subprefectul, băiatul de la moară. Această încăpere cu doua ferestre, care dădeau spre stradă, era pardosită cu scânduri; tăblii sure cu antice sculpturi o căptuşeau pe de-a-ntregul; tavanul era făcut din grinzi aparente, vopsite tot în sur, iar golurile dintre ele erau umplute cu câlţi şi var îngălbenit de vremuri.

O străveche pendulă de aramă, încrustată cu arabescuri de baga, împodobea căminul de piatră aibă, grosolan sculptat, deasupra căruia se afla o oglindă verzuie cu margini tăiate pieziş, ca să-i arate grosimea, şi care răsfrângea o rază de lumină de-a lungul unui cadru gotic de oţel damaschinat. Cele două candelabre de aramă poleită, care decorau fiecare din colţurile căminului, aveau două întrebuinţări: scoţând trandafirii care le serveau de fofeze şi a căror ramură principală se adapta la un piedestal de marmura albăstrie încrustată cu arămuri antice, acest piedestal forma un sfeşnic aprins în zilele obişnuite.

Scaunele, de formă antică, erau garnisite cu tapiserii înfăţişând fabulele lui La Fontaine; dar trebuia să ştii aceasta ca să recunoşti subiectele, atât de spălăcite erau la culoare şi şterse la chip, cu nenumăratele lor cârpeli. În cele patru unghere ale sălii se aflau colţare, un fel de bufete care se terminau cu nişte soioase etajere. O veche masă de joc în marchetărie cu pătrăţele pentru şah se afla între cele două ferestre. Deasupra acestei mese atârna un barometru oval cu margini negre, împodobit cu panglici de lemn aurit, peste care muştele se măscăriseră atât de deşănţat, încât acum poleiala nu se mai ghicea.

Pe peretele opus căminului, două portrete în pastel se zicea că ar reprezenta pe bunicul doamnei Grandet, bătrânul domn de la Bertelliere, în ţinută de locotenent din garda franceză, şi pe răposata doamnă de Gentillet, în păstoriţă.

La amândouă ferestrele erau perdele de postav gros, roşu, de Tours, ridicate prin şnururi de mătase cu ciucuri. Acest luxos decor, atât de puţin în armonie cu obiceiurile domnului Grandet, fusese cumpărat o dată cu casa, ca şi cadrul gotic, pendula, mobila tapisată şi colţarele de lemn de trandafir. Lângă fereastra cea mai apropiată de uşă era un jilţ de paie cu picioarele aşezate pe nişte tălpige, ca s-o ridice pe doamna Grandet la înălţimea care să-i îngăduie a zări trecătorii. O masă de lucru din lemn de cireş spălăcit se încadra în fereastră, iar jilţişorul Eugéniei Grandet era alături.

De cincisprezece ani, toate zilele mamei şi ale fiicei se scurseseră molcom în acest loc, într-o necontenită migală a lucrului, începând din aprilie şi până în noiembrie, în prima zi din această ultimă lună, amândouă îşi luau locul de iarnă, aproape de cămin. Abia în acea zi, îngăduia Grandet să se aprindă focul în sală şi dădea poruncă să se stingă la 31 martie, fără să-i pese de zilele friguroase ale primăverii, nici de cele ale toamnei. O tinichea cu jăratic din bucătărie, de care făcea rost lungana Nanon, numai ea ştia cu câte dibăcii şi tertipuri, îngăduia doamnei şi domnişoarei Grandet să-şi petreacă cele mai răcoroase dimineţi şi seri ale lunilor aprilie şi octombrie fără să tremure de frig.

Mama şi fiica aveau grijă de toată rufăria casei şi îşi mistuiau atât de conştiincios zilele în această trudă de adevărate lucrătoare, încât dacă Eugénie voia să brodeze pentru maică-sa vreun guleraş, era silită să-şi smulgă din ceasurile de odihnă, înşelându-şi tatăl ca să aibă lumină. De multă vreme zgârcitul dădea fiicei şi lunganei Nanon lumânări cu măsură, precum cu măsură dădea pâinea şi celelalte lucruri pentru consumul zilnic.

Lungana Nanon era poate singura făptură omenească în stare să îndure despotismul unui asemenea stăpân. Tot oraşul îi invidia pe domnul şi pe doamna Grandet. Lungana Nanon, căreia i se spunea aşa din pricina înălţimii sale de cinci picioare şi opt palme11, era în slujba lui Grandet de

treizeci şi cinci de ani. Deşi nu primea decât o leafă de şaizeci de livretrecea drept una din cele mai bogate slugi din Saumur. Cele câte şaizeci de livre adunate în treizeci şi cinci de ani îi îngăduiseră de curând să plaseze patru mii de livre12 în rentă viageră la maestrul Cruchot. Acest rezultat al îndelungilor şi stăruitoarelor economii ale coşcogeamitei Nanon păru gigantic. Fiecare slujnică, văzând că biata femeie îşi asigurase pâinea pentru bătrâneţe, o pizmuia fără să-şi închipuie cu ce crudă robie ajunsese s-o agonisească.

La vârsta de douăzeci de ani, biata fată nu izbutise să se bage slugă nicăieri din pricina înfăţişării sale respingătoare. Părerile erau însă nedrepte: chipul acela ar fi fost foarte bine admirat pe umerii unui soldat din gardă; dar toate lucrurile, cum se zice, ar trebui să rămână cum sunt. Forţată să părăsească ferma unde era slugă la vaci, pentru că grajdul fusese ars din temelii, a ajuns în Saumur, plină de curajul care dispărea încet când nu găsea de muncă. Bătrânul Grandet se gândea pe vremea aceea la însurătoare şi la punerea temeliilor unui cămin. Cercetă cu luare aminte fata, aşa cum fusese izgonită din uşă în uşă. Cum era bun cunoscător al construcţiei umane, datorită meseriei lui de dogar, ghici că femeia aceea va putea duce la capăt orice muncă, cu corpul ei asemeni lui Hercule, fermă pe picioarele ei la fel ca un fag de şase ani pe rădăcinile lui, cu bazinul zdravăn, spătoasă, cu mâinile de căruţaş şi o cinste care-i egala nevinovăţia. Nici aluniţele care-i împodobeau soldăţescu-i chip, nici petele roşii de pe pielea ei, nici mâinile-i puternice, nici ciudatele haine pe care le purta Marea Nanon nu-l descurajară pe dogar, care era încă la anii în care s-ar fi înspăimântat uşor. După ce a hrănit, încălţat şi îmbrăcat fata, după ce i-a stabilit un venit, a pus-o la muncă fără a fi neîndurător. Văzându-se binevenită, Marea Nanon plânse pe ascuns de bucurie şi se ataşă cu toată sinceritatea de stăpânul său, care din ziua aceea o conduse şi o munci cu o autoritate feudală. Nanon

făcea totul. Gătea, deretica, scărmăna şi spăla lâna în Loire cărând-o pe umeri până acasă; se trezea devreme, se culca târziu; pregătea mâncarea pentru podgoreni în timpul recoltei, era atentă la comercianţi şi apăra bunurile stăpânului ei ca un câine credincios şi chiar, plină de credinţă oarbă, se supunea fără crâncteală celor mai absurde porunci.

În renumitul an 1811, când strugurii se culeseseră cu greutate, Grandet îi dărui lui Nanon ceasul său mai vechi – primul cadou pe care i l-a făcut în cei douăzeci de ani de slujire.

Deşi îi dăduse şi pantofii lui cei vechi (care i se potriveau ei), e imposibil să admitem că acesta era de fapt un cadou, pentru că pantofii erau deja uzaţi de la atâta purtare.

Nevoia o făcuse pe biata fată atât de cumpătată încât Grandet începu s-o iubească aşa cum noi iubim un câine, iar Nanon îl lăsa să-i puna în jurul gâtului o lesă ai cărui ţepi erau atât de tociţi că n-o mai jenau. Când Grandet tăia pâinea cu destul de multă zgârcenie, ea nu se plângea; ea împărtăşea cu bucurie beneficiile curăţeniei, provenite din regimul crud al căminului, în care nimeni niciodată nu era bolnav.

Nanon era, de fapt, de-a casei; râdea când Grandet râdea, simţea tristeţe sau răceală, se încălzea singură şi se spetea la fel ca şi el. Ce plăcută compensare în această egalitate!

Stăpânul nu a avut ocazia niciodată să acuze servitoarea de cel mai mic furt de struguri, prune sau piersici, mâncate sub copacii din livadă.

„Hai şi strânge-le, Nanon, „spunea el în anii când ramurile copacilor se plecau la pământ sub greutatea fructelor şi fermierii erau nevoiţi să le dea la porci. De la biata ţărăncuţă, care în tinereţea ei a avut parte numai de cuvinte de ocară, la tânăra cerşetoare aleasă din nobleţe, râsul ambiguu al lui Grandet era ca o rază de soare.

Mai mult, inima simplă a lui Nanon şi mintea ei slabă puteau susţine o singura idee şi un singur sentiment. Timp

de treizeci şi cinci de ani n-a încetat să se revadă pe sine lângă livada domnului Grandet, zdrenţuroasă şi desculţă, auzindu-l întrebând:”Ce doreşti, fetico?” Recunoştinţa ei era mereu mai mare. Câteodată Grandet, gândindu-se că biata fată n-a avut parte niciodată de o vorbă bună, ca era goală de toate sentimentele specifice unei femei, că va apărea în faţa tronului lui Dumnezeu într-o zi, mai castă decât chiar fecioara Maria. – Grandet, plin de milă, spunea privind la ea „Biata Nanon!”. Aceste cuvinte erau mereu urmate de privirea pierdută a servitoarei. Cuvintele, murmurate din când în când, au dat naştere la o legătură prietenească eternă, şi cu fiecare cuvânt în plus se mai adăuga un strop la relaţia lor. Atâta compasiune răsărită din inima nefericitului şi acceptată cu drag de bătrâna burlacă avea ceva de neînchipuit în ea. Această milă crudă, amintindu-i şi acum de sutele de plăceri ale inimii bătrânului dogar, era pentru Nanon suma tuturor fericirilor. Cine n-ar putea spune la fel „Biata Nanon!”. Dumnezeu îşi va recunoaşte îngerii după blândeţea suspinelor şi după tainicele lor păreri de rău.

Se aflau în Saumur un mare număr de gospodării, unde slujnicele găseau mai multă omenie, dar unde stăpânii nu dădeau totuşi nici un semn de mulţumire. De aici o altă frază:

— Ce fac oare Grandeţii cu lungana lor de Nanon, de le e atât de credincioasă? Ar trece prin foc pentru dânşii.

Bucătăria ei, ale cărei ferestre cu gratii dădeau spre curte, era veşnic curată, orânduită, rece, o adevărată bucătărie de zgârcit, unde nimic nu trebuia să se irosească. De cum isprăvea cu spălatul vaselor, cu adunatul rămăşiţelor de Ia masă, cu stinsul focului, Nanon părăsea bucătăria, despărţită de sală printr-un coridor, şi se apuca de torsul cânepii, lângă stăpâni. O singură lumânare ajungea familiei întregi pentru toată seara. Sluga dormea în fundul acestui coridor, într-o chichineaţă luminată de o ferestruică, care da spre curtea vecinului. Zdravănă ei sănătate îi îngăduia

să locuiască nevătămată în această gaură, de unde putea prinde cel mai mic zgomot în liniştea adâncită domnind şi zi, şi noapte în toată casa. Asemenea unui câine de pază, trebuia să nu doarmă decât iepureşte şi să se odihnească veghind.

Descrierea celorlalte părţi ale locuinţei se va lega de întâmplările acestei povestiri; de altfel, schiţarea sălii unde sclipea tot belşugul gospodăriei ne îndrituieşte să bănuim dinainte goliciunea caturilor de sus.

În 1819, pe înserate, cam pe la jumătatea lui noiembrie, Nanon aprinse pentru întâia oară focul. Toamna fusese foarte frumoasă. Această zi era zi de sărbătoare bine cunoscută Cruchoţilor şi des Grassinilor. Deci cei şase vrăjmaşi se pregăteau să vină înarmaţi până-n dinţi, ca să se întâlnească în sală şi să se întreacă în dovezi de prietenie.

Dimineaţa, tot Saumurul văzuse pe doamna şi pe domnişoara Grandet, însoţite de Nanon, îndreptându-se spre biserica parohială pentru a asculta liturghia, şi fiecare îşi amintise că această zi era aniversarea naşterii domnişoarei Eugénie Grandet. Astfel, socotind ceasul când masa trebuia să ia sfârşit, maestrul Cruchot, abatele Cruchot şi domnul C. De Bonfons se grăbeau să ajungă înaintea des Grassinilor pentru a sărbători pe domnişoara Grandet. Toţi trei aduceau buchete mari, culese din micile lor sere. Cozile florilor, pe care avea să le prezinte plocon preşedintele, erau măiestrit înfăşurate în panglică de satin alb cu franjuri aurii.

Dimineaţa, domnul Grandet, urmând datina de ziua naşterii şi a numelui fiicei sale, venise s-o găsească în pat şi îi adusese solemn darul său părintesc, care consta de treisprezece ani în aceeaşi ciudată monedă de aur. Doamna Grandet dăruia fiicei sale, de obicei, o rochie de iarnă sau de vară, după împrejurări. Aceste două rochii, monedele de aur, primite de Anul Nou şi de ziua părintelui său, însumau un mic venit cam de vreo sută de scuzi, pe care Grandet

ţinea mult să vadă că-i strânge grămadă. Nu însemna oare a pune banul lui dintr-o lădiţă în alta, cultivând, ca să zicem aşa, zgârcenia moştenitoarei, căreia îi cerea câteodată socoteală de comoara ei, măritată odinioară prin moştenirea familiei de la Bertelliere, spunându-i:

— Asta va fi „duzinul” zestrei tale! Duzinul e un vechi obicei, încă păstrat cu sfinţenie în câteva ţinuturi din centrul Franţei, în Berry, în Anjou, când se măritată o fată, familia ei sau cea a soţului trebuie să-i dea o pungă, unde se găsesc, după mărimea averii, douăsprezece monede, sau douăsprezece duzini, sau o sută de duzini de monede de argint sau de aur. Cea mai săracă păstoriţă nu s-ar mărita fără duzinul ei, fie chiar numai în bani de aramă. Se mai vorbeşte şi acum la Issoudun despre un duzin dăruit unei bogate moştenitoare şi care cuprindea o sută patruzeci şi patru de portugheze de aur. Papa Clement al VI-lea, unchiul Ecaterinei Medici, măritând-o pe aceasta cu Enric al II-lea, i-a dăruit un duzin de medalii antice de aur, de cel mai mare preţ.

În timpul mesei, părintele, nespus de bucuros c-o vede pe Eugénie atât de frumoasă şi într-o rochie nouă, strigase:

— Pentru că e ziua Eugéniei, s-aprindem focul! Să fie într-un ceas bun!

— Domnişoara o să se mărite în cursul anului acestuia fără doar şi poate, spuse lungana Nanon, adunând rămăşiţele unei gâşte, fazanul dogarilor.

— Nu văd nici o partidă pentru ea în Saumur, răspunse doamna Grandet, uitându-se la bărbat cu o sfială ce trăda, la vârsta ei, toată robia casnică, sub care gemea sărmana femeie.

Grandet îşi privi fiica şi strigă voios:

— Copila împlineşte astăzi douăzeci şi trei de ani; va trebui curând să ne ocupăm de dânsa.

Eugénie şi mama îşi aruncară pe tăcute o privire plină de înţeles.

Doamna Grandet era o femeie uscăţivă şi slabă, galbenă ca o gutuie, neîndemânatică, molâie; una din acele femei care par făcute anume pentru a fi chinuite. Era osoasă, cu un nas mare, cu o frunte mare şi amintea, la prima vedere, unul din acele fructe vătoase, care nu mai au nici zeamă, nici gust. Dinţii îi erau rari şi negri, gura încreţită, bărbia adusă ca un galoş. Era o femeie excelentă, o adevărată de la Bertelliere.

Abatele Cruchot ştia să găsească prilejul potrivit pentru a-i spune că nu fusese prea urâtă, şi ea îl credea. O blândeţe angelică, o resemnare de gâzulie chinuită de copii, o rară evlavie, acelaşi netulburat sânge rece, o inimă duioasă o făceau să fie veşnic deplânsă şi respectată de toţi.

Soţul nu-i dădea niciodată mai mult de şase franci laolaltă pentru micile ei cheltuieli. Deşi ridicolă în aparenţă, femeia aceasta, care îi adusese lui Grandet prin moştenirile şi zestrea ei peste trei sute de mii de franci, se simţea mereu atât de umilită în îngenuncherea şi în robirea împotriva căreia bunătatea ei sufletească o împiedica să se revolte, încât nu cerea niciodată vreun gologan şi n-avea nimic de zis la hârtiile pe care maestrul Cruchot i le prezenta spre iscălire. Mândria aceasta prostească şi ascunsă, nobleţea ei sufletească mereu nepreţuită şi rănită de Grandet dominau purtarea acestei femei.

Doamna Grandet îmbrăca invariabil aceeaşi rochie de mătăsică verzuie, pe care se învăţase s-o facă a dura aproape un an; purta un fişiu mare de bumbac alb, o pălărie de paie cusută şi aproape totdeauna un şorţ de tafta neagră. Ieşind foarte puţin din casă, nu tocea încălţămintea. În sfârşit, nu dorea niciodată nimic pentru dânsa.

Astfel, Grandet, cuprins câteodată de un fel de remuşcare la gândul că trecuse atâta amar de timp de când nu mai dăduse cei şase franci soţiei, înscria totdeauna „spelcile” pentru soţia lui în actele de vânzare a recoltei din podgoriile de zestre. Cei patru sau cinci ludovici oferiţi de olandezul sau de belgianul ce cumpăra recolta viilor

Grandet alcătuiau cel mai sigur venit anual al doamnei Grandet. Dar după ce primea aceşti cinci ludovici, bărbatul îi spunea adesea, ca şi cum punga lor ar fi fost comună:

— N-ai cumva câţiva pitaci să-mi împrumuţi? Şi biata femeie, fericită că poate face ceva pentru omul pe care duhovnicul i-l înfăţişa ca domnul şi stăpânul său, îi înapoia astfel în cursul iernii o parte din paralele rupte din suma bacşişului. Când Grandet scotea din buzunar cinci franci pentru micile cheltuieli, pentru aţă, pentru găteala fiicei sale, nu uita niciodată, după ce încheia cu nasturi buzunăraşul de la cingătoarea pantalonilor, să spună nevestei:

— Vrei şi tu, mamă, ceva?

— Dragul meu, răspundea doamna Grandet, însufleţită de o demnitate maternă, vom vedea.

Sublimă abnegaţie, pierdută în van! Grandet se credea foarte darnic cu nevasta lui. Filosofii care întâlnesc fiinţe ca Nanon, ca doamna Grandet, ca Eugénie nu sunt oare îndreptăţiţi să creadă că ironia este însuşirea fundamentală a providenţei?

După această masă, unde pentru întâia oară fusese vorba despre căsătoria Eugéniei, Nanon se duse după o sticlă de lichior de coacăze în odaia domnului Grandet şi puţin lipsi să nu cadă coborând scara.

— Mare nătângă, îi spuse stăpânul. Te laşi să luneci, ca o proastă, şi tu?

— Domnule, e o treaptă care nu se mai ţine.

— Are dreptate, întări doamna Grandet. Ar fi trebuit de mult dreasă. Ieri Eugénie era mai-mai să-şi scrântească piciorul.

— Hai, spuse Grandet întorcându-se către Nanon şi văzând-o îngălbenită, pentru că e ziua de naştere a Eugéniei şi fiindcă era să cazi, ia un păhărel de coacăză, ca să-ţi vii în fire.

— Pre legea mea, o merit pe drept, spuse Nanon. Oricine în locul meu ar fi spart sticla. Dar eu, chiar dacă-mi

frângeam cotul, tot ţineam sticlă-n sus.

— Biata Nanon! zise Grandet turnându-i lichiorul.

— Te-ai lovit? întrebă Eugénie, privind-o îngrijorată.

— Nu, fiindcă m-am proptit în şolduri.

— Ei bine, pentru că astăzi e ziua de naştere a Eugéniei, zise Grandet, voi drege treapta. Voi nu sunteţi în stare să puneţi piciorul în colţ, acolo unde treapta mai e încă destul de solidă.

Grandet luă lumânarea, îşi lăsă nevasta, fiica şi sluga fără altă lumină decât cea de la soba care arunca flăcări vii şi se duse în magazie după scânduri, cuie şi ciocan.

— Să vă ajut? îi strigă Nanon, auzind cum bate în scară.

— Nu, nu. Doar mă pricep destul la asta, răspunse fostul dogar.

În vreme ce Grandet îşi dregea scara putrezită, fluierând tare în amintirea anilor tinereţii, cei trei Cruchoţi bătură în uşă.

— Dumneata eşti, domnule Cruchot? întrebă Nanon uitându-se printre gratii.

— Da, răspunse preşedintele.

Nanon deschise uşa, şi lumina focului răsfrântă în boltă îngădui Cruchoţilor să nimerească intrarea în sală.

— A! Veniţi s-o sărbătoriţi? le zise Nanon mirosind florile.

— Iertaţi-mă, domnilor, spuse Grandet recunoscând glasurile prietenilor, numaidecât sunt al dumneavoastră! Nu-s din cei coborâţi cu hârzobul din cer, îmi cârpesc singur o treaptă de la scară.

— Vedeţi-vă înainte de treabă, domnule Grandet! Cărbunarul e stăpân în casa lui13, rosti sentenţios preşedintele, râzând singur de aluzia pe care nimeni n-o pricepea.

Doamna şi domnişoara Grandet se ridicară. Atunci preşedintele, profitând de întuneric, şopti Eugéniei:

— Îngăduiţi-mi, domnişoară, să vă urez astăzi, cu prilejul zilei dumneavoastră de naştere, mulţi ani fericiţi şi o sănătate la fel cu cea de care vă bucuraţi.

Îi oferi un buchet de flori rare în Saumur, apoi, apucând moştenitoarea de braţe, o sărută de două ori pe gât cu o stăruinţă care o făcu pe Eugénie să roşească. Preşedintele, care semăna cu un piron ruginit, credea că aşa se face curte.

— Nu te jena, spuse Grandet intrând. Prinzi parcă aripi în zilele de sărbătoare, domnule preşedinte!

— Dar alături de domnişoara, răspunse abatele Cruchot, înarmat cu buchetul lui, toate zilele ar fi pentru nepotul meu zile de sărbătoare.

Abatele sărută mâna Eugéniei. Iar maestrul Cruchot sărută tânăra fată pe amândoi obrajii şi zise:

— Iaca aşa cresc fetele! În fiecare an cu douăsprezece luni.

Aşezând lumânarea în faţa pendulei, Grandet, care nu se lăsa de o glumă până nu te scotea din sărite cu ea când i se părea că e hazlie, cuvântă:

— Pentru că e ziua Eugéniei, să aprindem candelabrele!

Scoase cu grijă braţele candelabrelor, înşuruba un trandafir la fiecare piedestal, luă din mâna lui Nanon o lumânare neîncepută, înfăşurată într-o bucată de hârtie, o vârî în sfeşnic, o înţepeni, o aprinse şi se duse să se aşeze lângă nevastă, privind pe rând prietenii, fiica şi cele două lumânări.

Abatele Cruchot, un omuleţ grăsun, cu o perucă netedă şi roşcată, cu o înfăţişare de bătrânică veselă, păşind în încălţările zdravene cu catarame de argint, zise:

— Des Grassinii n-au venit?

— Încă nu, răspunse Grandet.

— Dar trebuie să pice? întrebă bătrânul notar, schimonosindu-şi obrazul, ciuruit ca un linguroi de cules spuma.

— Aşa cred, răspunse doamna Grandet.

— Aţi isprăvit culesul viilor? îl întrebă preşedintele Bonfons pe Grandet.

— Peste tot, îi răspunse bătrânul podgorean, ridicându-se să se plimbe de-a lungul sălii şi umflându-şi pieptul într-o mişcare plină de trufie, ca şi cuvintele „peste tot”.

Pe uşa coridorului care ducea la bucătărie, o zări pe Nanon stând la gura sobei, cu o lumânare aprinsă şi pregătindu-se să toarcă acolo, ca să nu se amestece în sărbătoarea lor.

— Nanon, spuse el, înaintând în coridor, n-ai vrea să stingi focul şi lumânarea şi să vii să stai cu noi? Slavă Domnului, sala e destul de mare pentru toţi.

— Dar, domnule, o să aveţi lume bună.

— Nu eşti şi tu ca şi ei? Sunt tot din coasta lui Adam, ca şi tine.

Grandet se apropie de preşedinte şi-i spuse:

— Ţi-ai vândut recolta?

— Nu, o păstrez. Dacă vinul e bun acum, în doi ani are să fie şi mai bun. Proprietarii, după cum ştiţi, s-au hotărât să ţină la preţ, şi anul acesta, belgienii n-au să aibă încotro. Cum vor pleca, aşa se vor întoarce.

— Da, însă trebuie să ne ţinem tari, rosti Grandet cu un glas care-l făcu pe preşedinte să tresară.

„O fi cumva şi el băgat în asta?” se gândi Cruchot.

În aceeaşi clipă, o lovitură de ciocan vesti familia des Grassins, şi sosirea lor puse capăt convorbirii începute între doamna Grandet şi abate.

Doamna des Grassins era una din acele femei vioaie, durdulii, bălane şi rumene care, datorită unui regim claustrat de provincie şi datorită obiceiurilor unei prea virtuoase vieţi, se păstrează încă tinere la patruzeci de ani. Ele sunt asemenea ultimilor trandafiri de toamnă, a căror privelişte e o desfătare, dar ale căror petale au nu ştiu ce răceală şi a căror mireasmă s-a istovit. Se îmbrăca bine, îşi aducea toaletele de la Paris, dădea tonul în Saumur şi oferea serate. Bărbatul ei, fost ofiţer de stat-major în garda imperială, greu rănit la Austerlitz şi scos la pensie, păstra,

cu toată consideraţia sa pentru Grandet, ţinuta înfiptă a militarilor.

— Bună ziua, Grandet! spuse podgoreanului, întinzându-i mâna şi afectând un soi de superioritate, sub care îi strivea întotdeauna pe Cruchoţi. Domnişoară, se adresă el apoi Eugéniei, după ce se înclinase în faţa doamnei Grandet, eşti mereu frumoasă şi cuminte, încât nu ştiu ce aş putea să-ţi mai urez!

Pe urmă prezentă o lădiţă, pe care o tăbârcea servitorul lui, şi care conţinea o bruyere du cap, floare adusa de curând în Europa şi cu totul rară.

Doamna des Grassins o sărută foarte drăgăstos pe Eugénie, îi strânse mâna şi spuse:

— Adolphe şi-a luat însărcinarea să-ţi prezinte micul meu dar.

Un tânăr înalt, blond, palid şi plăpând, cu apucături destul de alese, sfios în aparenţă, dar care cheltuise la Paris, unde-şi făcuse dreptul, opt sau zece mii de franci peste suma fixată de acasă, se apropie de Eugénie, o sărută pe amândoi obrajii şi-i oferi o cutie cu toate cele de trebuinţă pentru cusut, ale cărei scule erau toate de argint suflat cu aur; marfă într-adevăr fără gust, în ciuda stemei cu iniţiale gotice E. G. Destul de meşter gravate pentru a da casetei un aspect foarte îngrijit. Deschizând-o, Eugénie avu una din acele bucurii nesperate şi depline care fac tinerele fete să roşească, să tresalte, să tremure de plăcere, întoarse ochii spre tatăl său, ca şi cum ar fi vrut să-l întrebe dacă îi era îngăduit să accepte, şi domnul Grandet rosti un „Primeşte, fiica mea!”, al cărui accent ar fi făcut faima unui actor. Cei trei Cruchoţi rămaseră uluiţi văzând privirea de bucurie aruncată lui Adolphe des Grassins de către moştenitoare, în ai cărei ochi asemenea bogăţii păreau nemaipomenite.

Domnul des Grassins oferi domnului Grandet o priză de tabac, trase şi el una, scutură praful căzut pe panglica Legiunii de Onoare, prinsă la butoniera hainei sale albastre, şi apoi se uită la Cruchoţi cu un aer ce părea a spune:

— Acum să vă văd.

Doamna des Grassins îşi aruncă privirea asupra vaselor albastre, unde se aflau buchetele aduse de Cruchoţi, cercetând darurile lor cu prefăcuta admiraţie a unei femei ironice, în împrejurarea asta cu totul delicată, abatele Cruchot lăsă musafirii să se aşeze în jurul focului şi se duse să se plimbe în fundul sălii cu Grandet; pe urmă, când amândoi ajunseră în dreptul ferestrei celei mai depărtate de des Grassins, abatele şopti la urechea zgârcitului:

— Oamenii ăştia aruncă banii pe fereastră.

— Ce-are-a face, dacă intră tot în pivniţa meA. Replică bătrânul podgorean.

— Dacă te-ar bate gândul să dai nişte foarfeci de aur fiicei dumitale, ai avea foarte lesne de unde, zise abatele.

— Îi dau ceva mai mult decât foarfeci, răspunse Grandet.

„Nepotul meu e un nătărău, se gândi abatele uitându-se la preşedinte, al cărui păr zbârlit făcea şi mai urâtă mutra lui smolită. Nu putea dibaci şi el vreun fleac mai de preţ?”

— Hai să facem partida, doamnă Grandet, spuse doamna des Grassins.

— Dar ne-am strâns toţi, am putea înjgheba două mese.

— Pentru că e ziua Eugéniei, să facem cu toţii un loton, spuse moş Grandet, aceşti doi copii vor lua şi ei parte.

Fostul dogar, care niciodată nu juca nici un joc, arătă spre fiică-sa şi spre Adolphe.

— Hai, Nanon, aşază mesele.

— O să-ţi ajutăm, domnişoară Nanon, vorbi voios doamna des Grassins, încântată de bucuria pe care i-o făcuse Eugéniei.

— În viaţa mea n-am fost atât de mulţumită! mărturisi moştenitoarea. N-am văzut nicăieri ceva atât de frumos!

— Adolphe a adus-o de la Paris, şi el a ales-o, îi şopti doamna des Grassins la ureche.

„Hai, hai, mai tacă-ţi clanţa, muiere intrigantă, îşi spunea preşedintele. De veţi avea vreodată, tu sau bărbatu-tău, vreun proces, am să vă tăbăcesc eu pielea.”

Notarul, aşezat într-un colţ, privea liniştit la abate, spunându-şi: „Orice-ar face des Grassinii, averea mea, cea a fratelui meu şi cea a nepotului meu se urcă de fapt la un milion o sută de mii de franci. Des Grassinii au cel mult pe jumătate şi mai au o fată; n-au decât să ofere tot ce poftesc! Şi moştenitoarea, şi darurile tot ale noastre vor rămâne într-o bună zi.”

La opt şi jumătate seara, două mese erau întinse. Frumoasa doamnă des Grassins izbutise să-şi aşeze fiul lângă Eugénie. Actorii acestei scene, plină de interes, deşi vulgară în aparenţă, fiecare cu cartoanele pestriţe şi cifrate, cu fişele de sticlă albastră în mână, păreau că ascultă glumele bătrânului notar, care nu scotea un număr fără să nu pomenească o vorbă hâtră; dar de fapt toţi se gândeau numai la milioanele domnului Grandet.

Bătrânul dogar privea cu vanitate penele trandafirii, proaspăta toaletă a doamnei des Grassins, capul marţial al bancherului; privea la preşedinte, la abate, la notar şi îşi spunea: „Toţi sunt aici pentru bănuţii mei. Vin aici să se plictisească pentru fata mea! Ehei! Numai că fata mea nu va fi nici pentru unii, nici pentru alţii, şi toţi indivizii ăştia îmi slujesc de nadă pentru pescuit!”

Această petrecere de familie, în acel vechi salon cenuşiu, abia luminat de două lumânări; râsetele lor, însoţite de duruitul vârtelniţei harnicei Nanon, şi care nu erau sincere decât pe buzele Eugéniei sau ale maică-şi, micimea aceasta legată de interese atât de mari; acea tânără fată, asemenea păsărilor, victime ale marelui preţ la care sunt puse fără s-o ştie, şi care se afla împresurată, înăbuşită de făţarnicele dovezi de prietenie ce-o amăgeau: totul dădea acestei scene o comică tristeţe. De altminteri nu e o scenă din toate timpurile şi de pretutindeni, dar redusă la cea mai simplă expresie? Figura lui Grandet, exploatând făţarnica fidelitate a celor doua familii, storcind din aceasta enorme foloase, domina şi lumina drama. Nu era oare singurul zeu modern,

în care crede lumea? Banul, în toată puternicia lui, exprimat printr-o singură imagine?

Dulcile sentimente ale vieţii nu ocupau acolo decât un loc neînsemnat; ele însufleţeau numai trei inimi curate, cea a lui Nanon, a Eugéniei şi a maică-şi. Şi câtă ignoranţă în nevinovăţia lor, Eugénie şi maică-sa nu ştiau nimic despre averea lui Grandet, nu cunoşteau rosturile vieţii decât în lumina serbedelor lor închipuiri şi nici nu preţuiau, nici nu dispreţuiau banul, fiind obişnuite să se lipsească de el. Simţămintele lor rănite fără să-şi dea seama, dar sângerând totuşi, secretul fiinţei lor făceau din ele nişte prea ciudate excepţii în acea adunare de oameni, a căror viaţă era numai şi numai materială. Groaznica soartă a omului! Orice fericire nu-i vine decât cu preţul unei ignorante oarecare.

În clipa când doamna Grandet câştiga un lot de optzeci de centime, cea mai mare mizã dintre cele pontare în această sală, şi în vreme ce Nanon râdea de plăcere văzând-o pe stăpâna casei adunând acest fabulos câştig, o lovitură de ciocan răsună la uşa de afară cu atâta vuiet, încât femeile zvâcniră de pe scaunele lor.

— Nu-i cineva din Saumur cel care bate aşa, rosti notarul.

— Cum pot să izbească în halul ăsta? se miră Nanon. Vor cu tot dinadinsul să ne spargă uşa?

— Cine naiba să fie? strigă Grandet.

Nanon luă unul din sfeşnice şi, însoţită de Grandet, se duse să deschidă.

— Grandet, Grandet, strigă nevasta lui, care, împinsă de un nelămurit sentiment de teamă, se repezi spre uşa sălii.

Toţi jucătorii se uitară unii la alţii.

— Dacă am merge să vedem ce-i? propuse domnul des Grassins. Lovitura asta de ciocan îmi pare piază-rea.

Domnul des Grassins abia izbuti să întrezărească chipul unui tânăr, însoţit de hamalul mesageriilor, care ducea două geamantane uriaşe şi târa nişte valize. Grandet se întoarse brusc către nevastă şi-i spuse;

— Doamnă Grandet, du-te la jocul dumitale! Lasă-mă pe mine să mă lămuresc cu domnul.

Apoi trase cu zgomot uşa odăii unde jucătorii, tulburaţi, îşi reluară locurile, dar fără să mai continue jocul.

— E cineva din Saumur, domnule des Grassins? îl întrebă soţia.

— Nu, e un călător.

— Nu poate veni decât de la Paris.

— Într-adevăr, spuse notarul, scoţându-şi vechiul ceasornic, gros de două degete şi care semăna cu o corabie olandeză, e ora nouă. Al naibii! Diligenta cursei principale nu întârzie niciodată.

— Şi e tânăr domnul ăsta? întrebă abatele Cruchot.

— Da, răspunse domnul des Grassins. Vine cu nişte bagaje, care trebuie să cântărească cel puţin trei sute de chile.

— De ce nu s-o fi întorcând Nanon? observa Eugénie.

— Nu poate fi decât o rudă de-a dumneavoastră, zise preşedintele.

— Să punem mizele, rosti blând doamna Grandet. După glas am simţit că domnul Grandet este contrariat: poate să nu-i placă auzind că vorbim despre afacerile lui.

— Domnişoară, zise Adolphe vecinei sale, trebuie să fie vărul dumneavoastră, Grandet, un tânăr foarte frumos, pe care l-am cunoscut la balul domnului de Nucingen.

Adolphe nu mai continuă, maică-sa îi făcu semn cu piciorul, cerându-i cu glas tare zece centime pentru mizã.

— N-ai de gând să taci o dată, prostănacule?! îi suflă apoi la ureche.

În clipa aceea, Grandet se întoarse fără Nanon, ai cărei paşi, împreună cu ai hamalului, răsunară pe scări. Bătrânul era urmat de călătorul care de câteva minute stârnise atâta curiozitate şi stăpânea atât de viu cugetele, încât sosirea sa în această casă şi felul cum picase în mijlocul acestei lumi s-ar fi putut asemui cu acela al unui melc într-un stup, sau cu al unui păun într-o obscură găinărie de sat.

— Aşază-te lângă foc, îl îndemnă Grandet.

Înainte de a se aşeza, tânărul străin salută foarte politicos adunarea. Bărbaţii se ridicară ca să-i răspundă printr-o politicoasă plecăciune, iar femeile făcură o ceremonioasă reverenţă.

— Desigur, sunteţi îngheţat, domnule? îl întrebă doamna Grandet; poate că veniţi din.?

— Femeia, tot femeie! întrerupse bătrânul podgorean, sfârşind citirea scrisorii pe care o ţinea în mână. Lăsaţi-l pe domnul să se odihnească.

— Dar, tată, poate că domnul are nevoie de cevA. Îndrăzni Eugénie.

— Are limbă, răspunse cu asprime podgoreanul. Străinul fu singurul surprins de această scenă. Ceilalţi erau deprinşi cu apucăturile despotice ale avarului. Totuşi, după ce amândouă întrebările şi amândouă răspunsurile fură schimbate, străinul se sculă de pe scaun, se aşeza cu spatele la foc, ridică un picior ca să-şi încălzească talpa şi răspunse Eugéniei:

— Îţi mulţumesc, verişoară, am mâncat la Tours. Şi adause, uitându-se la Grandet: Nu am nevoie de nimic, nu mă simt nicidecum obosit.

— Domnul vine din capitală? întrebă doamna des Grassins.

Domnul Charles, aşa cum se numea fiul domnului Grandet din Paris, ridică, drept răspuns, un monoclu atârnat cu un lănţişor de gât, îl puse la ochiul drept ca să cerceteze ce se afla pe masă şi persoanele care erau în jurul ei, se uită cu impertinenţă la doamna des Grassins şi îi spuse, după ce cuprinse totul cu privirea:

— Da, doamnă. Joci loton, mătuşico, adause el către doamna Grandet, te rog, urmează-ţi jocul, prea e amuzant, ca să-l întrerupi.

„Eram sigură că e vărul”, gândea doamna des Grassins, aruncându-i mici ocheade.

— Patruzeci şi şapte, strigă bătrânul abate. Dar marchează, doamnă des Grassins, nu-i numărul dumitale?

Domnul des Grassins puse o fişă peste cartonul soţiei sale, care, cuprinsă de triste presimţiri, nu-i slăbea din ochi nici pe vărul de la Paris, nici pe Eugénie, fără să se mai sinchisească de loton. Din când în când, tânăra moştenitoare arunca priviri furişe verişorului său, iar soţia bancherului putu lesne descifra un crescendo de uimire ori de curiozitate.

Capitolul II.

VĂRUL DIN PARIS.

Domnul Charles Grandet, preafrumos june de douăzeci şi doi de ani, făcea în momentul acela un ciudat contrast cu tipicarii provinciali, cam iritaţi de ifosele sale aristocratice, pe care toţi le studiau ca să aibă de ce râde. Aici e nevoie de o lămurire.

La douăzeci şi doi de ani, tinerii sunt încă aşa de aproape de copilărie, încât lesne pot să se dedea la copilării. Astfel, poate, la o sută dintre dânşii s-ar fi găsit nouăzeci şi nouă care să se poarte aidoma cum se purta Charles Grandet. Cu câteva zile înainte de această seară, tatăl său îi spusese să plece pentru câteva luni la fratele lui din Saumur. Poate că domnul Grandet din Paris se gândea la Eugénie. Charles, care venea în provincie pentru întâia oară, îşi pusese în gând să apară acolo sub înfăţişarea unui june la modă, să bage în sperieţi ţinutul cu luxul său, să rămână de pomină şi să importe acolo toate inovaţiile vieţii pariziene, în sfârşit, într-un cuvânt, voia să piardă la Saumur mai mult timp decât la Paris cu lustruitul unghiilor şi să afecteze excesiva preţiozitate a ţinutei, pe care un tânăr elegant o părăseşte uneori pentru o delăsare, ce nu-i lipsită nici ea de farmec.

Charles îşi aduse deci cel mai frumos costum de vânătoare, cea mai frumoasă puşcă, cel mai frumos cuţit, cea mai frumoasă geantă de vânătoare din Paris, îşi aduse colecţia sa de cele mai ingenioase jiletci: cenuşii, albe, negre, de culoarea cărăbuşului, cu reflexe aurii, cu paiete, tărcate, cu guler şal sau drept, cu revere, închise până la gât, cu nasturi de aur. Îşi aduse tot felul de gulere şi de

cravate la modă în acea epocă, îşi mai aduse două costume lucrate la Buisson şi cea mai fină rufărie. Luase cu el şi frumosul serviciu de toaletă de aur, primit de la mama lui în dar. Luase, în sfârşit, toate nimicurile de dandi, fără să uite încântătoarea călimară, pe care i-o dăduse cea mai drăgălaşă dintre femei – cel puţin pentru el – care se chema Annette şi care călătorea, plicticos şi conjugal, cu soţul în Scoţia, fiind victima unor bănuieli, din a căror pricină trebuia să-şi sacrifice deocamdată fericirea, precum şi o foarte frumoasă hârtie de scrisori, ca să-i scrie din două în două săptămâni. Cărase în fine un mare transport de flecuşteţe pariziene pe cât se poate de complet, unde, de la cravaşa cu care se începe un duel şi până la splendidele pistoale cizelate, cu care se încheie, nu lipsea nimic din toate uneltele ce slujesc unui tânăr trândav ca să-şi ocupe viaţa. Tatăl său îi spusese să călătorească singur şi cât mai simplu; venise în cupeul diligentei, reţinut numai pentru el, bucuros să nu uzeze o minunată caleaşca de drum, comandată anume pentru a întâmpina pe draga sa Annette, marea doamnă, carE. EtC. Şi pe care trebuia s-o întâlnească în luna lui iunie la băile din Baden.

Charles socotea că va cunoaşte o sută de persoane la unchiul său, că va vâna în pădurile lui, că va duce în sfârşit acolo o viaţă de castel; nu ştia că avea să-l găsească la Saumur, unde nu se oprise decât ca să întrebe de drumul spre Froidfond; dar, aflând că este în oraş, crezu că-l va găsi într-un palat. Ca să se înfăţişeze cât mai bine unchiului său, fie la Saumur, fie la Froidfond, îmbrăcase cel mai cochet costum de călătorie, de o simplicitate căutată, cel mai adorabil, ca să întrebuinţăm cuvântul care în acea vreme rezuma perfecţiunile desăvârşite ale unui lucru sau ale unui om. La Tours, un frizer îi buclase frumosul păr castaniu; se primenise şi-şi pusese o cravată neagră de satin, potrivită cu un guler rotund în aşa fel, ca să încadreze cât mai plăcut chipul său alb şi surâzător. O redingotă de călătorie, pe jumătate încheiată, îi strângea talia, lăsând să

se vadă o jiletcă de caşmir cu şal, sub care mai era o a doua jiletcă, albă. Ceasornicul, abandonat cu neglijenţă într-un buzunar, era prins de butonieră cu un lănţişor de aur. Pantalonii cenuşii se încheiau pe laturi, unde broderii de mătase neagră înfrumuseţau cusăturile, învârtea un bastonaş, a cărui măciulie de aur sculptată nu vătăma nicidecum frăgezimea mănuşilor cenuşii, în sfârşit, cascheta era de un gust fără seamăn.

Un parizian, numai un parizian din cea mai înaltă societate putea să se îmbrace aşa, fără a părea caraghios, şi să dea o prestigioasă armonie tuturor acestor nimicuri, pe care de altfel le susţinea un aer brav, aerul unui tânăr care are pistolete frumoase, un ochi sigur şi o mai are şi pe Annette.

Acum, dacă vreţi să vă daţi cumva seama de uimirea localnicilor din Saumur, cât şi de aceea a tânărului parizian, dacă voiţi să vedeţi mai bine via strălucire pe care eleganţa călătorului o arunca în mijlocul umbrelor sure din sală şi al feţelor care completau tabloul de familie, încercaţi să vi-i închipuiţi pe Cruchoţi. Toţi trei trăgeau tabac pe nas şi nu se mai sinchiseau de mult să scuture praful şi stropii negri, ce le mânjeau jaboul îngălbeni-telor cămăşi cu gulere boţite. Cravatele lor moi se răsuceau ca frânghiile îndată ce erau puse la gât. Enorma cantitate de rufărie le îngăduia să n-o spele decât o dată la şase luni şi s-o păstreze în fundul scrinurilor, lăsând timpul să-şi imprime nuanţele vinete şi vechi. Era în ei o desăvârşită împerechere a ursuzlâcului şi a moşnegăriei. Chipurile lor, tot atât de veştede cât le erau hainele de ponosite, tot aşa de zbârcite ca şi pantalonii lor, păreau uzate, scorojite şi schimonosite.

Neglijenţa generală a celorlalte veşminte, toate desperecheate şi fără prospeţime, după cum sunt îndeobşte straiele de provincie, unde oamenii, încetul cu încetul, nu se mai îmbracă unii pentru alţii şi-şi cruţă perechea de mănuşi, se acorda aidoma cu nepăsarea Cruchoţilor. Oroarea de modă era singurul punct asupra căruia des Grassinii şi Cruchoţii se înţelegeau de minune.

De îndată ce parizianul îşi punea monoclul ca să cerceteze ciudatul mobilier din sală, scândurile podelei, culoarea lemnăriei pe care urmele lăsate de muşte ar fi fost de ajuns ca să puncteze Enciclopedia metodică şi Monitorul14, la clipeală jucătorii de loton îşi ridicau nasul şi-l priveau cu aceeaşi minunare cu care ar fi contemplat o girafă. Domnul des Grassins şi fiul său, pentru care chipul şi portul unui june la modă nu însemnau ceva chiar cu totul necunoscut, împărtăşiseră totuşi mirarea celorlalţi, fie că se aflau sub nelămurita înrâurire a unui sentiment general, fie că-i încuviinţau şi ei, spunând compatrioţilor prin ocheade pline de ironie:

— Iată cum sunt ăia de la Paris!

Toţi puteau de altfel să-l cântărească şi să-l drămăluiască în voie pe Charles, fără teamă că vor supăra cumva pe stăpânul casei. Grandet era absorbit de interminabila scrisoare pe care o ţinea în mână şi, ca s-o poată citi, luase singurul sfeşnic de pe masă, fără să se sinchisească de musafiri şi de jocul lor.

Eugénie, pentru care modelul unei asemenea perfecţiuni, fie la port, fie la chip, îi era cu totul necunoscut, credea că vede în vărul său o creatură coborâtă din regiunile serafice. Respira cu nesaţ adierile împrăştiate de acest păr lucios şi buclat atât de graţios. Ar fi vrut să poată atinge pielea catifelată a acestor frumoase şi fine mănuşi. Invidia mâinile mici ale lui Charles, tenul, frăgezimea şi delicateţea trăsăturilor sale. În sfârşit, dacă imaginea aceasta poate rezuma impresiile pe care spilcuitul tânăr le-a stârnit în mintea unei fete neştiutoare, veşnic ocupată cu ţârâitul ciorapilor, cu cârpitul hainelor lui tătâne-său şi a cărei viaţă se scursese numai sub acele tavanuri înnegrite, fără a zări pe uliţa lor tihnită mai mult de un trecător pe ceas – înfăţişarea vărului său izbuti să-i trezească în inimă emoţiile subtilei voluptăţi pe care le inspiră unui tânăr răpitoarele figuri de femei desenate de Westall în albumele englezeşti şi gravate de Finden15 – cu o daltă atât de măiastră, încât

suflând asupra hârtiei, ţi-e frică să nu zboare cereştile arătări.

Charles scoase din buzunar o batistă brodată de marea doamnă, care călătorea în Scoţia. Văzând acea nespusă frumuseţe, migălită cu atâta drag în ceasurile pierdute pentru dragoste, Eugénie se uită la vărul ei ca să afle dacă o va folosi într-adevăr. Manierele lui Charles, gesturile lui, felul în care-şi punea monoclul, impertinenţa-i afectată, dispreţul pentru caseta care făcuse atâta bucurie bogatei moştenitoare şi pe care el o găsea, nici vorbă, sau fără valoare, sau ridicolă, în sfârşit, tot ce-i supăra pe Cruchoţi sau pe des Grassini ei îi plăcea aşa de mult, încât înainte de a închide ochii avea să viseze multă vreme la asemenea minune de văr. Numerele erau trase cu foarte mare încetineală, iar nu după mult, jocul de loton se sfârşi. Uriaşa Nanon intră şi spuse cu glas tare:

— Doamnă, trebuie să-mi daţi rufărie, ca să aştern patul pentru domnul.

Doamna Grandet ieşi după Nanon. Doamna des Grassins spuse atunci în şoaptă:

— Să ne luăm banii şi să lăsăm jocul.

Fiecare îşi luă înapoi, cei doi gologani din ciuntita farfurioară, unde îi pusese; apoi adunarea se ridică şi cu toţii se îndreptară spre foc.

— Aţi isprăvit? întrebă Grandet, fără să-şi ridice ochii de pe scrisoare.

— Da, da, răspunse doamna des Grassins, aşezându-se lângă Charles.

Eugénie, mânată de una din acele porniri ce încolţesc în inima tinerelor fete când un simţământ necunoscut se înfige în ea pentru întâia oară, părăsi masa pentru a se duce să dea o mână de ajutor mamei şi lunganei Nanon. Dacă ar fi fost descusută de un iscusit duhovnic, i-ar fi mărturisit fără îndoială că nu se gândea nici la mamă, nici la Nanon, ci era chinuită de arzătoarea dorinţă de-a avea grijă de vărul ei, de a-i inspecta odaia, să mai pună acolo vreun lucruşor, să

înlăture orice neiertată uitare, să prevadă totul, ca să-i facă odaia cât mai primitoare şi mai elegantă. Eugénie se şi credea singura fiinţă în stare să înţeleagă gusturile şi gândurile acestui verişor.

Într-adevăr, din fericire, sosi la timp pentru a dovedi mamei şi lui Nanon, care se întorceau crezând că totul e gata, că tocmai totul era încă de făcut, îi dădu spătoasei Nanon ideea să încălzească cearşafurile cu jăratic; ea însăşi acoperi vechea faţă de masă cu alta mai mică şi porunci lui Nanon s-o schimbe în fiecare dimineaţă. Convinse pe maică-sa de nevoia unui foc în cămin şi o făcu pe Nanon să aducă, fără să spună părintelui său, un braţ mare de lemne şi să-l pună în coridor. Dădu fuga într-un suflet să caute într-unul din unghere o veche tavă de lac, rămasă din moştenirea lăsata de bătrânul domn de la Bertelliere, luă totodată un pahar de cristal în şase muchii, o linguriţă despoleită, o carafă antică, pe care se aflau gravaţi nişte amoraşi, şi puse triumfal totul pe un colţ al căminului, într-un sfert de ceas îi veniseră mai multe gânduri decât de-a lungul întregii sale vieţi.

— Mamă, spuse ea, verişorul n-o să poată îndura mirosul lumânării de seu. Dacă am cumpăra una de ceară? Uşoară ca o pasăre, alergă şi scoase din pungă cinci franci, pe care-i primise pentru cheltuielile ei din cursul lunii.

— Ţine, Nanon, spuse, du-te repede.

— Dar ce-o să spună tata?

Această întrebare teribilă ţâşni de pe buzele doamnei Grandet când îşi văzu fiica înarmată cu o veche zaharniţă de Sevres, adusă din castelul de Froidfond de către Grandet.

— Şi de unde o să iei zahăr? Tu eşti nebună?

— Mamă, Nanon va cumpăra şi zahăr şi lumânare.

— Dar tata?

— S-ar cuveni oare ca nepotul lui să nu poată bea un pahar de apă cu zahăr? De altfel, tata nici n-are să bage de seamă.

— Tatăl tău vede tot! spuse doamna Grandet clătinând din cap.

Nanon şovăia; ea îşi cunoştea bine stăpânul.

— Dar pleacă odată, Nanon, doar e ziua mea! Nanoi izbucni într-un hohot gros auzind prima gluma pe care o făcuse vreodată tânăra sa stăpână şi se supuse, în timp ce Eugénie şi maică-sa se trudeau să orânduiască cât mai plăcut odaia hotărâtă de domnul Grandet pentru nepotul lui. Charles era ţinta atenţiilor doamnei des Grassins, care-i făcea avansuri.

— Trebuie să aveţi mult curaj, domnule, rosti ea, ca să părăsiţi plăcerile capitalei tocmai în timpul iernii pentru a veni să locuiţi la Saumur. Dar, dacă nu vă înspăimântăm prea mult, veţi vedea că pe-aici se poate şi petrece.

Spunând acestea, îi aruncă o adevărată ocheadă de provincie, unde de obicei femeile pun atâta rezervă şi prudenţă în ochi, încât comunică şi altora acea lacomă ispită a feţelor bisericeşti, pentru care orice plăcere pare sau un furt, sau un păcat.

Charles se simţea atât de stingherit în această încăpere, atât de departe de măreţul castel şi de traiul fastuos pe care îşi închipuise că le va găsi la unchiul său, încât, uitându-se mai cu luare-aminte la doamna des Grassins, întrevăzu, în cele din urmă, o întrupare pe jumătate ştearsă a figurilor pariziene. Răspunse deci cât mai drăguţ la acest soi de invitaţie pornită de Ia dânsa şi începu o convorbire, în care doamna des Grassins glăsuia mai mult în şoaptă, potrivindu-şi treptat vocea în armonie cu natura destăinuirilor sale. Exista şi în Charles, şi în ea aceeaşi nevoie de confidenţe reciproce. După câteva clipe de sporovăială cochetă şi de glumiri serioase în fond, iscusita provincială izbuti să-i strecoare, crezând că nu e auzită de ceilalţi, fiindcă vorbeau toţi în timpul acesta despre vânzarea vinului, la care se gândea pe atunci întreg ţinutul Saumurului:

— Domnule, dacă vreţi să ne faceţi cinstea de a veni la noi, veţi face tot atâta plăcere soţului meu, cât şi mie. Salonul nostru este singurul din Saumur unde veţi găsi reunite la un loc şi marele negoţ, şi nobilimea: aparţinem acestor două lumi, care nu vor să se întâlnească decât la noi, pentru că se petrece bine. Bărbatul meu, o pot spune cu mândrie, e tot atât de preţuit şi de unii, şi de alţii. Voi face în aşa fel, încât să uitaţi plictiseala pe care o veţi simţi aici. Dacă o să staţi tot la domnul Grandet, ce o să faceţi, Doamne sfinte?! Unchiul dumneavoastră e un om zgârcit, care nu se gândeşte decât la pivniţele lui; mătuşa dumneavoastră e o femeie bisericoasă, care nu e în stare să lege două idei, şi verişoara dumneavoastră e o prostuţă fără educaţie, comună, fără zestre şi care-şi petrece viaţa cârpind.

„E foarte bine femeiuşcă asta!” îşi spuse Charles Grandet în sine, răspunzând mofturilor doamnei des Grassins.

— Mi se pare, nevestico, că vrei să-l acaparezi pe domnul, spuse râzând pântecosul şi marele bancher.

La această vorbă, notarul şi preşedintele aruncară cuvinte mai mult sau mai puţin răutăcioase; dar abatele îi privi cu un aer şiret şi le rezumă gândurile, trăgându-şi priza de tabac şi oferind mai departe tabachera.

— Cine mai bine decât doamna ar putea face domnului onorurile Saumurului?

— Ei, asta-i! Ce vrei să spui, domnule abate? întrebă domnul des Grassins.

— O spun în cel mai măgulitor înţeles pentru dumneata, pentru doamna şi pentru domnul, adause vulpoiul bătrân, întorcându-se către Charles.

Fără să pară că ia aminte, abatele Cruchot ştiuse să ghicească numaidecât convorbirea dintre Charles şi doamna des Grassins.

— Domnule, îi spuse în cele din urmă Adolphe lui Charles, cu un glas ce voia să pară nestingherit, nu ştiu dacă vă mai aduceţi aminte de mine. Am avut plăcerea sa stăm faţă în faţă la un bal dat de domnul baron de Nucingen.

— Aşa e, domnule, aşa e! răspunse Charles, surprins că se vedea ţinta tuturor atenţiilor.

— Domnul e fiul dumneavoastră? întrebă el pe doamna des Grassins.

Abatele se uită viclean la mamă.

— Da, domnule, spuse ea.

— Atunci, trebuie să fi fost foarte de tânăr la Paris reluă Charles adresându-se lui Adolphe.

— Ce vrei, domnule?! spuse abatele, îi trimitem în Babilon de cum sunt înţărcaţi.

Doamna des Grassins îl sfredeli pe abate cu o privire neaşteptat de pătrunzătoare.

— Trebuie să vii în provincie, spuse el, ca să vezi femei de treizeci şi ceva de ani atât de fragede ca doamna, după ce au băieţi aproape licenţiaţi în drept. Mi se pare că mai trăiesc încă ziua când tinerii şi doamnele se urcau pe scaune ca să vă vadă dansând la bal, doamnă, adăugă abatele întorcându-se către adversarul său de sex feminin. Pentru mine, succesele dumneavoastră parcă au fost ieri.

„Ah! javră bătrână! exclamă în sine doamna des Grassins. Mi-a ghicit cumva gândul?” „Pare-se că voi avea mare succes la Saumur”, îşi spunea în vremea aceasta Charles, deschizându-şi redingota, punându-şi mâna în jiletcă şi aruncând priviri în jurul lui pentru a imita poza lordului Byron, aşa cum e înfăţişat de Chantrey16.

Lipsa oricărei atenţii a lui moş Grandet la toate acestea, sau mai bine zis preocuparea în care îl cufundase lectura scrisorii nu scăpă nici notarului, nici preşedintelui, amândoi căutând să-i ghicească cuprinsul după mişcările de-abia întrezărite pe chipul unchiaşului, puternic luminat, în acea clipă, de flacăra luminării. Pod-goreanul nu izbutea decât anevoie să-şi păstreze obişnuitul calm al fizionomiei sale. De altfel, fiecare ar fi putut înţelege cât de afectată era seninătatea domnului Grandet citind fatala scrisoare de mai jos: „Dragă frate, Iată, se împlinesc aproape douăzeci şi trei de ani de când nu ne-am văzut. Căsătoria mea a fost prilejul

ultimei noastre întrevederi, după care ne-am despărţit voioşi unul de altul. Desigur, nu puteam să-mi închipui în acea vreme că vei fi într-o bună zi singurul sprijin al familiei mele, a cărei prosperitate te bucura atunci. Când vei avea în mâini scrisoarea aceasta, n-am să mai fiu pe lume. În starea în care mă aflu nu vreau să supravieţuiesc ruşinii unui faliment. M-am menţinut pe marginea prăpastiei până în clipa din urmă, nădăjduind mereu să ies la suprafaţă. Acum trebuie să cad. Falimentele reunite ale agentului meu de schimb şi ale notarului meu Roguin, îmi răpesc ultimele resurse, nemailăsându-mi nimic. Am durerea de a datora aproape patru milioane, fără să pot oferi mai mult decât douăzeci şi cinci la sută ca activ. Vinurile înmagazinate de mine suferă acum scăderea ruinătoare pe care a pricinuit-o belşugul şi calitatea recoltei voastre.

Peste trei zile Parisul va spune: «Domnul Grandet a fost un pungaş». Mă voi culca în mormânt, eu, omul cinstit, înfăşurat într-un linţoliu de infamie. Răpesc fiului meu şi numele, pe care îl pătez, şi averea mamei sale. Acest nenorocit copil, pe care îl ador, nu ştie nimic despre asta. Ne-am spus din toată inima adio. El nu ştia, din fericire, că ultimele palpitări ale vieţii mele se topeau în acest rămas bun. Nu mă va blestema oare într-o zi? Frate, frate, blestemul copiilor noştri este înspăimântător! Ei pot face apel împotriva blestemului nostru, dar al lor este irevocabil. Grandet, eşti mai în vârstă decât mine, trebuie să mă ocroteşti: fă ca Charles să nu arunce un cuvânt greu pe mormântul meu! Frate, dacă ţi-aş scrie cu sângele şi lacrimile mele, n-aş putea să pun mai multă durere în această scrisoare, căci aş plânge, aş sângera, aş muri şi n-aş mai suferi, dar sufăr şi văd moartea cu ochii uscaţi, iată-te, deci, tatăl lui Charles! Nu are rude dinspre mamă, şi tu ştii de ce. Pentru ce nu m-am supus prejudecăţilor sociale? Pentru ce am cedat dragostei?! De ce m-am căsătorit cu fata naturală a unui mare senior? Charles nu mai are familie. O, nenorocitul meu fiu! fiul meu! Ascultă, Grandet,

nu vin să te rog pentru mine; de altfel, averea ta s-ar putea să nu fie destul de însemnată pentru o ipotecă de trei milioane; dar pentru fiul meu! Ţine bine minte, dragă frate, că mâinile mele care te imploră s-au împreunat gândindumă la tine. Grandet, îţi încredinţez pe Charles cu limbă de moarte, în sfârşit, privesc pistoalele fără durere, gândindumă că tu îi vei ţine loc de tată. Charles m-a iubit mult, am fost atât de bun cu el, i-am făcut întotdeauna pe plac: nu mă va blestema.

De altfel ai să vezi: e blând, seamănă mamă-şi, nu-ţi va pricinui nici un necaz. Bietul copil! Obişnuit să se bucure de avere, nu cunoaşte lipsurile ce le-am dus şi unul şi altul în vremea sărăciei noastre de la început. Şi iată-l ruinat, singur. Da, toţi prietenii îl vor ocoli, şi eu voi fi cauza umilinţelor sale. Ah! Cum aş vrea să am braţul atât de tare, ca să-l trimit cu o singură lovitură în cer, lângă maică-sa. Nebunie! Mă întorc la nenorocirea mea, la a lui Charles. Ţi l-am trimis deci ca să-i faci cunoscute şi moartea mea, şi soarta lui în viitor. Fii un tată pentru el, dar un tată bun. Nu-l smulge aşa, deodată, din viaţa lui de huzur: l-ai ucide. Î1 rog în genunchi să renunţe la creanţele pe care, în calitatea-i de moştenitor al mamei sale, le-ar putea folosi împotriva mea. Dar aceasta e o rugăminte de prisos: are onoare şi-şi va da seama că nu trebuie să se unească cu creditorii mei. Fă-l la vreme să renunţe la moştenirea mea. Arată-i asprele condiţii de viaţă în care îl arunc; şi dacă-mi va păstra dragoste, spune-i în numele meu că pentru el nu va fi pierdut totul. Da, munca ce ne-a salvat pe noi amândoi, poate să-i înapoieze averea ce i-o răpesc şi, dacă vrea, să asculte sfatul tatălui său, care pentru el ar dori să iasă o clipă din mormânt, îndemnându-l să plece, să se ducă în Indii! Frate, Charles e un tânăr cinstit şi viteaz: acordă-i un împrumut, ar îndura mai bine moartea decât să nu-ţi înapoieze primii bani pe care i-i vei împrumuta, căci o să-i împrumuţi, Grandet! Altfel vei avea remuşcări. Ah! dacă copilul meu nu va găsi la tine nici dragoste, nici sprijin, voi

cere în veşnicie răzbunarea lui Dumnezeu pentru răutatea inimii tale! Dacă scăpam vreo câteva valori, aş fi putut să-i dau ceva din bunul mamei sale, dar plăţile de la sfârşitul lunii mi-au înghiţit toate resursele. N-aş fi vrut să mor lăsând în nesiguranţă soarta copilului meu; aş fi vrut să simt făgăduinţe solemne în căldura mâinii tale, care m-ar fi încălzit niţel; dar nu mai am vreme. În timp ce Charles călătoreşte, sunt nevoit să-mi închei bilanţul. Caut să dovedesc prin buna-credinţă care m-a călăuzit în toate afacerile că în nenorocirea mea nu e nici vină, nici necinste. Nu înseamnă oare asta că tot lui Charles îi port de grijă? Adio, dragă frate. Să ai parte de toate binecuvântările Domnului pentru mărinimoasa ocrotire pe care ţi-o cer şi pe care vei primi-o, nu mă îndoiesc. Va răsuna veşnic un glas, care se va ruga pentru tine în lumea unde ne vom duce cu toţii într-o zi şi unde eu am şi ajuns acum.”

VICTOR GUILLAUME GRANDET

— Staţi la taclale? întrebă moş Grandet împăturind scrisoarea pe aceleaşi îndoituri şi punând-o în buzunarul jiletcii. Privi la nepot cu un aer umil şi sfielnic, sub care îşi ascundea calculele şi tulburarea. Te-ai încălzit?

— De minune, dragă unchiule.

— Ei, dar unde sunt femeile? întrebă unchiul, uitând cu totul că nepotul avea să doarmă la el.

În clipa aceea Eugénie şi doamna Grandet se întoarseră.

— S-a rânduit totul sus? le întrebă bătrânul recăpătându-şi calmul.

— Da, tată.

— Ei bine, nepoate, dacă eşti ostenit, Nanon o să te conducă în odaia dumitale. Fireşte, nu e un apartament de domnişor! Dar vei ierta pe nişte bieţi podgoreni, care n-au nici o lăscaie. Dările ne înghit totul.

— Nu vrem să fim indiscreţi, Grandet! luă cuvântul bancherul. Poate ai de stat la taifas cu nepotul, noi vă spunem noapte bună. Pe mâine.

La aceste vorbe, adunarea se ridică şi fiecare făcu în felul lui câte o reverenţă. Bătrânul notar se duse să-şi caute lanterna lângă uşă şi o aprinse, ca să-i însoţească pe des Grassini. Doamna des Grassins nu prevăzuse întâmplarea ce trebuia să pună prea devreme capăt acestei seri, aşa că servitorul încă nu-i venise.

— Vreţi să-mi faceţi onoarea, doamnă, să primiţi braţul meu? o întrebă abatele Cruchot pe doamna des Grassins.

— Mulţumesc, domnule abate. Am pe fiul meu, răspunse ea tăios.

— Doamnele nu riscă să se compromită cu mine, spuse abatele.

— Dă braţul domnului Cruchot, o îndemnă soţul. Abatele o luă îndestul de sprinten înainte împreună cu frumoasa doamnă, pentru a se afla la câţiva paşi depărtare de grup.

— E foarte bine tânărul acesta, doamnă, spuse el, strângându-i braţul. Adio panere, culesul e gata. Trebuie să vă luaţi rămas bun de la domnişoara Grandet, Eugénie va fi a parizianului. În afară dacă verişorul n-o fi îndrăgostit de vreo pariziană, fiul dumneavoastră Adolphe va avea de-a face cu un rival dintre cei mai.

— N-aveţi nici o grijă, domnule abate. Tânărului nu-i va trebui mult să vadă că Eugénie e o gâsculiţă şi o fată fără nici o frăgezime. N-aţi băgat de seamă? Astă-seară era galbenă ca o gutuie.

— Poate aţi şi spus-o vărului?

— Şi adică de ce să nu i-o fi spus?

— Aşezaţi-vă mereu lângă Eugénie, doamnă, şi nu veţi avea prea multe de spus acestui tânăr împotriva verişoarei sale; va face singur o comparaţie, care.

— Până una, alta, mi-a făgăduit că va lua poimâine masa la noi.

— Ah, doamnă, dacă aţi vreA. Spuse abatele.

— Ce să vreau, domnule abate? N-ai de gând cumva să-mi dai cine ştie ce sfaturi perfide? N-am ajuns la vârsta de treizeci şi nouă de ani cu o reputaţie fără pată, slavă

Domnului, ca să mă fac de râs, chiar dacă mi s-ar făgădui împărăţia Marelui Mogol. Suntem şi unul, şi altul la vârsta când cunoaştem tâlcul vorbelor. Pentru o faţă bisericească, ai nişte idei cam năstruşnice. Ei! Asta e ceva vrednic de Faublas17.

— Aşadar, l-aţi citit pe Faublas?

— Nu, domnule abate, voiam să spun Legăturile primejdioase18.

— Ah. Această carte e infinit mai morală, spuse abatele râzând. Dar mă credeţi tot atât de pervers ca şi un tânăr din vremurile noastre. Voiam doar să vă.

— Îndrăzniţi a spune că n-aţi avut de gând să mă îndemnaţi la lucruri ticăloase? Nu-i limpede? Dacă tânărul acesta, care la drept vorbind e foarte bine, mi-ar face curte, nu s-ar mai gândi la verişoara lui. La Paris, ştiu, sunt unele mame care se sacrifică şi în acest fel pentru fericirea şi bunăstarea copiilor lor. Dar aici, domnule abate, suntem în provincie.

— Da, doamnă.

— Şi, reluă ea, eu n-aş dori, nici chiar Adolphe n-ar dori, o sută de milioane câştigate cu asemenea preţ.

— Doamnă, dar n-am vorbit de o sută de milioane. Ispita ar fi fost în acest caz poate mai presus de puterile noastre, şi ale unuia, şi ale altuia. Cred numai că o femeie onestă poate să-şi îngăduie, cu gânduri bune, mici cochetării, fără urmare, care fac parte din îndatoririle mondene şi care.

— Credeţi?

— Nu trebuie oare, doamnă, să încercăm a ne face agreabili unii altora? Îngăduiţi-mi să-mi şterg nasul. Vă încredinţez, doamnă, că vă privea cu un aer mult mai măgulitor decât pe mine; dar îl iert pentru faptul că preferă bătrâneţii frumuseţea.

— E limpede, spunea preşedintele cu vocea lui groasă, că domnul Grandet din Paris şi-a trimis feciorul la Saumur cu intenţii absolut matrimoniale.

— Dar, atunci, vărul n-ar fi picat pe neaşteptate, răspunse notarul.

— Asta nu înseamnă nimic, zise domnul des Grassins. Grandet e un om ascuns.

— Dragul meu des Grassins, l-am poftit pe tânăr la noi la masă. Va trebui să-i inviţi pe domnul şi pe doamna de Larsoniere şi pe soţii du Hautoy, împreună cu frumoasa domnişoară du Hautoy. Numai de s-ar găti cum trebuie în ziua aceea! Din gelozie, mămiţica o îmbracă grozav de pocit! Nădăjduiesc, domnilor, că ne veţi face cinstea să veniţi! adăugă ea oprind grupul, pentru a se întoarce către cei doi Cruchoţi.

— Iată-vă acasă, doamnă, spuse notarul.

După ce se ploconiră în faţa des Grassinilor, cei trei Cruchoţi intrară la ei acasă, punând la bătaie tot acel geniu de analiză al provincialilor pentru a cerceta pe toate feţele marele eveniment din acea seară, care schimba poziţiile respective ale Cruchoţilor şi ale des Grassinilor. Admirabilul bun-simţ care cârmuia acţiunile acestor mari calculatori îi făcu şi pe unii, şi pe alţii să înţeleagă nevoia unei alianţe de moment împotriva duşmanului comun. Nu trebuia oare ca împreună s-o împiedice pe Eugénie să se îndrăgostească de verişor, şi pe Charles să se gândească la verişoara lui? Va putea să reziste oare parizianul insinuărilor viclene, calomniilor mieroase, clevetirilor pline de laude, tăgăduielilor naive ce aveau să roiască neîncetat în jurul lui ca să-l ameţească?

Când cele patru rubedenii rămaseră singure în sală, domnul Grandet îi spuse nepotului:

— Trebuie să ne culcăm. E prea târziu pentru a vorbi despre treburile ce te-au adus aici; mâine vom găsi un ceas prielnic. Aici luăm micul dejun la ora opt. La prânz mâncăm o fructă, o bucăţică de pâine şi bem un pahar de vin alb; apoi cinăm ca parizienii, la ora cinci. Asta e rânduiala. Dacă vrei să vezi oraşul sau împrejurimile, eşti liber, ca pasărea cerului. O să mă ierţi dacă treburile mele n-o să-mi îngăduie

să te întovărăşesc mereu. Ai să auzi poate spunându-se aici că sunt bogat: „Domnul Grandet aşa, domnul Grandet pe dincolo! Îi las să vorbească, palavrele lor nu-mi zdruncină creditul. Dar n-am nici un ban şi robesc, la vârsta mea, ca o calfă care n-are altă avuţie decât un hleab de unealtă şi două braţe vânjoase. Îţi vei da poate singur seama curând cât preţuieşte un ban câştigat cu sudoarea frunţii. Ei, Nanon, adu lumânările!

— Nădăjduiesc, dragă nepoate, că vei găsi tot ce ai nevoie, adăugă doamna Grandet. Iar dacă o să-ţi lipsească ceva, o poţi striga pe Nanon.

— Scumpa mea mătuşă, nu cred că voi avea nevoie de nimic, mi-am adus tot ce-mi trebuie. Îngăduie-mi să-ţi urez noapte bună, de asemenea şi tinerei mele verişoare.

Charles luă din mâinile lui Nanon o lumânare de ceară, o lumânare de Anjou, dar aşa de gălbuie, aşa de învechită de când zăcea în prăvălie şi semănând aşa de mult cu una de seu, încât domnul Grandet nici nu băgă de seamă nemaipomenita risipă.

— Să-ţi arăt drumul, spuse omul nostru.

În loc să-l conducă pe uşa de sub boltă, Grandet îi făcu onoarea să treacă prin coridorul care despărţea sala de bucătărie. O uşă dublă cu geam oval închidea acest coridor spre scară ca să nu răzbească frigul înăuntru. Dar iarna, viscolul şuiera vârtos prin toate ungherele şi, în ciuda alţilor care astupau crăpăturile, abia de se mai păstra o rămăşiţă de căldură.

Nanon se duse să pună zăvorul la poartă, închise uşa sălii şi dădu în grajd drumul din lanţ unui câine lup, al cărui glas era aşa de răguşit, că părea bolnav de laringită. Zăvodul, de o ferocitate cumplită, n-o cunoştea decât pe Nanon. Aceste două făpturi ale câmpurilor se înţelegeau de minune. Când Charles văzu zidurile îngălbenite şi afumate ale cuştii, unde scara putredă scârţâia sub paşii bătrânului, dezmeticirea lui merse rinforzando. I se păru că se află într-un coteţ de păsări. Mătuşa şi verişoara, spre care se întorsese ca sa

citească o lămurire pe feţele lor, erau însă atât de obişnuite cu scara aceea, încât, nebănuind nici pe departe pricina uluirii lui, i-au luat amândouă privirea drept o expresie amicală şi-i răspunseră cu un surâs drăgălaş, care-l scoase din fire.

„Ce naiba m-a trimis tata să fac aici?” se întrebă în sine.

Ajuns la primul cat, zări trei uşi fără pervazuri, vopsite în roşu etrusc: uşi afundate în zidul prăfuit şi ferecate cu scoabe de fier, ghintuite cu piroane, care se prelungeau în chip de făclie, ca şi clampele încuietorilor.

Una din aceste uşi, care se găsea la capătul scării şi care dădea în odaia aşezată deasupra bucătăriei, era zidită. Nu se putea pătrunde acolo decât prin odaia lui Grandet, această încăpere servindu-i de birou. Singura ferestruică pe unde intra lumina zilei se afla apărată din afară cu gratii de fier.

Nimeni, nici chiar doamna Grandet, nu avea voie să intre acolo; unchiaşul nostru voia să rămână singur, ca un alchimist în faţa cuptorului. Acolo, fără îndoială, îşi aranjase cu dibăcie cine ştie ce tainiţă, acolo îşi îngrămădise titlurile de proprietate, acolo atârnau balanţele pentru drămăluirea aurului, acolo se ticluiau în puterea nopţii chitanţele, recipisele, socotelile într-un chip aşa de desăvârşit, încât oamenii de afaceri, văzându-l pe Grandet întotdeauna pregătit pentru toate, erau în drept să creadă că are la ordinele lui o ştimă sau un diavol. Acolo, fără îndoială, când sforăia Nanon de se zdruncinau podelele, când câinele lup stătea de strajă şi căsca în ogradă, când doamna şi domnişoara Grandet dormeau tun, acolo se închidea bătrânul dogar ca să alinte, să mângâie, să clocească, să încălzească, să-şi strângă la piept aurul. Zidurile erau groase, obloanele oarbe. Numai el avea cheia acestui laborator, în care se spunea că îşi consultă planurile, unde se aflau însemnaţi până la unul toţi pomii săi fructiferi şi unde îşi consemna în cifre toate produsele, până la cel din urmă butuc de vie şi până la ultima surcea.

Intrarea de la odaia Eugéniei era faţă în faţă cu această uşă astupată. Apoi, la capătul catului se găsea apartamentul celor doi soţi, care ocupa toată faţada casei. Doamna Grandet îşi avea iatacul alăturat de cel al Eugéniei, în care se putea intra printr-o uşă cu geamuri. Odaia stăpânului casei era despărţită de a soţiei printr-un perete subţire, şi de tainicul cabinet, printr-un zid gros. Moş Grandet îşi aşezase nepotul la al doilea cat, în mansarda de deasupra camerei sale, aşa ca să-l audă dacă i-ar fi venit poftă să iasă din odaie şi să umble încoace şi încolo.

Când au ajuns în mijlocul coridorului, Eugénie şi maică-sa îşi dădură sărutarea de culcare; apoi, după câteva cuvinte de noapte bună spuse lui Charles cu răceală pe buze, dar cu tot focul din inima fetei, amândouă intrară în odăile lor.

— Iată-te la tine, nepoate, îi spuse moş Grandet lui Charles, deschizându-i uşa. Dacă vei fi vrând cumva să ieşi, cheam-o pe Nanon. Află că fără ea câinele te-ar sfâşia în bucăţi, fără să te mai întrebe! Somn uşor! Ha! ha! doamnele ţi-au făcut şi focul! reluă el.

În aceeaşi clipă lungana Nanon se ivi, aducând o încălzitoare pentru aşternut.

— Alta şi mai bună! bodogăni Grandet. Ce? Crezi că nepotu-meu e lăuză? Hai, du jărăgaiul înapoi, Nanon!

— Dar, domnule, aşternutu-i sloi de gheaţă, şi domnişorul e plăpând, cu adevărat ca o cuconiţă.

— Fie, treacă, fiindcă aşa ţi-ai pus în cap! încuviinţă Grandet, împingând-o de umeri. Dar bagă de seamă să nu dai foc!

Apoi zgârcitul coborî, bombănind cuvinte neînţelese. Charles rămase năucit în mijlocul bagajelor sale. După ce-şi aruncă ochii la zidurile acelei odăi mansardate, împodobită cu hârtie galbenă şi înflorată, cu care îndeobşte sunt tapetate cârciumile; la soba de piatră, al cărei aspect îţi băga frigul până în măduva oaselor; la scaunele de lemn, căptuşite cu nuiele lustruite, şi care păreau sa aibă mai mult de patru colţuri; la noptiera deschisă, unde ar fi putut

încăpea un sergent de vânători; la pirpiriul lăicer aşternut lângă patul cu baldachin, ale cărui perdele tremurau gata să cadă, dumicate de viermi, se uită ţintă la uriaşa Nanon şi-i spuse:

— Ei, drăcie! Ascultă, draga mea, mă aflu cu adevărat la domnul Grandet, fostul primar al Saumurului, fratele domnului Grandet din Paris?

— Da, domnule, vă aflaţi la un domn foarte primitor, foarte blajin, foarte cumsecade. Vreţi să vă ajut la desfăcutul geamantanelor?

— Desigur că vreau, bătrâne veteran! Nu cumva ai servit în marina gărzii imperiale?

— He! he! he! făcu Nanon, ce-o mai fi şi asta, marina gărzii? E sărată? Merge pe apă?

— Scoate-mi halatul de casă din geamantanul ăsta! Uite cheia.

Nanon rămase cu gura căscată văzând un halat de mătase verde cu flori de fireturi şi cu desene antice.

— Vă îmbrăcaţi cu ăsta ca să vă culcaţi? întrebă ea.

— Da.

— Sfântă Fecioară! Ce mai faţă de altar s-ar face din aşa ceva pentru parohie! Scumpul meu domnişor, dăru-ieşte-o bisericii, îţi vei mântui sufletul, pe când păstrând-o ţi-l vei prăpădi. Vai ce drăguţ eşti aşa! Am s-o chem pe domnişoara, să te vadă.

— Hai, Nanon, de vreme ce Nanon te cheamă, hai, taci odată! Lasă-mă să mă culc, voi rândui mâine bagajele! Şi dacă halatul meu îţi place atât de mult, îţi vei mântui tu sufletul. Sunt prea bun creştin ca să nu ţi-l dau la plecare şi să faci din el ce-ţi pofteşte inima.

Nanon rămase încremenită, uitându-se la Charles, fără a se încumeta să creadă ce-i auzeau urechile.

— Să-mi dai mie minunea asta fără pereche?! rosti dânsa, luându-şi tălpăşiţa. Domnul acesta a şi început să viseze. Bună seara!

— Noapte bună, Nanon. „Ce caut eu aici? se întrebă Charles adormind. Tata nu-i un om să umble după cai verzi pe pereţi; călătoria mea trebuie să aibă un scop. Şş. Pe mâine treburile serioase, cum a spus nu mai ştiu ce nătărău de grec”.

„Sfântă Fecioară. Ce drăguţ mai e verişorul”, îşi spunea Eugénie, oprindu-se din rugăciunea pe care, în acea seară, n-o mai isprăvi.

Doamna Grandet se culcă fără să se gândească la nimic. Prin uşa de comunicaţie din mijlocul peretelui, îl auzea pe zgârcit plimbându-se de-a lungul şi de-a latul odăii. Asemenea tuturor femeilor timide, învăţase pe de rost firea soţului şi stăpânului său. Ca pescăruşul, care presimte furtuna, bănui, după imperceptibile semne, vijelia lăuntrică ce-l frământa pe Grandet. Şi, pentru a folosi propria sa expresie, atunci făcea pe moarta.

Grandet se uita la uşa cabinetului, căptuşită cu tablă pe dinăuntru, spunându-şi: „Ce idee năstruşnică pe frate-meu să mă pricopsească cu odorul lui. Frumoasă moştenire! N-am de unde da nici douăzeci de scuzi. Dar ce sunt douăzeci de scuzi pentru coconaşul ăsta, care se zgâia cu lornieta la barometrul meu ca şi cum ar fi vrut să-l dea pe foc?!”

Gândindu-se la consecinţele acestui dureros testament, Grandet era poate mai agitat decât fratele său în clipa când îi scrisese.

„Chiar să-mi dea oare halatul acela ţesut cu aur?” se întreba Nanon, adormind gata înfăşurată în faţa ei de altar, ca să viseze flori, covoare, damascuri pentru întâia oară în viaţa ei, aşa cum Eugénie visă vis de iubire.

Capitolul III.

DRAGOSTE DE PROVINCIE.

În nevinovata şi monotona viaţă a tinerelor fete bate un ceas încântător, când soarele le umple inima cu raze, când floarea le şopteşte gânduri, când bătăile repezi ale inimii împărtăşesc minţii rodnica lor căldură şi topesc gândurile într-o nelămurită dorinţă: zi de inocentă melancolie şi de

suave bucurii! Când copiii încep să vadă, surâd; când o fată întrezăreşte sentimentul în natură, surâde, cum surâdea în pruncie. Dacă lumina e prima dragoste a vieţii, dragostea nu este oare lumina inimii? Clipa sorocită să pătrundă taina celor pământeşti sosise pentru Eugénie.

Deprinsă a se trezi o dată cu zorile, ca toate fetele din provincie, ea se sculă dis-de-dimineaţă; îşi isprăvi rugăciunile şi începu să-şi facă toaleta, îndeletnicire care de acum înainte avea să capete un sens. Mai întâi, îşi netezi părul castaniu, îşi încolăci pe creştet cozile bogate cu cea mai mare grijă, ca nu cumva să scape din ele vreo şuviţă, şi îşi făuri o pieptănătură simetrică, menită să pună în lumină timida candoare a chipului, îmbinând simplitatea podoabei cu naivitatea trăsăturilor. Apoi, spălându-şi de câteva ori mâinile cu apă rece, care îi înăsprea şi-i înroşea pielea, îşi privi frumoasele braţe rotunde şi se întreba ce-o fi făcând verişorul de are mâini atât de albe şi de moi, cu unghii atât de îngrijite, îşi puse ciorapi noi şi cele mai frumoase încălţări, înnodă strâns şireturile ghetelor, fără a sări vreo gaură. În fine, pentru prima oară în viaţa ei, dori să arate cât mai bine, descoperi ce înseamnă să ai o rochie nouă, bine croită şi care să te facă mai atrăgătoare.

Când isprăvi cu găteala, auzi bătând orologiul parohiei şi se miră că nu e decât şapte, în dorinţa de a avea răgaz destul pentru a se dichisi cât mai pe îndelete, se sculase prea devreme. Necunoscând arta de a potrivi de zece ori o şuviţă de păr şi de a studia efectul, Eugénie îşi încrucişa braţele, se aşează la fereastră, contemplând curtea, grădina îngustă şi înaltele terase, care o dominau, privelişte posomorită, dar nu lipsită de tainicele frumuseţi ale singurătăţii şi ale naturii sălbatice.

Lângă bucătărie era o fântână împrejmuită cu ghizduri, care avea un scripet sprijinit într-o pripoană de fier îndoit, înfăşurată în cârcei de viţă-de-vie cu foi veştede şi ruginite de toamnă; de acolo întortocheatul butuc de viţă ajungea zidul, se agăţa de perete, se prelungea de-a lungul casei şi

sfârşea pe o stivă, unde lemnele erau orânduite cu tot atâta migală cum pot fi cărţile unui bibliofil. Lespezile curţii căpătaseră acea culoare negricioasă produsă cu timpul de muşchi, de ierburi şi de neumblare. Zidurile groase îşi arătau veşmântul verde, tăiat de lungi şi negre falduri, în sfârşit, cele opt trepte din fundul curţii, care duceau până la poarta grădinii, erau dărăpănate şi îngropate sub verdeaţa înaltă, ca mormântul unui cavaler înhumat de văduva sa în veacurile cruciadelor. Deasupra unui postament de pietre tocite se înălţau nişte gratii de lemn pe jumătate putrede şi surpate de vechime, dar printre care se încolăceau în voia lor florile agăţătoare. De fiecare parte a porţii pe unde se putea privi, îşi înaintau crengile încâlcite doi meri gârbovi. Trei poteci paralele, aşternute cu nisip şi despărţite de pătrate, cu pământul susţinut într-o bordură de merişor, alcătuiau acea grădină care se termina în josul terasei cu un boschet de tei. La un capăt, zmeură; la altul, un nuc uriaş, plecându-şi crengile până peste biroul dogarului. Ziua senină şi minunatul soare al toamnelor de pe ţărmurile Loarei începeau să împrăştie bruma căzută în timpul nopţii pe obiectele pitoreşti, pe ziduri, pe plantele ce împodobeau grădina şi curtea.

Eugénie găsi un farmec cu totul nou în înfăţişarea acestor lucruri, care îi păreau atât de banale până atunci. Mii de simţăminte nelămurite se năşteau în sufletul ei şi creşteau acolo pe măsură ce creşteau afară razele de soare. O cuprinse până la urmă acel suflu de plăcere vagă şi inexplicabilă care învăluie fiinţa sufletească cum un nor ar învălui fiinţa trupească. Gândurile i se acordau cu amănuntele ciudatei privelişti, şi armoniile inimii se contopeau cu imnul naturii.

Când soarele atinse partea zidului pe care se revărsau florile de chica-voinicului, cu frunze dese şi culori schimbătoare ca şi guşa porumbeilor, Eugéniei i se păru că raze cereşti de speranţă îi luminează viitorul, şi de atunci înainte avea să-i placă îndeosebi a privi acea latură de zid,

palidele flori, clopoţeii albaştri şi ierburile ofilite, de care se legase o amintire tot aşa de gingaşă ca cele din copilărie. Foşnetul fiecărei frunze când se desprindea din ramuri vibra ca un răspuns la tainicele întrebări ale fetei, care ar fi stat acolo toată ziua, fără să-şi dea seama de trecerea ceasurilor.

Apoi urmară furtunoase frământări sufleteşti. Se scula de mai multe ori, se aşeză în faţa oglinzii şi se privi ca un autor sever care-şi cercetează opera pentru a o critica şi pentru a-şi găsi lui însuşi cusururi.

— Nu sunt destul de frumoasă pentru el! Acesta era gândul Eugéniei, gând umil şi plin de suferinţe.

Biata fată nu era dreaptă cu dânsa, dar modestia, sau mai bine zis teama e una din primele virtuţi ale dragostei. Eugénie aparţinea acelui soi de fete bine legate, cum se găsesc în mica burghezie, şi a căror frumuseţe pare vulgară; dar dacă semăna cu Venus din Milo, formele sale îi erau înnobilate de acea suavitate a simţământului creştin, care purifică femeia şi-i dă o distincţie necunoscută sculptorilor din antichitate. Avea capul mare, fruntea bărbătească, dar delicată ca a lui Jupiter de Phidias19, şi ochii cenuşii, în care toată viaţa ei castă se oglindea pe de-a-ntregul, revărsând o lumină scânteietoare. Trăsăturile obrazului ei rotund, rumen şi proaspăt odinioară, erau cam îngroşate din pricina unui vărsat, care fusese destul de milostiv ca să nu lase urme, dar care atinsese catifeaua pielii, rămasă cu toate acestea încă aşa de dulce şi de fină, încât şi pura sărutare a mamei lăsa o urmă învăpăiată. Nasul îi era poate puţin cam mare, dar se potrivea cu gura, de un roşu de miniu, ale cărei buze erau pline de iubire şi bunătate. Gâtul, de-o rotunjime perfectă. Pieptul plin, întotdeauna pudic înfăşurat, atrăgea privirea şi îndemna la visări; îi lipsea, fireşte, ceva din graţia care se datoreşte toaletei, dar pentru cunoscători această lipsă de mlădiere a taliei înalte trebuia să însemne fără îndoială un anume farmec. Eugénie, mare şi voinică, n-a-vea deci nimic din

drăgălăşenia care place celor mulţi; dar era de-o frumuseţe din cele îndeobşte puţin preţuite la prima vedere, pe care le pătrund şi de care se îndrăgostesc numai artiştii. Pictorul, care caută printre pămân-teni imaginea de cerească puritate a Fecioarei Măria, pictorul, care cere naturii feminine acei ochi de o smerită mândrie, intuiţi de Rafael, acele linii feciorelnice, adesea datorite poate doar unui hazard al naşterii, dar pe care numai o neprihănită şi creştinească viaţă poate să le păstreze ori să le transmită; acel pictor, înamorat de un atât de rar model, ar fi găsit din prima clipă pe chipul Eugéniei acea nobleţe înnăscută, ignorându-se pe sine; sub fruntea ei atât de calmă ar fi întrezărit o lume de iubire, şi în tăietura ochilor, în clipirea pleoapelor, acel divin „nu-ştiu-ce şi nu-ştiu-cum”. Trăsăturile sale, conturul liniilor, pe care crispaţia plăcerii nu le-a alterat şi nu le-a ofilit niciodată, semănau cu liniile zării, atât de dulce pierdute în luciul depărtatelor şi liniştitelor lacuri. Această înfăţişare calmă, colorată, învăluită de-o boare de lumină, ca o minunată floare ce abia s-a deschis, alina sufletul, comunica farmecul conştiinţei de cleştar, care se oglindea în ea, şi îţi impunea s-o contempli.

Eugénie mai era încă pe tărâmul vieţii unde înfloresc iluziile copilăriei şi unde lăcrămioarele se culeg cu o desfătare necunoscută mai târziu. De aceea îşi spuse, uitându-se în oglindă, fără să bănuiască încă ce-i iubirea: „Sunt prea urâtă; nici n-are să mă bage în seamă.'„Apoi deschise uşa odăii care dădea spre scară şi ciuli urechea să asculte ecourile casei.

„Nu s-a sculat încă”, gândi, auzind tuşitul de dimineaţă al lui Nanon, care umbla încoace şi încolo, măturând sala, aţâţând focul, legând câinele şi vorbind cu vitele din grajd.

Eugénie coborî într-o fugă la Nanon, în grajd, unde mulgea vaca.

— Nanon, buna mea Nanon, fă te rog frişca pentru cafeaua verişorului.

— Dar, domnişoară, asta ar fi trebuit s-o pregătim de ieri, spuse Nanon pornindu-se pe un râs zgomotos. Nu pot să mă fac frişca la minut! Ştii însă că verişorul dumitale e drăgălaş, drăgălaş, tot ce se poate numi mai drăgălaş. Dumneata nu l-ai văzut în halatul lui de aur şi mătase. Eu l-am văzut. Poartă lenjerie tot aşa de fină ca stiharul domnului părinte.

— Nanon, fă-ne măcar o plăcintă.

— Şi cine îmi dă lemne ca s-o coc, şi făină, şi unt? întrebă Nanon, care, în calitatea sa de prim-ministru pe lângă Grandet, lua adesea în ochii Eugéniei şi ai maicii sale o importanţă enormă. Trebuie oare să-l furăm pe domnul şi stăpânul nostru ca să-l sărbătorim pe vărul dumitale? Cere-i unt, cere-i făină, cere-i lemne, e doar tatăl dumitale şi poate că o să-ţi dea. Iată-l coborând să vadă de ale mesei.

Eugénie se strecură speriată în grădină auzind scârţâitul scării sub paşii părintelui său începuse a resimţi efectele acelei adânci pudori şi ale acelei ascuţite conştiinţe a fericirii noastre, care ne fac să credem, poate pe bună dreptate, că gândurile ne sunt scrise pe frunte şi că sar în ochii tuturor. Dându-şi seama în sfârşit de recea goliciune a casei părinteşti, biata fată simţea un fel de umilinţă că nu putea s-o armonizeze cu eleganţa verişorului. Simţea o înfocată nevoie să facă pentru el ceva: dar ce? nu ştia nimic! Sinceră şi naivă, se lăsa purtată de natura ei serafică, fără a se împotrivi nici simţămintelor, nici impresiilor. Fusese de ajuns numai aspectul acestui verişor, pentru a trezi în ea pornirile fireşti ale femeii, ce aveau să se dezlănţuie cu atât mai puternice, cu cât, ajungând la vârsta de douăzeci şi trei de ani, se găsea în plinătatea gândirii şi a dorinţelor.

Pentru întâia oară simţi groaza strângându-i inima la înfăţişarea tatălui său, văzu în el stăpânul sorţii sale şi se socoti vinovată fiindcă nu-i putea mărturisi unele gânduri. Începu să meargă cu paşi repezi, minunându-se că respiră un aer parcă mai curat, că simte razele soarelui mai

înviorătoare şi că află în ele o altă căldură pentru suflet, o viaţă nouă.

În vreme ce se căznea să iscodească un vicleşug pentru a obţine plăcinta cu pricina, se iscă între Nanon şi Grandet una din acele gâlcevi tot aşa de rare între dânşii, cum sunt rândunelele iarna. Cu cheile în mână, zgârciobul venise să cântărească merindele de trebuinţă pentru o zi.

— N-a mai rămas pâine de ieri? o întrebă pe Nanon.

— Nici o firimitură, domnule.

Grandet luă o pâine mare, rotundă, tăvălită de nădejde prin făină, coaptă în tiparul unui coş din acelea turtite pe care le folosesc brutarii în Anjou, şi, când se pregătea s-o taie, Nanon îi spuse:

— Azi suntem cinci, domnule.

— Ai dreptate, răspunse Grandet, dar pâinea ta cântăreşte şase livre şi o să-ţi mai rămână. De altfel, ai să vezi că aceşti domnişori din Paris nu mănâncă pâine de loc.

— Atunci, o să mănânce frippe? întrebă Nanon.

În Anjou frippe e un cuvânt popular însemnând tot ce se unge pe pâine, începând de la unt, frippe grosolană, până la dulceaţa de piersică, cea mai aleasă dintre frippes; toţi cei care în copilărie au lins frippes-ele lăsând pâinea, vor înţelege tâlcul acestei denumiri.

— Nu, răspunse Grandet, ăştia nu mănâncă nici frippe, nici pâine. Sunt ca nişte mironosiţe de măritat.

În sfârşit, după ce ordonă cu toată zgârcenia lista bucatelor din acea zi, moşul se îndreptă spre dulapul cu poame, fără a uita, bineînţeles, să închidă uşile de la cămară, când Nonon îl opri, spunându-i:

— Domnule, daţi-mi niţică făină şi niţel unt, ca să fac nişte plăcinte pentru copii.

— Nu cumva ai de gând să prădezi casa pentru nepotu-meu?

— Nu mă gândesc la el cum nu mă gândesc la câinele din ogradă, chiar mai puţin decât vă gândiţi dumneavoastră. Uite că-mi daţi numai şase bucăţi de zahăr! Îmi trebuie opt.

— Ce-i cu tine, Nanon? Nu te-am văzut niciodată aşa. Ce ţi-a venit în cap? Tu eşti stăpână aici? Nu-ţi dau decât şase bucăţi de zahăr.

— Ei bine, atunci cu ce să-şi îndulcească nepotul dumneavoastră cafeaua?

— Cu două bucăţi, eu am să mă lipsesc.

— Să vă lipsiţi de zahăr la vârsta dumneavoastră? Mai bine vă cumpăr eu din banii mei.

— Nu te băga unde nu-ţi fierbe oala!

Deşi preţul scăzuse, zahărul era în ochii dogarului cea mai scumpă marfă, costând pentru el tot şase franci livra. Obligaţia de a-l economisi, impusă sub Imperiu, devenise cel mai înrădăcinat obicei al lui.

Toate femeile, până şi cele mai neroade, cunosc însă destule şiretlicuri când e vorba să-şi ajungă scopul. Nanon lăsă baltă povestea cu zahărul, ca să poate câştiga plăcinta.

— Domnişoară! strigă ea prin geam. Nu-i aşa că vrei plăcintă?

— Nu, nu, răspunse Eugénie.

— Haide, Nanon, zise Grandet, auzind glasul fetei, ţine!

Deschise dulapul cu făină, îi dădu o măsură şi mai adăugă încă vreo câteva dramuri la bucata de unt pe care o tăiase înainte.

— O să-mi trebuiască şi lemne ca s-o coc, mai aminti neînduplecată Nanon.

— Ei bine, ia câte îţi trebuie! încuviinţă el melancolic. Dar atunci, fă o plăcintă cu fructe, şi cu acest prilej găteşte şi toată mâncarea, în aşa fel ca să nu arzi focul de două ori.

— Asta-i bună! exclamă Nanon. Mai era nevoie să mi-o spuneţi?

Grandet aruncă spre fidelul său ministru o privire aproape paternă.

— Domnişoară, strigă bucătăreasa, o să avem plăcintă!

Moş Grandet se întoarse încărcat de poame, umplu o farfurie şi o puse pe masa din bucătărie.

— Ia priveşte, domnule, rosti Nanon, ce mai cizme frumoase are nepotul dumneavoastră! Ce piele, şi ce miros! Cu ce să le lustruiesc oare? Pot să le văcsuiesc cu crema dumneavoastră de ouă?

— Nanon, mă tem că oul vătăma pielea asta! De altfel, spune-i că habar n-ai cum să cureţi marochinul. Da, ăsta-i marochin; să-şi cumpere singur din Saumur chiclazurile cu care să-şi lustruiască cizmele şi să ţi le aducă. Am auzit că s-ar pune şi zahăr cu frişca, pentru ca să capete lustru mai grozav.

— Atunci, te pomeneşti c-o fi o cremă bună de mâncarE. Spuse sluga ducând cizmele la nas. Vai, miroase ca apa de colonie a doamnei. Ah! ce nostimă treabă.

— Nostim? bombăni stăpânul. Ţi se pare că e nostim să coste cizmele mai multe parale decât face cel care le poartă?

— Domnule, voi să afle Nanon, adresându-se stăpânului, care adusese pentru a doua oară fructe şi închisese dulapul, ce ziceţi? Nu gătim măcar o dată sau de două ori pe săptămână mâncare cu carne, de hatârul nepotului?

— Hm! Găteşte.

— Trebuie atunci să mă duc la măcelărie.

— Nici gând; ai să ne faci ciorbă de pasăre, fermierii îţi vor aduce destule. Ba am să-i spun lui Cornoiller să ucidă şi câteva ciori. Din vânatul ăsta se face cea mai bună ciorbă din lume.

— Domnule, adevărat să fie că ciorile mănâncă morţi?

— Proastă mai eşti, Nanon. Mănâncă şi ele, ca şi oamenii, tot ce găsesc. Noi nu trăim tot din morţi? Ce-s moştenirile?

Cum nu mai avea de dat nici o poruncă, moş Grandet îşi scoase ceasornicul şi, văzând că mai era o jumătate de ceas până la masă, îşi luă pălăria, se abătu să-şi sărute fata şi-i spuse:

— Nu vrei să facem o plimbare împreună pe malul Loarei, prin fâneţele mele? Am acolo ceva de văzut.

Eugénie se duse să-şi pună pălăria de pai, cusută şi căptuşită cu mătase trandafirie; apoi tatăl şi fiica coborâră, pe uliţa întortocheată, până în piaţă.

— Unde aţi pornit aşa de dimineaţă? întrebă notarul Cruchot, imitându-l pe Grandet.

— Am de văzut ceva, răspunse moşul, ghicind la rândul lui de ce prietenul o luase cu plimbarea atât de dimineaţă.

Când moş Grandet se ducea să vadă ceva, notarul ştia din experienţă că avea întotdeauna de câştigat şi el ceva cu dânsul. Deci, îl însoţi.

— Hai, Cruchot! îl îndemnă Grandet. Ca prieten ce-mi eşti, vreau să-ţi dovedesc că e o prostie să sădeşti plopi într-un pământ bun.

— Socoteşti aşadar că înseamnă mai nimic cei şaizeci de mii de franci, pe care i-ai încasat pentru plopii din zăvoaiele de pe malul Loarei? întrebă maestrul Cruchot, căscând ochii prosteşte. Mare noroc ai avut! Să tai copacii, tocmai când lipsea la Nantes lemnul alb, şi să-i vinzi cu treizeci de franci!

Eugénie asculta fără a bănui că se apropie cea mai solemnă clipă din viaţa sa şi că datorită notarului avea să se pronunţe asupra ei o hotărâre părintească şi suverană. Grandet ajunse la măreţele păşuni de pe malurile Loarei, unde treizeci de lucrători dădeau zor cu curăţatul, cu umplutul şi cu nivelatul locurilor pe unde fuseseră plopii odinioară.

— Maestre Cruchot, priveşte cât pământ cuprinde un plop! îl îndemnă Grandet pe notar. Jean, strigă apoi unui lucrător, mĂ. MĂ. Măsoară cu stânjenul toA. ToA. Toate laturile!

— De patru ori opt picioare, răspunse lucrătorul după ce sfârşi de măsurat.

— Treizeci şi două de picioare pierdute, făcu socoteala Grandet lui Cruchot. Aveam pe rândul acesta trei sute de plopi, nu? Ori trei sU. SU. Te treI. ZE. CI. Şi două de picioarE. MâN. CaU. Cinci sU. TE. Picioare de fân; mai

adaugă de două ori atâtea margini, fac o mie cinci sute; rândurile din mijloc tot atâta. Atunci sĂ. SĂ. Spunem trei mii de căpiţe de fân.

— Ei bine, încuviinţă Cruchot, ca să-i vină în ajutor prietenului, trei mii de căpiţe din fânul acesta fac circa o mie opt sute de franci.

— ZI. ZI. Două mii, că nu trebuie să uiţi cele trei sau patru sute de franci pentru otava. Ei bine, fă sO. CO. TeA. LA. Cât dau două mii de franci pE. PE. An timp de patruzeci de ani cu dO. DO. BânzilE. CompusE. Pe care le cunoşti.

— Cam la o sută de mii de franci, spuse notarul.

— Aşa zic şi eu. Asta n-ar face decât o sută de mii de franci. Ei bine, adăugă podgoreanul fără a se mai bâlbâi, două mii cinci sute de plopi de patruzeci de ani n-o să-mi dea nici şaptezeci şi cinci de mii de franci, înseamnă o pagubă. Iată la ce m-am gândit, rosti Grandet, tare pe aritmetica lui Jean, adăugă el în chip de con-cluzie, astupi toate gropile, în afară de cele dinspre Loara, unde ai să sădeşti plopii cumpăraţi de mine. Sădiţi în apropierea apei, îşi vor trage hrana de pe spinarea statului, continuă apoi întorcându-se spre Cruchot şi făcând să tresalte negul de pe nas într-o uşoară mişcare, care preţuia cât cel mai ironic zâmbet.

— Nici vorbă; plopii trebuie sădiţi pe locurile slabe! recunoscu Cruchot, uluit de socotelile lui Grandet.

— Mda, dragă domnule, răspunse sarcastic dogarul.

Eugénie, care admira minunata privelişte a Loarei, fără a asculta calculele părintelui său, aţinti deodată urechea la auzul celor spuse de Cruchot:

— Ei, ţi-ai adus şi un ginere de la Paris, în tot Saumurul nu se mai vorbeşte decât de nepotul dumitale. În curând voi avea de făcut un act de căsătorie, nu-i aşa, moş Grandet?

— AI. Ai iE. Ieşit aşa de dI. Dimineaţă ca sĂ. Să-mi spui una ca asta? replică Grandet, însoţindu-şi această zeflemea de o nouă tresăltare a negului de pe nas. Ei bine, dragĂ. Voi fi sincer şi-ţi voi spune ceea ce vreI. Vrei sĂ. Să ştii. Mi-aş

arunca mai lesne fA. Fata în Loara, decât s-O. S-O. Dau vĂ. Vărului său; poţi s-O. S-o spui tU. Tuturor. Dar nu, lasă-i mai bI. Bine sĂ. Să trĂ. Trăncănească.

Acest răspuns o făcu pe Eugénie să vadă negru înaintea ochilor, îndepărtatele speranţe, câte abia începuseră să se înfiripe în inima ei, deodată au înflorit, au crescut şi au alcătuit un mănunchi de flori, pe care în aceeaşi clipă le văzu smulse şi aruncate la pământ. Din ajun se ataşase de Charles cu toate mrejele fericirii, care unesc sufletele; de azi înainte, suferinţa avea să le întărească într-alt fel. Nu e scris oare în nobilul destin al femeii să fie mai încercată de năpasta mizeriilor, decât de splendorile fericirii? Cum de se stinsese în inima tatălui său simţământul părintesc? De ce crimă se făcuse oare vinovat Charles? Misterioase întrebări! Dragostea ei născândă – atât de adâncă taină – se şi învăluia în enigme. Se întoarse, abia ţinându-se pe picioare, şi, ajungând în vechea stradă întunecoasă, aşa de veselă îndeobşte pentru ea, o găsi acum mohorâtă şi sorbi melancolia impregnată aici de atâta amar de timp. Niciunul din învăţămintele dragostei n-o cruţa.

La câţiva paşi de casă, o luă înaintea tatălui său şi-l aşteptă în poartă, după ce bătuse. Grandet, care văzuse în mâna notarului o gazetă, îl întrebă:

— La cât s-au ridicat fondurile?

— Nu vrei să mă asculţi, Grandet! răspunse Cruchot. Cumpără repede, mai e încă de câştigat douăzeci la sută în doi ani, în afară de dobânzile excelente, cinci mii de livre venit la optzeci de mii de franci. Fondurile sunt la optzeci de franci şi cincizeci de centime.

— Vom vedea, spuse Grandet mângâindu-şi bărbia.

— Dumnezeule! exclamă notarul, deschizând gazeta.

— Dar ce-i? strigă Grandet în clipa în care Cruchot îi puse gazeta sub ochi, spunându-i: „Citeşte articolul ăsta”.

„Domnul Grandet, unul din cei mai stimaţi neguţători din Paris, şi-a zburat creierii ieri, după obişnuita sa apariţie la Bursă, îşi trimisese demisia preşedintelui Camerei, dându-şi

totodată demisia şi din funcţia de judecător al Tribunalului de Comerţ. Falimentele domnilor Roguin, agentul său de schimb, şi Louchet, notarul său, l-au ruinat. Consideraţia de care se bucura domnul Grandet şi creditul său erau, cu toate astea, aşa de mari, încât, fără îndoială, ar fi fost sprijinit pe piaţa Parisului. Păcat că acest om cinstit s-a lăsat răpus sub impresia primului moment de deznădejde” etc.

— Ştiam! spuse bătrânul podgorean către notar.

Această vorbă îl înmărmuri pe maestrul Cruchot, care, cu toată nepăsarea-i de notar, simţi fiori în tot trupul la gândul că, poate, Grandet din Paris ceruse zadarnic milioanele lui Grandet din Saumur.

— Şi fiul lui, atât de vesel aseară?

— Nu ştie încă nimic, răspunse Grandet cu acelaşi calm.

— La revedere, domnule Grandet! zise Cruchot, care înţelesese totul, şi o luă la picior să-l liniştească pe preşedintele Bonfons.

La întoarcere, Grandet găsi masa pusă. Doamna Grandet, de gâtul căreia se agăţase Eugénie, ca s-o sărute ca aprinsa zvâcnire de inimă ce ne-o pricinuieşte o durere ascunsă, stătea pe scaunul său şi îşi croşeta mâneci pentru iarnă.

— Puteţi să vă aşezaţi la masă, zise Nanon, coborând câte patru trepte deodată, băiatul doarme ca un îngeraş! Cât de drăguţ e aşa, cu ochii închişi. Am intrat, l-am strigat. Nici gând.

— Lasă-l să doarmă, spuse Grandet. Oricât de târziu s-ar scula, tot va fi destul de devreme ca să afle veştile proaste.

— Ce este? întrebă Eugénie, punându-şi în cafea două bucăţele mici de zahăr, cântărind te miri ce şi mai nimic, pe care moşneagul le tăia singur când n-avea ce face, ca să-şi treacă timpul.

Doamna Grandet, care nu îndrăznise să pună aceeaşi, întrebare, se uită spre soţ.

— Tatăl lui şi-a zburat creierii.

— Unchiul? zise Eugénie.

— Sărmanul băiat, strigă doamna Grandet.

— Da, sărman, nu mai are nici un gologan.

— Ah, şi doarme, parcă ar fi regele pământului, spuse Nanon cu glas înduioşat.

Eugénie încetă să mai mănânce. Inima i se strânse, cum se strânge orice inimă când pentru întâia oară mila faţă de nenorocirea celui pe care-l iubeşte inundă întreaga fiinţă a unei femei. Tânăra fată începu să plângă.

— Nici nu ţi-ai cunoscut unchiul, de ce plângi? o dojeni zgârcitul, aruncându-i una din acele priviri de tigru flămând, pe care le arunca fără îndoială grămezilor sale de aur.

— Dar, domnule, îndrăzni sluga, cui nu i s-ar rupe inima de milă pentru acest biet tinerel, care doarme buştean, fără să-şi bănuiască soarta?

— Nu te-am întrebat, Nanon! Ţine-ţi gura!

Eugénie învăţă în clipa aceea că orice femeie care iubeşte trebuie s-ascundă ce simte. Aşa că nu răspunse.

— Nădăjduiesc că până ce mă întorc n-o să-i spuneţi nimic, doamnă Grandet, spuse bătrânul în continuare. Sunt nevoit să mă duc pentru a pune să se alinieze şanţul păşunilor de lângă drum. Am să fiu îndărăt la amiază şi atunci voi sta de vorbă cu nepotul despre afacerile sale. Cât despre tine, domnişoară Eugénie, dacă plângi cumva pentru filfizonul ăsta, apoi ai nimerit-o rău, copilo! Are să se care valvârtej în Indii. N-ai să-l mai vezi.

Îşi luă mănuşile de pe marginea pălăriei şi le puse cu netulburatul lui calm dintotdeauna, le potrivi bine în-desându-şi palmele cu degetele răsfirate una într-alta şi plecă.

— Ah! mamă, mă înăbuş! gemu Eugénie, când rămase numai cu maică-sa. Niciodată n-am suferit atâta.

Doamna Grandet, văzându-şi fata îngălbenind, deschise fereastra şi o sili să respire aerul înviorător.

— Mi-e mai bine, şopti Eugénie după o clipă. Asemenea emoţie nervoasă, la o fire până atunci în aparenţă liniştită şi rece, o mişcă pe doamna Grandet, care se uită la copilă cu

acea intuiţie înţelegătoare a mamelor pline de duioşie – şi ghici totul. La drept vorbind, viaţa faimoaselor surori unguroaice, lipite una de alta printr-o eroare a naturii, nu era mai strâns legată decât aceea a Eugéniei şi a mamei sale, aflându-se veşnic împreună la acelaşi pervaz al ferestrei, împreună la biserică, dormind împreună, respirând acelaşi aer.

— Biata mea copilă! îngână doamna Grandet, prinzând capul Eugéniei ca să-l rezeme de pieptul ei.

La aceste cuvinte, fata îşi ridică capul şi o întrebă din ochi, căutând să-i pătrundă în ascunzişul gândurilor, apoi îi spuse:

— De ce să-l trimită în Indii? Dacă e aşa de nenorocit, nu trebuie oare să rămână lângă noi? Nu-i ruda noastră cea mai apropiată?

— Da, copilă, aşa ar fi cel mai firesc; dar tata o fi având motivele sale, trebuie să le respectăm.

Mama şi fiica se aşezară în tăcere, una pe jilţul ridicat, alta pe scăunel, şi amândouă începură să lucreze. Pătrunsă de recunoştinţă pentru nespusa înţelegere pe care i-o dovedise blânda-i mamă, Eugénie îi sărută mâinile, murmurând:

— Cât eşti de bună, mamă dragă.

Cuvintele acestea înseninară îmbătrânitul obraz matern, ofilit de îndelungatele ei suferinţe.

— Îl găseşti bine? întrebă Eugénie.

Doamna Grandet nu răspunse decât printr-un surâs; apoi, după o clipă de tăcere, rosti încet:

— Nu cumva îl şi iubeşti? Ar fi rău.

— Rău, reluă Eugénie, de ce rău? Îţi place ţie, îi place lui Nanon, de ce nu mi-ar plăcea şi mie? Mamă, hai să aşezăm masa pentru dânsul.

Şi aruncă lucrul; mama făcu la fel, spunându-i:

— Eşti nebună!

Dar găsi îndreptăţită nebunia aceasta a fetei, împărtăşind-o.

Eugénie o strigă pe Nanon.

— Ce mai vrei, domnişoară?
— Nanon, ai frişca pentru prinz?
— Ah, pentru prânz, da, răspunse bătrâna servitoare.
— Ei bine, dă-i o cafea mai tare, am auzit de la domnul des Grassins că la Paris cafeaua se face foarte tare. Pune-i mai multă.
— Şi de unde s-o iau?
— Cumpără.
— Şi dacă mă întâlnesc cu domnul?
— E la fâneţele lui.
— Fug. Dar domnul Fessard, băcanul, m-a şi întrebat dacă n-au descălecat cumva la noi cei trei magi, când mi-a vândut lumânarea. Tot oraşul o să afle de risipa care ne-a apucat.
— Dacă tătâne-tău bagă de seamă ceva, se cutremură doamna Grandet, e în stare să ne bată.
— N-are decât! Ne va bate, şi noi vom suporta loviturile în genunchi.
Doamna Grandet îşi ridică ochii spre cer drept răspuns. Nanon îşi puse boneta şi ieşi. Eugénie scoase o faţă de masă curată, se duse să coboare din pod nişte struguri, pe care în toamnă, amuzându-se, îi înşirase pe sfori, păşi uşor de-a lungul coridorului, ca să nu-şi trezească verişorul, şi nu s-a putut stăpâni să nu asculte la uşă răsuflarea strecurată printre buzele lui în răstimpuri egale.
„Nefericirea veghează plecată deasupra lui, în timp ce el doarme”, gândi ea.
Alese cele mai verzi foi de viţă, aranja cochet strugurii ca cel mai iscusit sufragiu şi depuse triumfal farfuria pe masă. Şterpeli din bucătărie câteva din perele numărate de taică-său şi le aşează în formă de piramidă printre foi. Se ducea, venea, alerga, sălta. Ar fi fost în stare să dea iama prin toată casa; dar toate cheile erau la bătrân. Nanon se întoarse cu două ouă proaspete. Când zări ouăle, Eugénie aproape să-i sară de gât.

— Fermierul din Lande le avea în coş. I le-am cerut, şi mi le-a dat ca să-mi facă pe plac, moşnegelul!

După două ceasuri de zor şi grijă, în care timp Eugénie lăsă baltă lucrul de mai multe ori ca să vadă dacă fierbe cafeaua, ca să asculte ecourile din camera unde verişorul se sculase, reuşi să pregătească un dejun foarte simplu şi prea puţin costisitor, dar care se depărta grozav de inveteratele tradiţii ale casei. Micul dejun de obicei se lua în picioare. Fiecare se îndestula cu o felie de pâine, cu o fructă sau cu unt şi cu un pahar de vin. Văzând masa aşezată lângă sobă, cu un scaun înaintea tacâmului pregătit pentru Verişor, văzând cele două farfurii încărcate cu poame şi potrivite aşa de frumos, sticla cu vin alb, pâinea şi zahărul grămădit într-o zaharniţă, Eugénie tremura ca frunza gândindu-se la privirile pe care i le-ar fi aruncat zgârcitu-i tată dacă s-ar fi întors în acea clipă. La acest gând, se uita mereu la ceasornicul din perete şi mereu calcula dacă va mai avea timp ori nu vărul să se poată înfrupta din toate înainte de întoarcerea hapsânului.

— Fii pe pace, Eugénie, dacă vine tata, iau totul asupra mea, o linişti doamna Grandet.

Eugénie nu se putu opri să nu lăcrimeze.

— Ah! scumpă mamă, strigă ea, n-am ştiut să te iubesc îndestul.

După ce se mai foi câtva timp fredonând prin odaie, Charles coborî. Din fericire, nu era nici unsprezece. Parizianul se dichisise şi se sclivisise cu atâta cochetărie, ca şi cum s-ar fi aflat la castelul nobilei doamne, care călătorea prin Scoţia. Păşi pragul cu acea afabilă şi zâmbitoare siguranţă de sine care stă atât de bine tinereţii şi care pricinui Eugéniei o dureroasă bucurie. Se hotărâse sa ia în glumă prăbuşirea castelelor sale din Anjou, încât îşi întâmpină foarte voios mătuşa.

— Cum ai dormit azi-noapte, dragă mătuşico? Şi dumneata, verişoară?

— Bine, domnule, dar dumneata? întrebă doamna Grandet.

— Eu, minunat.

— Trebuie să-ţi fie foame, dragul meu văr, rosti Eugénie. Aşază-te la masă.

— Dar niciodată nu mănânc înainte de amiază, ora la care mă scol de obicei. Am dus-o atât de prost pe drum, încât aş fi în stare s-o fac şi pe asta. De altfeL. Îşi scoase din buzunar cel mai delicios ceasornic plat pe care Breguet îl fabricase vreodată.

— Hm. Dar e abia unsprezece, am fost destul de matinal.

— Matinal? întrebă doamna Grandet.

— Da, dar am vrut să-mi aranjez mai întâi lucrurile. Aşa fiind, voi lua cu plăcere o nimica toată, un pui, o potârniche.

— Sfântă Fecioară, strigă Nanon, la auzul acestor cuvinte.

„O potârniche '„, îşi spuse în sine şi Eugénie, care în acea clipă ar fi vrut să-şi dea toţi banii economisiţi pentru o singură potârniche.

— Vino de ia loc, spuse mătuşa.

Spilcuitul dandi se lăsă să cadă în jilţ ca o prea frumoasă şi alintată femeiuşcă, care se tolăneşte pe divanul ei. Eugénie şi mama îşi împinseră scaunele şi se aşezară lângă el, la gura sobei.

— Aici staţi întotdeauna? le întrebă Charles, găsind sala şi mai urâtă la lumina zilei de cum i se păruse seara.

— Tot timpul, răspunse, sorbindu-l din ochi, Eugénie, tot timpul în afară de vremea culesului. Atunci ne ducem să-i ajutăm lui Nanon şi stăm cu toţii la mănăstirea din Noyers.

— Nu vă plimbaţi niciodată?

— Numai câteodată, duminica, după slujbă, când e vremea frumoasă, răspunse doamna Grandet, ne plimbăm pe pod, sau ne ducem să ne uităm cum se coseşte fânul.

— Aveţi vreun teatru pe aici?

— Să mergem la teatru?! izbucni doamna Grandet. Să vedem comedianţii?! Dar, domnule, nu ştii că ăsta-i un păcat de moarte?

— Poftim, scumpe domn, spuse Nanon, aducând ouăle, îţi dăm puii în găoacea lor.

— Oh! ouă proaspete! exclamă Charles, care, ca toţi oamenii obişnuiţi cu luxul, nici nu se mai gândea la potârniche. Dar e ceva minunat! Nu cumva ai şi puţin unt, draga mea?

— Ehei! unt! Atunci îţi iei adio de la plăcintă, spuse servitoarea.

— Hai, Nanon, dă untul încoace! strigă Eugénie. Apoi rămase uitându-se la verişor cum taie feliuţele de pâine, cu aceeaşi încântare pe care o simte cea mai sentimentală grizetăr20 din Paris când asistă la o melodramă, unde triumfă inocenţa. E foarte adevărat că Charles, crescut de o mamă gingaşă, perfecţionat de o femeie la modă, avea mişcări cochete, elegante, alintate, cum sunt cele ale unei femeiuşti adorate. Compătimirea şi duioşia unei fecioare au o influenţă cu adevărat magnetică. Astfel Charles, văzându-se ţinta atenţiilor verişoarei şi mătuşii sale, nu se mai putu sustrage sentimentelor care se îndreptau asupra lui, potopindu-l – ca să spunem aşa. Aruncă Eugéniei una din acele priviri de caldă blândeţe, de dezmierdare, o privire care părea că surâde.

Contemplând-o, descoperi fermecătoarea armonie a trăsăturilor, magica limpezime a ochilor, unde scânteiau inocente gânduri de iubire şi unde îmbierile ignorau voluptatea.

— Pe legea mea, scumpă verişoară, dacă ai fi la Operă, într-o lojă şi în mare toaletă, îţi garantez că mătuşa ar avea dreptate, ai face pe mulţi bărbaţi să cadă în păcat, şi pe multe femei să moară de gelozie.

Acest compliment străpunse inima Eugéniei şi o făcu să tresalte de bucurie, deşi nu pricepuse mai nimic.

— Vai, dragul meu văr, vrei să-ţi baţi joc de o biată fată de provincie?

— Dacă m-ai cunoaşte, verişoară, ai şti că nu pot suferi zeflemeaua: ea ofileşte inima, usucă orice simţământ. Şi

înghiţi cu o nespusă poftă o bucăţică de pâine cu unt. Nu, probabil nu am atâta spirit încât să-mi pot bate joc de alţii, şi defectul acesta îmi pricinuieşte multe neplăceri! urmă el. La Paris există năravul de a omorî cu zile pe cineva numai spunând despre dânsul „Are inimă bună”. Aceste cuvinte înseamnă „Bietul băiat, e nătâng ca un rinocer”. Dar cum sunt bogat şi cum toţi ştiu că ochesc la sigur ţinta de la treizeci de paşi, cu orice fel de pistol şi în plin câmp, sunt scutit de ironie.

— Cele ce ne spui, nepoate, dovedesc un om de inimă.

— Ai un inel foarte frumos, murmură Eugénie. Nu te supără dacă aş dori să-l văd mai de aproape?

Charles întinse mâna scoţând inelul, iar Eugénie roşi atingând cu vârful degetelor unghiile trandafirii ale verişorului.

— Priveşte, mamă, ce minune de lucrătură!

— Oho! Ştiu că are aur cu ocaua! spuse Nanon, aducând cafeaua.

— Ce-i asta? întrebă Charles râzând.

Arătă spre oala lunguiaţă de pământ negricios, lustruită, smălţuită pe dinăuntru, tivită cu un chenar de cenuşă, în fundul căreia cădea cafeaua, ca să se întoarcă apoi la suprafaţa apei în clocot.

— E cafea opărită! lămuri Nanon.

— Ah! mătuşico, am să va las măcar un suvenir binefăcător al trecerii mele pe aici. Aţi rămas în urmă! Am să vă învăţ eu cum se face o cafea bună, într-un ibric după metoda lui Chaptal!

Şi încercă să explice sistemul cafelei după metoda lui Chaptal.

— Păi, dacă se cer atâtea mofturi, zise Nanon, ar trebui să-mi pierd toată viaţa la ibric. Şi, ca să spun curat, niciodată n-am să mă apuc de o cafea ca asta. Da! Da cine are să taie iarba pentru vacă, până ce isprăvesc cafeaua?

— Am s-o fac eu! spuse Eugénie.

— Copilă! rosti doamna Grandet, privindu-şi fiica. La cuvântul acesta, care amintea de durerea ce avea să se năpustească asupra sărmanului tânăr, cele trei femei au tăcut deodată, uitându-se la dânsul cu un aer plin de compătimire, care-l izbi.

— Ce se întâmplă, verişoară?

— St! făcu doamna Grandet către Eugénie, care era gata să răspundă. Ştii bine, fata mea, că tata a spus c-o să vorbească el domnului.

— Spune-mi Charles, zise tânărul Grandet.

— Ah! te cheamă Charles. Ce nume frumos! îngână Eugénie.

Nenorocirile de care te temi se întâmplă aproape întotdeauna. Nanon, doamna Grandet şi Eugénie, care nu se gândeau la întoarcerea bătrânului dogar fără a se înfiora de groază, auziră o lovitură de ciocan, cu răsunetul prea bine cunoscut de tustrele.

— Tata! spuse Eugénie.

Într-o clipă luă zaharniţa, lăsând numai câteva bucăţele pe faţa de masă. Nanon înşfacă farfuria cu ouă. Doamna Grandet se ridică asemenea unei căprioare speriate. Fu o adevărată panică, de care Charles se miră, fără să-şi poată explica pricina.

— Dar ce-i cu dumneavoastră? le întrebă el.

— Vine tata, zise Eugénie.

— Şi ce dacă vine?

Domnul Grandet intră, îşi aruncă agera-i privire asupra mesei, asupra lui Charles, văzu şi înţelese totul.

— Ah! ah! vă sărbătoriţi nepotul, asta-i bine, foarte bine! spuse el fără a se bâlbâi. Când pisica nu-i acasă, şoarecii joacă pe masă.

„Sărbătoare?” îşi spuse Charles, neputând bănui regimul şi obiceiurile acestei case.

— Dă-mi un pahar, Nanon, spuse moşul.

Eugénie aduse ea paharul. Grandet scoase din buzunar un briceag cu minerul de corn şi cu o limbă lată, tăie o bucată

de pâine, luă puţin unt, îl întinse cu zgârcenie şi începu să mănânce, stând în picioare, în aceeaşi clipă, Charles tocmai puse zahăr în cafea. Grandet zări bucăţile, o cercetă cu privirea pe nevastă-sa, care păli; făcu trei paşi şi se aplecă la urechea bietei bătrâne, suflându-i:

— De unde aţi luaţi atâta zahăr?

— Nanon l-a cumpărat de la Fessard, că nu mai aveam.

E peste putinţă să-şi închipuie cineva covârşitoarea proporţie pe care o lua această scenă mută pentru cele trei femei. Nanon ieşise din bucătărie şi se uita în sală, pândind desfăşurarea lucrurilor.

Charles, după ce gustă cafeaua, ce i se păru tot amară, căută zahărul, pe care Grandet îl şi mistuise.

— Ce vrei, nepoate? întrebă bătrânul.

— Zahărul.

— Toarnă lapte, şi cafeaua se va îndulci, îl povăţui stăpânul casei.

Eugénie puse atunci din nou zaharniţa pe masă şi se uită la tată-său cu un aer foarte calm. Desigur, pariziana care, pentru a înlesni fuga amantului, a susţinut cu plăpândele-i braţe o scară de mătase, nu a dovedit mai mult curaj decât Eugénie, când a pus din nou zaharniţa pe masă. Amantul îşi va răsplăti pariziana sa de îndată ce-i va arăta cu orgoliu frumosul braţ strivit, ale cărui vine însângerate vor fi scăldate în lacrimi şi în sărutări, tămăduite de alintări; pe când Charles nu avea să cunoască niciodată taina adâncului zbucium ce zdrobea inima verişoarei sale, fulgerată atunci de privirea bătrânului dogar.

— Nu mănânci, nevastă?

Biata roabă înainta, tăie umil o bucăţică de pâine şi luă o pară. Eugénie oferi cu îndrăzneală struguri părintelui său spunând:

— Gustă din conservele mele, tată! Verişorule, nu-i aşa că ai să mănânci şi dumneata? Anume pentru dumneata m-am dus să caut aceşti minunaţi ciorchini.

— O! Dacă ar fi după capul lor, ar devasta tot Saumurul pentru dumneata, nepoate! Când isprăveşti, mergem amândoi în grădină, am să-ţi spun unele chestii, nu din cele mai dulci.

Eugénie şi maică-sa aruncară lui Charles o privire asupra căreia el nu se mai înşelă.

— Ce înseamnă aceste vorbe, unchiule? De la moartea bietei mame. (rostind cuvintele acestea, glasul i se în-muie) nu mai pot fi dureri pentru mine.

— Nepoate, cine poate şti nenorocirile cu care vrea să ne încerce Dumnezeu? îl pregăti în felul ei mătuşica.

— Ta, ta, ta, ta, făcu Grandet, iată că au şi început prostiile! Mi-e milă, nepoate, de albele dumitale mâini. Arătându-i soiul de Berbeci de bătut parii, pe care i-i pusese natura la capătul braţelor sale, urmă: Iată mâini făcute pentru a strânge parale! Ai fost crescut cu încălţări croite din pielea fină din care se fabrică portofelele, unde noi ţinem bancnote. Rău! Foarte rău!

— Ce vrei să spui, unchiule? Să mă vezi cu gâtul în ştreang, dacă pricep o singură vorbă!

— Hai! spuse Grandet.

Avarul, dând drumul limbii briceagului să plesnească intrând în mâner, înghiţi restul de vin alb şi deschise uşa.

— Vărule, fii tare!

Accentul tinerei fete îl îngheţă pe Charles, care păşi în urma fiorosului unchi în prada unor ucigaşe nelinişti.

Eugénie, maică-sa şi Nanon se duseră în bucătărie, minate de nepotolita curiozitate de a pândi pe cei doi protagonişti ai scenei ce avea să se desfăşoare în umeda grădiniţă, unde unchiul mergea deocamdată tăcut alături de nepot.

Grandet nu era prea stânjenit de sarcina să-i vestească lui Charles moartea părintelui său; dar simţea totuşi un fel de milă ştiindu-l fără nici un ban şi căuta cuvintele prin care să-i îndulcească întrucâtva acest crud adevăr.

„Ţi-ai pierdut părintele!” era uşor de spus. Părinţii mor înaintea copiilor. Dar în cuvintele „Nu mai ai nici un soi de

avere „erau cuprinse toate nenorocirile din lume. Şi bătrânul străbătu pentru a treia oară aleea din mijloc, cu pietrişul scârţâind sub picioare.

În împrejurările hotărâtoare ale vieţii, sufletul nostru se alipeşte puternic de locurile unde ne năpădesc bucuriile sau durerile. Ca atare, Charles cerceta cu luare-aminte merişorul acestei grădiniţe, căderea veştedelor frunze, zidurile părăginite, ciudăţeniile arborilor fructiferi, amănunte pitoreşti ce aveau să i se întipărească în amintire, legate pentru veşnicie de acest ceas solemn printr-o mnemotehnic specifică pasiunilor.

— Cald, frumos timp, spuse Grandet, respirând adânc aerul proaspăt.

— Da, unchiule. Dar de ce.?

— Ei, bine, băiete, reluă unchiul, am veşti proaste pentru tine. Tata ţi-e grav bolnav.

— Şi eu în vremea asta stau aici! gemu Charles. Nanon, strigă el, caii de poştă! Se va găsi o trăsură pe undeva, adause, întorcându-se către unchiul, care rămase neclintit.

— Caii şi trăsura nu mai folosesc la nimic, răspunse Grandet.

Charles amuţise, palid, cu ochii ficşi.

— Da, sărmane băiat, ai ghicit! Nu mai trăieşte. Dar n-ar fi nimic; e altceva mai grav: şi-a zburat creierii.

— Tata?

— Da! Nici asta nu-i cine ştie ce. Ziarele pălăvrăgesc, însă, ca şi cum ar avea dreptul s-o facă. Iată, citeşte.

Grandet, care împrumutase ziarul lui Cruchot, puse fatalul articol sub ochii lui Charles.

În acea clipă, bietul tânăr, încă un copil, încă la vârsta când simţămintele se revarsă cu nevinovăţie, izbucni în lacrimi.

„Semn bun! îşi spuse Grandet. Mă speriasem de ochii lui. Acum plânge, iată-l salvat.

— Încă n-ar fi nimic, sărmane nepoate, reluă cu glas tare, fără să ştie dacă Charles îl ascultă, sau nu. Asta nu-i nimic,

te vei consola; dar.

— Niciodată! Niciodată! Tată! Tată!

— El te-a ruinat, nu mai ai nici un ban.

— Ce-mi pasă de asta?! Unde e tata? Tata! Plânsul şi suspinele răsunau între acele ziduri în chip înfiorător şi se răsfrângeau în ecouri. Cele trei femei, cuprinse de milă, plângeau şi ele, lacrimile sunt tot atât de molipsitoare ca şi râsul. Charles, fără să-şi mai asculte unchiul, alergă în curte, nimeri scara, se urcă în odaia lui şi se aruncă de-a curmezişul patului, cu faţa ascunsă în cearşafuri, spre a plânge în voie, netulburat de rubedenii.

— Trebuie lăsat să treacă prin primul şuvoi, spuse Grandet intrând în sală, unde Eugénie şi maică-sa îşi luaseră la repezeală locurile şi lucrau cu mâini cuprinse de tremur, după ce-şi şterseseră ochii. Dar băieţaşul ăsta nu-i bun de nimic, se gândeşte mai mult la morţi decât la bani! Eugénie se înfiora auzind pe tătâne-său vorbind astfel, despre cea mai sfântă dintre dureri. Din acea clipă, începu să-şi judece părintele. Deşi înăbuşit, plânsul lui Charles răsuna în toată casa; iar adâncul său vaiet, care părea că iese de sub pământ, nu încetă decât pe seară, după ce se ogoise treptat.

— Bietul tânăr! îl căină doamna Grandet.

Fatală exclamaţie! Moş Grandet se uită la soţie, la Eugénie şi la zaharniţă; îşi aminti de îmbelşugatul dejun gătit pentru nefericitul vlăstar al familiei şi se postă în mijlocul sălii:

— Eh! Nădăjduiesc, spuse el cu liniştea-i obişnuită, că vei înceta cu risipa, doamnă Grandet. Nu vă dau gologanul meu, rupt din inimă, ca să îndopaţi cu zahăr pe acest mucos de nimic.

— Mama nu are nici o vină, spuse Eugénie. Eu sunt aceea care.

— Nu cumva ai de gând, o întrerupse Grandet, să mi te pui împotrivă, pentru că eşti majoră? Ia seama, Eugénie!

— Tată, fiul fratelui dumitale nu trebuie să ducă lipsă în casa dumitale de.

— Ta, ta, ta, ta! făcu dogarul pe patru tonuri diferite. Fiul fratelui meu încolo, nepotul meu încoace. Charles nu ne foloseşte la nimic, nu mai are nici o lăscaie; tată-său a dat faliment, şi când acest muţunache se va sătura de bocit, o să se care de aici! Nu vreau să-mi răstoarne casa pe dos.

— Ce înseamnă, tată, a da faliment? întrebă Eugénie.

— A da faliment înseamnă a face cel mai necinstit lucru care poate dezonora un om.

— Trebuie să fie un cumplit de mare păcaT. Zise doamna Grandet. Iar fratele tău îşi va primi pedeapsa cerească.

— Te-ai pus pe litanii, spuse bătrânul avar soţiei, ridicând din umeri. Falimentul, Eugénie, reluă el, e un furt pe care legea, din nenorocire, îl ia sub ocrotirea ei. Oamenii şi-au încredinţat mărfurile lor lui Guillaume Grandet, bizuiţi pe onorabilitatea şi pe cinstea lui; el le-a luat totul, lăsându-le doar ochii, ca să plângă. Hoţul de drumul mare e de preferat falitului; el te atacă, te poţi apăra, îşi riscă capul; dar celălalt? Pe scurt, Charles e dezonorat.

Cuvintele acestea răsunară în inima bietei copile şi-o apăsară cu toată înfricoşata lor povară. Tot atât de pura pe cât de gingaşă ca o floare din mijlocul pădurii, ea nu cunoştea nici orânduielile lumii, nici viclenele ei socoteli, nici sofismele ei; primi deci atrocea răstălmăcire asupra falimentului dată dinadins de către tatăl său, fără să-i arate deosebirea dintre un faliment pus la cale şi unul fără voie.

— Ei bine, tată, şi dumneata n-ai putut să împiedici această nenorocire?

— Fratele meu nu s-a sfătuit cu mine; de altfel, datorează patru milioane.

— Tată, ce înseamnă un milion? întrebă ea cu naivitatea unui copil încredinţat că va găsi uşor ceea ce doreşte.

— Un milion? zise Grandet. Dar asta înseamnă un milion de monede a câte douăzeci de gologani, şi trebuie cinci piese de douăzeci de gologani ca să faci cinci franci.

— Doamne! doamne! strigă Eugénie, cum de-a avut oare unchiul patru milioane? Mai este cineva în Franţa care să

aibă atâtea milioane?

Moş Grandet îşi mângâie bărbia, zâmbi şi s-ar fi spus că negul din vârful nasului i se dilată.

— Şi ce-o să facă vărul Charles?

— Va pleca în Indii, unde, după voinţa părintelui său, se va strădui să facă avere.

— Dar are bani ca să ajungă până acolo?

— O să-i plătesc eu drumul până lA. Da, până la Nantes.

Eugénie sări de gâtul tatălui ei.

— Ah! tată, cât eşti de bun!

Îl sărută în aşa chip, încât făcu aproape să-l mustre conştiinţa, care tot îl cam zgândărea puţintel.

— În cât timp se poate strânge un milion? întrebă ea.

— Păi, răspunse dogarul, ştii ce e un napoleon21 ; trebuie cincizeci de mii de napoleoni pentru a face un milion.

— Mamă, să dăm acatiste pentru el.

— M-am gândit şi eu la asta, răspunse bătrâna.

— Asta-i, bineînţeles! Mereu să cheltuiţi bani, strigă dogarul. Credeţi oare că curg mii şi sute pe aici?

În timpul acesta un geamăt înăbuşit, dar mai dureros decât toate celelalte, răsună în mansardă, îngheţându-le de groază pe cele două femei.

— Nanon, du-te şi vezi dacă nu se omoară! spuse Grandet. A, nu, urmă apoi, întorcându-se spre nevastă şi spre fiică, pe care cuvintele rostite către Nanon le-au făcut să îngălbenească, vă poftesc, fără prostii! Acum vă părăsesc. Mă duc până la olandezii noştri, care pleacă azi. Apoi am să mă duc să-l văd pe Cruchot, ca să vorbesc cu el despre toate acestea.

Plecă. După ce Grandet trase uşa, Eugénie şi maică-sa răsuflară în voie. Înainte de această dimineaţă, niciodată fiica nu se simţise stingherită în faţa părintelui său, dar de câteva ceasuri încoace îşi schimbase în fiecare clipă şi simţămintele, şi gândul.

— Mamă, cu câţi ludovici se vinde un butoi de vin?

— Tatăl tău vinde butoiul între o sută şi o sută cincizeci de franci, câteodată şi două sute, după câte am auzit spunându-se.

— Şi când recolta e de o mie patru sute de butoaie?

— Crede-mă, copila, că nu ştiu cât face; tătâne-tău nu-mi vorbeşte niciodată despre afacerile lui.

— Dar atunci, tata trebuie să fie bogat.

— Se poate. Însă domnul Cruchot mi-a spus că acum doi ani a cumpărat domeniul Froidfond. Asta l-o fi cam strâmtorat.

Eugénie, nemaipricepând nimic din averea părintească, se opri din calcule.

— Nici nu m-a zărit, mititelul! declară Nanon întorcându-se. Stă pe pat întins ca un viţel şi plânge ca o Magdalenă, de ţi-e mai mare mila. Ce durere pe acest biet tinerel aşa de drăguţ!

— Hai iute, mamă, să-l consolăm! Iar dacă bate cineva la uşă, coborâm.

Doamna Grandet nu putu să se împotrivească blândului glas al copilei. Eugénie era sublimă, era femeie!

Amândouă, cu inima palpitând, se urcară în camera lui Charles. Uşa era deschisă. Tânărul nu vedea şi nu auzea nimic, înecat în lacrimi, rostea cuvinte neînţelese.

— Cât îşi iubeşte părintele, şopti Eugénie.

Era cu neputinţă să nu desprinzi din accentul acestor vorbe speranţele unei inimi pasionate fără s-o ştie. Doamna Grandet aruncă fiicei o privire plină de dragoste maternă; apoi îi şopti la ureche:

— Bagă de seamă, ai să-l iubeşti.

— Să-l iubesc! murmură Eugénie. Ah! dacă ai şti ce-a spus tata!

Charles se întoarse, le zări pe amândouă.

— L-am pierdut pe tata, bietul tata! Dacă mi-ar fi mărturisit secretul nenorocirii lui, am fi muncit cot la cot, să reparăm totul. Doamne! bunul meu părinte! Eram atât de

sigur că am să-l revăd, încât mi se pare că l-am şi sărutat cam rece la plecare.

Oftatul îi înăbuşi cuvintele.

— Ne vom ruga pentru el, spuse doamna Grandet. Supune-te voinţei lui Dumnezeu.

— Dragul meu văr, rosti Eugénie, fii tare. Pierderea dumitale e ireparabilă; gândeşte-te acum să-ţi salvezi onoarea.

Cu instinctul şi cu fineţea femeii, care are îndemânare în toate, chiar atunci când consolează, Eugénie voi să amăgească astfel durerea vărului, amintindu-i datoriile faţă de el însuşi.

— Onoarea mea? strigă tânărul, înlăturându-şi părul printr-o mişcare smucită. Se aşează pe marginea patului, încrucişându-şi braţele. Ah! e adevărat. Tatăl meu, după spusele unchiului, a dat faliment. Ascunzându-şi faţa în palme, scoase un strigăt sfâşietor: Lasă-mă, verişoară, lasă-mă! Dumnezeule! Dumnezeule! fii iertător cu tata, că mult trebuie să fi suferit.

Era ceva oribil de sfâşietor să vezi acea durere tinerească, sinceră, neprihănită, fără gând ascuns. Era o pudică durere, pe care inimile simple ale Eugéniei şi mamei sale de îndată au înţeles-o, când Charles le rugă cu un gest să-l lase singur. Amândouă coborâră şi îşi luară în tăcere locurile lor de lângă fereastră, lucrând aproape un ceas fără a scoate un singur cuvânt. Eugénie, uitându-se furiş la lucrurile vărului, cu acea ochire de fată care cuprinde totul dintr-o dată, zărise frumoasele nimicuri din trusă, perechile de foarfeci, bricele încrustate cu aur. Această mărturie a luxului întrezărit prin perdeaua durerii îl făcea pe Charles şi mai interesant, prin contrast poate. Niciodată o atât de cruntă întâmplare, un spectacol atât de dramatic, nu izbise închipuirea celor două fiinţe, veşnic cufundate în linişte şi singurătate.

— Mamă, întrebă Eugénie, vom purta doliu după unchiul Victor?

— Asta o va hotărî tata, răspunse doamna Grandet.

Tăcură din nou. Eugénie împungea acul cu o regularitate a mişcărilor care ar fi dezvăluit unui observator adâncile-i gânduri. Cea dintâi dorinţă a acestei adorabile fete era să împărtăşească doliul vărului său.

Către ceasul patru, o bruscă lovitură de ciocan răsună în inima doamnei Grandet.

— Ce-i cu tata? îşi întrebă fiica. Podgoreanul intră voios. După ce îşi scoase mănuşile, îşi frecă mâinile, mai-mai să le jupoaie, dacă pielea lor n-ar fi fost tăbăcită ca o zdravănă talpă rusească, doar fără miros de zadă şi de tămâie. Se plimbă de colo până colo, se uită afară. În sfârşit, slobozi taina acestei voioşii:

— Nevastă, spuse fără a se mai bâlbâi, mi-au căzut toţi în capcană! Vinul nostru e vândut! Olandezii şi belgienii urmau să plece azi-dimineaţă, m-am plimbat prin piaţă pe dinaintea hanului făcând pe prostul. Unul, pe care îl cunoşti, veni spre mine. Toţi proprietarii podgoriilor de soi îşi păstrează recolta şi vor să aştepte; eu nu i-am împiedicat. Belgianul nostru îşi pierduse nădejdea. Mi-am dat seama de îndată. S-a şi făcut: mi-a luat toată recolta cu două sute de franci butoiul, plătindu-ne jumătate cu bani peşin. Plata în aur. Actele s-au încheiat; iată şase ludovici pentru tine. În trei luni preţul vinului se duce de râpă.

Cuvintele din urmă fură rostite liniştit, dar atât de ironic, încât oamenii din Saumur adunaţi în aceeaşi clipă în piaţă şi înmărmuriţi de vânzarea încheiată de Grandet s-ar fi cutremurat auzindu-l. O panică năprasnică ar fi scăzut vinurile cu cincizeci la sută.

— Ai o mie de butoaie anul acesta, tată? întrebă Eugénie.

— Da, fetiţo scumpă.

Această alintare exprima cea mai înaltă bucurie a bătrânului dogar.

— Asta face două sute de mii de franci?

— Da, domnişoară Grandet.

— Atunci, tată, poţi uşor să-l ajuţi pe Charles. Uluirea, mânia, spaima lui Baltazar zărind inscripţia Mane-Teckel-Fares22 nu s-ar putea asemui cu gheţoasa încruntare a lui Grandet, care nici nu se mai gândise la nepot, şi îl regăsea cuibărit în inima şi în preocupările fiicei sale.

— Aşa va să zică? De când acest muţunache a descălecat în casa mea, toate merg anapoda. Sunteţi în stare să cumpăraţi cofeturi, să faceţi sindrofii şi să daţi banchete! Ei bine! Aflaţi că n-am poftă de aşa ceva. Cred că la vârsta mea oi fi ştiind cum să mă port. De altfel, nu am a primi sfaturi nici de la fiică-mea, nici de la nimeni. Voi face pentru nepotul meu ce-am să cred de cuviinţă, dar voi să nu vă băgaţi nasul. Cât despre tine, Eugénie, adause întorcându-se spre ea, să nu te mai aud vorbind, că de nu, te trimit la mănăstirea Noyers cu Nanon, şi asta nu mai târziu decât mâine, de mai crâcneşti. Unde-i domnişorul cu pricina? A coborât?

— Nu, dragul meu, răspunse doamna Grandet. E sus.

— Ei, şi ce face acolo?

— Îşi plânge tatăl! răspunse Eugénie.

Grandet se uită la fiică fără să rostească un cuvânt. Oricum, era şi el, puţin, tată.

După ce făcu o dată sau de două ori ocolul sălii, se urcă repede în cabinetul său, ca să mediteze un plasament în fondurile publice.

Cele două mii de pogoane de pădure tăiată îi aduseseră şase sute de mii de franci; adăugind la această sumă banii scoşi de pe plopi, veniturile anului trecut şi ale anului curent, în afară de cele două sute de mii de franci câştigaţi cu vânzările vinului, toate făceau, una cu alta, nouă sute de mii de franci. Câştigul de douăzeci la sută pe termen scurt, în rentele care se ridicaseră la şaptezeci de franci, îl ispitea, îşi migăli socotelile pe gazeta cu vestea despre moartea fratelui, auzind, fără să se sinchisească, suspinele nepotului.

Nanon bătu în perete, poftind stăpânul să vină jos; masa era gata. Sub boltă, pe cea din urmă treaptă, Grandet îşi

spuse în sine: „Întrucât dobânzile se vor urca neapărat la opt, voi încheia afacerea asta. În doi ani voi avea un milion cinci sute de mii, pe care am să-i ridic de la Paris în aur.”

— Ei, dar unde-i nepotul? întrebă apoi cu glas tare.

— Zice că nu vrea să mănânce, răspunse Nanon. Asta nu-i bine.

— Ne face economie! luă notă stăpânul.

— Mda, dacă se poate spune! rosti Nanon.

— Lasă-l, că n-o să plângă cât lumea. Foamea scoate lupul din codru.

Masa fu straniu de tăcută.

— Dragul meu, îndrăzni doamna Grandet după ce faţa de masă a fost strânsă, ar trebui să purtăm doliu.

— Într-adevăr, doamnă Grandet, nu ştii ce să mai inventezi pentru a arunca banii în vânt. Doliul e în inimă, nu în straie.

— Dar doliul după un frate se impune, ne porunceşte şi biserica.

— Cumpără-ţi doliu din cei şase ludovici, mie să-mi dai o bentiţă de pânză neagră, asta-mi ajunge.

Eugénie ridică ochii la cer fără nici un cuvânt. Pentru întâia oară în viaţă, mărinimoasele porniri, până atunci aţipite şi înăbuşite, dar care înviaseră dintr-o dată, erau barbar jignite în fiecare clipă. Astfel această seară, deşi semăna în aparenţă cu altele o mie din existenţa lor posacă, totuşi a fost cea mai îngrozitoare. Eugénie lucra fără să ridice capul şi nu se folosea de caseta pe care Charles, în ajun, o dispreţuise. Doamna Grandet îşi croşeta mânecile. Grandet nu făcu nimic vreme de patru ceasuri, cufundat în calculele al căror rezultat avea să lase cu gura căscată a doua zi tot Saumurul.

Nimeni nu veni să viziteze familia în acea zi. Întreg oraşul vuia de lovitura dată de Grandet, de falimentul fratelui său şi de sosirea nepotului. Pentru a-şi potoli patima de a îndruga palavre pe socoteala intereselor de breaslă, toţi podgorenii mari şi mici din Saumur se adunaseră la domnul

des Grassins, unde fulminau cumplite afurisenii asupra fostului primar.

Nanon torcea, şi duruitul vârtelniţei era singurul glas sub grinzile cenuşii ale sălii.

— Nu se poate spune că facem risipă de vorbă! luă aminte într-un târziu, arătându-şi dinţii albi şi mari, ca migdalele curăţate de coajă.

— Nimic nu trebuie risipit! răspunse Grandet, tresărind din meditaţiile sale.

El se vedea adunând opt milioane în trei ani şi plutea pe acest imens fluviu de aur.

— Să ne culcăm. Mă duc să-i spun noapte bună nepotului din partea tuturor şi să văd dacă vrea să ia ceva.

Doamna Grandet se opri pe scara de la primul cat, ca să audă convorbirea ce avea să decurgă între Charles şi unchiaş. Eugénie, mai îndrăzneaţă decât maică-sa, urcă două trepte.

— Ei, nepoate, tot suferi? Da, plângi cât ai de plâns, e firesc. Un tată e un tată. Dar trebuie să îndurăm nefericirile cu tărie. Eu îţi port de grijă, în vreme ce plângi. Sunt, după cum vezi, un unchi cumsecade. Hai, curaj! Vrei să bei un păhărel de vin?

La Saumur vinul nu costă nimic; se oferă ca o ceaşcă de ceai în Indii.

— Dar, spuse Grandet mai departe, stai pe întuneric? Rău! rău! Trebuie să vezi întotdeauna clar ceea ce ai de făcut!

Grandet păşi către cămin.

— Ce-mi văd ochii? strigă el. Uite o lumânare! De unde naiba au găsit o luminare de ceară? Descreieratele astea ar fi în stare să spargă şi duşumelele casei mele, ca să fiarbă ouă pentru băiatul ăsta.

La auzul unor asemenea cuvinte, mama şi fiica intrară în odăile respective şi se furişară în pat cu iuţeala şoarecilor speriaţi, care se strecoară în găurile lor.

— Doamnă Grandet, ai găsit aşadar o comoară? întrebă avarul, intrând în odaia nevestei.

— Dragă, îmi fac rugăciunea! Aşteaptă, încercă să mai câştige timp biata mamă, cu glasul stins.

— Să-l ia dracu pe Dumnezeul tău! făcu Grandet bombănind.

Zgârciţii nu cred în viaţa viitoare; prezentul e totul pentru dânşii. Vorba aceasta aruncă o lumină oribilă asupra epocii actuale, în care, mai mult ca oricând, banul stăpâneşte legile, politica şi moravurile. Instituţii, cărţi, oameni şi doctrine – toate conspiră pentru a zdruncina credinţa într-o viaţă viitoare, pe care se sprijină de o mie opt sute de ani tot edificiul social. Acuma sicriul e o tranziţie care nu mai cutremură pe nimeni. Viitorul, care ne aştepta dincolo de veşnica pomenire, a fost strămutat în prezent. A ajunge per fas et nefas23 în raiul pământesc al belşugului şi al plăcerilor deşarte, a-ţi împietri inima şi a-ţi chinui trupul în vederea unor posesiuni trecătoare, după cum se îndura odinioară martiriul vieţii în vederea bunurilor eterne, este gândul tuturor. Gând scris, de altfel, pretutindeni, până şi în legile care întreabă pe om: „Ce plăteşti?” în loc să zică: „Ce cugeţi?” Când acest crez va trece de la burghezie la popor, ce va ajunge ţara?

— Doamnă Grandet, ai isprăvit? întrebă bătrânul dogar.

— Prietene, mă rog pentru tine.

— Foarte bine. Noapte bună! Mâine dimineaţă vom avea de vorbit.

Biata femeie adormi asemenea şcolarului care nu şi-a învăţat lecţiile şi e muncit de groaza că a doua zi va da ochii cu mutra neînduplecată a dascălului.

În clipa asta, când, cuprinsă de spaimă, se afundase în cearşafuri ca să nu mai audă nimic, Eugénie se strecură lângă ea în cămaşă, cu picioarele goale şi o sărută pe frunte.

— Vai! măicuţă bună, mâine am să-i spun că vinovată sunt eu.

— Să nu faci una ca asta; te trimite la Noyers. Lasă-mă pe mine, doar n-are să mă mănânce.

— Auzi, mamă?
— Ce?
— Tot mai plânge.
— Du-te de te culcă, copilă dragă. Au să-ţi îngheţe picioarele; duşumeaua e umedă.

Astfel s-a încheiat solemna zi ce avea să apese asupra întregii vieţi a bogatei şi sărmanei moştenitoare, al cărei somn n-avea să mai fie uşor şi curat ca până atunci.

Adeseori, unele fapte din viaţa omenească par cu totul de necrezut, deşi sunt adevărate. Dar aceasta să nu fie oare din pricină că uităm aproape totdeauna a răspândi o lumină psihologică asupra determinărilor noastre spontane, lăsând neexplicate motivele misterios urzite care le-au impus? Poate că pasiunea adâncă a Eugéniei ar trebui cercetată în cele mai delicate fibrişoare; căci ea deveni, cum ar spune unii zeflemişti, o boală, ce-i în-râuri toată existenţa. Mulţi oameni sunt gata mai degrabă să nege deznodămintele decât să măsoare forţa legăturilor, a nodurilor şi a verigilor care înlănţuie tainic un fapt de altul în ordinea morală. Deci întru aceasta, trecutul Eugéniei ar sluji pentru observatorii firii omeneşti ca o chezăşie a naivei sale nesocotinţe şi a neaşteptatei izbucniri a elanurilor din sufletul ei. Cu cât viaţa îi fusese mai mocnită, cu atât mai viu se dezlănţui în inima sa devotamentul femeiesc, cel mai ingenios dintre sentimente. Astfel, zbuciumată de peripeţiile zilei, se deşteptă de mai multe ori să asculte, părându-i-se că a auzit suspinele vărului, care îi răsunau în urechi din ajun: când îl vedea dându-şi sufletul de durere, când îl visa murind de foame. Către ziuă, auzi îndeaievea un strigăt înfricoşător. Se îmbrăcă numaidecât şi alergă în vânăta lumină a zorilor, cu paşi uşori, spre odaia tânărului, care lăsase uşa deschisă. Lumânarea se topise în bucea sfeşnicului. Răpus, Charles dormea, îmbrăcat, pe un jilţ, cu capul rezemat de pat; visa aşa cum visează oamenii cu stomacul gol. Eugénie putu să plângă nestingherită, putu să admire în voie acel tânăr şi frumos chip brăzdat de durere, acei ochi umflaţi de plâns şi

care, deşi adormiţi, păreau că tot mai varsă lacrimi. Charles ghici prin somn prezenţa Eugéniei, deschise pleoapele şi o văzu înduioşată.

— Iartă-mă, verişoară! murmură el, neştiind nici cât era ceasul, nici unde se găsea.

— Aici se află inimi care te înţeleg, dragă vărule, şi ne-am gândit că poate ai nevoie de ceva. Ar trebui să te culci, te chinui aşa.

— Ai dreptate.

— La revedere, atunci.

Şi fugi, ruşinată şi fericită că venise. Numai nevinovăţia e în stare de asemenea îndrăzneli. Instruită, virtutea învaţă să calculeze tot aşa de bine ca şi viciul. Eugénie, care lângă vărul său nu tremurase, abia se mai putea ţine pe picioare când ajunse în odaia sa.

Viaţa ei ignorantă încetase deodată; ea începu să raţioneze, îşi făcu mii de imputări.

„Ce o să gândească despre mine? Are să creadă că-l iubesc.”

Aceasta era tocmai ceea ce ar fi dorit ea mai mult să-l vadă crezând. Iubirea sinceră îşi are intuiţiile ei şi cunoaşte că dragostea aduce dragoste. Ce eveniment pentru această fată singuratică, să intre pe ascuns în odaia unui tânăr. Nu sunt oare în iubire gânduri şi fapte, preţuind pentru anume suflete cât cea mai sfântă logodnă? Peste un ceas intră la maică-sa, să-i ajute ca de obicei la îmbrăcat. Apoi se aşezară amândouă la fereastră, aşteptându-l pe Grandet, cu acea nelinişte care îngheaţă inima sau o dogoreşte, o sugrumă sau o îmboldeşte, după fire, atunci când li-i nespusă teama de o scenă ori de o pedeapsă; sentiment de altfel atât de natural, încât animalele domestice îl încearcă într-o aşa de mare măsură, că încep a scheuna la cea mai uşoară atingere din partea stăpânului, ele, care tac şi rabdă când se rănesc din propria lor nebăgare de seamă.

Unchiaşul coborî, dar vorbi soţiei cu un aer distrat, o sărută pe Eugénie şi se aşează la masă ca şi cum ar fi uitat

ameninţarea din ajun.

— Ce face nepotul? Băiatul ăsta nu ne prea deranjează.

— Doarme, domnule, răspunse Nanon.

— Cu atât mai bine, n-are nevoie de lumânare, spuse şăgalnic Grandet.

Această indulgenţă neaşteptată, această amară veselie, o izbi pe doamna Grandet, care se uită la soţ cu mai încordată luare-aminte. Unchiaşul îşi luă pălăria şi mănuşile, apoi rosti:

— Mă duc să mai pierd vremea prin piaţă, ca să-i întâlnesc pe Cruchoţi.

Eugénie, hotărî că tata are ceva pe inimă, într-adevăr, obişnuit să doarmă puţin, Grandet îşi petrecea jumătate din noapte în calculele preliminare, care dădeau ochirilor, observaţiilor şi plănuirilor sale uimitoarea lor precizie şi le asigura izbânda fără greş de care se minunau toţi cei din Saumur. Orice putere omenească e un compus de răbdare şi timp. Cei puternici voiesc şi veghează. Viaţa avarului e un neîntrerupt exerciţiu al forţei omeneşti puse în slujba personalităţii. Avarul nu se sprijină decât pe două sentimente: amorul propriu şi interesul; dar interesul fiind oarecum un amor propriu solid şi util, dovada permanentă a unei superiorităţi reale, atât amorul propriu, cât şi interesul sunt cele doua părţi ale unui singur tot: egoismul. De aici vine poate prodigioasa curiozitate pe care o stârnesc avarii puşi cu dibăcie în scenă. Orice om ţine printr-un fir de aceste personaje, care se leagă de toate sentimentele omeneşti, rezumându-le pe toate. Unde există omul fără dorinţă şi ce dorinţă socială s-ar îndeplini fără bani?

Grandet avea într-adevăr ceva pe mintă, vorba nevestei. Avea, ca toţi zgârciţii, permanenta nevoie de a juca o partidă cu ceilalţi oameni, ca să le câştige banii în chip legal. A stoarce pe alţii nu înseamnă oare a-ţi dovedi puterea, a-ţi da dreptul perpetuu de a dispreţui pe cei care, prea slabi, se lasă devoraţi? Vai! cine a priceput vreodată îndeajuns mielul culcat paşnic la picioarele Domnului, cel

mai înduioşător simbol al tuturor victimelor pământeşti, al soartei lor, în sfârşit glorificarea suferinţei şi a slăbiciunii? Pe acest miel, zgârcitul îl lasă să se îngraşe, îl închide în ţarc, îl taie, îl frige, îl mănâncă şi-l dispreţuieşte. Hrana avarului se compune din bani şi dispreţ.

În timpul nopţii, gândurile unchiaşului luaseră altă cale: de aici toată milosârdia lui. Iscodise ceva ca să-şi bată joc de parizieni, ca să-i stoarcă, să-i răsucească, să-i frământe, să-i facă să umble, să vină, să asude, să nădăjduiască, să îngălbenească; ca să-şi râdă de toţi, el, fostul dogar, în fundul sălii cenuşii, urcând putrezita scară a casei sale din Saumur. Nepotul îi dăduse de furcă. Voia acum să salveze onoarea fratelui mort fără să-l coste un ban nici pe el, nici pe nepot. Fondurile sale urmând să fie plasate pe trei ani, nu mai avea decât de gospodărit moşiile; îi trebuia deci o hrană nouă viclenei sale hărnicii, şi o găsise în falimentul fratelui. Cum nu mai simţea nimic în gheare ca să stoarcă, voia să perpelească parizienii pe jăratic în folosul lui Charles, dovedindu-se un frate bun, fără să scoată un gologan din pungă. Se sinchisea atât de puţin de onoarea familiei, încât generoasa lui hotărâre se compara cu nevoia pe care o simt jucătorii de a vedea jucată bine o partidă în care n-au mizat nimic. Avea nevoie de Cruchoţi, dar nu voia să alerge după dânşii, hotărâse să-i facă să vină dânşii la el şi să înceapă chiar în acea seară comedia al cărei plan îl urzise, pentru a fi a doua zi admirat de întreg târgul, fără să-l coste o para.

Capitolul IV.

FĂGĂDUIELI DE ZGÂRCIT. JURĂMINTE DE DRAGOSTE.

Eugénie, în lipsa părintelui său, avu fericirea să poată purta nestânjenit de grijă multiubitului verişor, să-şi reverse asupra lui fără teamă tezaurul devotamentului său, una din sublimele superiorităţi femeieşti, singura pe care femeia doreşte să-i fie apreciată, singura pentru care îi iartă bărbatului că i-a lăsat-o asupra ei. De trei sau patru ori, Eugénie s-a dus să asculte răsuflarea lui Charles; să vadă

dacă doarme, dacă s-a trezit; apoi, când se sculă, cafeaua, frişca, ouăle, fructele, farfuriile, zahărul, tot ce alcătuia micul dejun, a fost pentru dânsa obiectul celor mai amănunţite pregătiri. Urcă sprintenă pe vechea scară, ca să asculte zgomotul făcut de nefericitul văr. Se îmbrăca? Mai plângea? Veni la uşă:

— Vărule.

— Verişoară?

— Vrei să mănânci în sală, ori în odaia dumitale?

— Unde zici dumneata.

— Cum te mai simţi?

— Scumpă verişoară, cu ruşine mărturisesc că mi-e foame.

Convorbirea aceasta prin uşă era pentru Eugénie un întreg episod de roman.

— Bine, o să-ţi aducem mâncarea în odaie, să nu-l supărăm pe tata.

Coborî în bucătărie, uşoară ca o păsărică.

— Nanon, du-te de-i deretică odaia.

Scara, de atâtea ori coborâtă şi urcată de atâtea ori, unde răsuna cel mai mic vuiet, îi părea Eugéniei că-şi pierduse muceda vechime; o vedea luminoasă, tânără ca ea, tânără ca şi dragostea care o robea. În sfârşit, ma-mă-sa, buna şi îngăduitoarea-i mamă, se supuse tuturor toanelor dragostei, şi, când odaia lui Charles fu dereticată, s-au dus amândouă să ţină companie nefericitului; mila creştinească nu poruncea oare să fie consolat? Amândouă ciuguleau din religie o sumedenie de mici sofisme, ca să-şi justifice impulsiile lor.

Charles Grandet se văzu astfel obiectul celor mai afectuoase şi mai duioase atenţii. Inima lui îndurerată simţi toată dulceaţa acestei catifelate amiciţii, a acestei încântătoare simpatii pe care cele două suflete, veşnic constrânse, izbutiră să le desfăşoare, văzându-se libere pentru o clipă pe tărâmul suferinţelor, mediul lor firesc. Bizuită pe rudenie, Eugénie se apucă să orânduiască rufăria, lucrurile de toaletă aduse de văru-său şi avu răgaz să se minuneze în

voie de fiecare din scumpele nimicuri, de fleacurile lucrate în aur şi în argint, care îi cădeau sub mână şi pe care le ţinea îndelung între degete, sub pretext că le cercetează.

Charles preţui nu fără o adâncă înduioşare generoasa grijă a mătuşii şi a verişoarei, căci cunoştea îndestul societatea pariziană pentru a şti că în situaţia lui n-ar fi găsit decât inimi reci şi indiferente. Eugénie îi apăru în toată splendoarea frumuseţii ei particulare, abia de acum încolo avea să admire inocenţa acestor moravuri, pe care în ajun le luase în derâdere. Astfel, când Eugénie primi din mâinile lui Nanon ceaşca de faianţă plină de cafea cu frişca, spre a-şi servi vărul cu toată nevinovăţia sentimentului, aruncându-i o blândă privire, ochii parizianului se umplură de lacrimi; îi cuprinse mâna şi i-o sărută.

— Ce ţi s-a mai întâmplat iar? întrebă ea.

— Ah, sunt lacrimi de recunoştinţă, fu răspunsul.

Eugénie se întoarse brusc spre cămin, ca să strângă sfeşnicele.

— Nanon, ţine, ia-le! zise ea.

Când îşi privi iarăşi vărul, mai era încă îmbujorată, dar cel puţin privirile ei putură să mintă şi să ascundă nespusa fericire care-i năpădea inima; totuşi ochii lor oglindiră acelaşi simţământ, după cum sufletele li se contopiră într-acelaşi gând: viitorul era al lor. Această dulce emoţie a fost cu atât mai încântătoare pentru Charles, în durerea lui imensă, cu cât fusese mai puţin aşteptată. Lovitura de ciocan chemă pe cele două femei la locurile lor. Din fericire, coborâră scara atât de repede, încât se aflau cu lucrul în mână când a intrat Grandet; de le-ar fi întâlnit sub boltă, nu i-ar fi trebuit mai mult ca să-i aţâţe bănuielile. După prânzul înfulecat de unchiaş la repezeală, paznicul, care nu-şi primise încă plata făgăduită, sosi din Froidfond, de unde aducea un iepure, nişte potârnichi vânate în parc, nişte tipări şi două ştiuci trimise de morari.

— Eh, ei, bietul Cornoiller, vine tocmai la ţanc. Sunt bune de mâncat?

— Da, preamilostive domn, sunt vânate abia de două zile.

— Hai, Nanon, mişcă-te, îi dădu zor moşneagul. Ia asta, va fi pentru deseară; vom avea de ospătat pe doi Cruchoţi.

Nanon căscă nişte ochi tâmpi şi se uită la toată lumea.

— Bine, bine, făcu ea, dar de unde să iau slănină şi mirodenii?

— Nevastă, spuse Grandet, dă-i şase franci lui Nanon şi adu-mi aminte să cobor în pivniţă ca să scot un vin pe cinste.

— Ei, domnule Grandet, glăsui paznicul, care-şi pregătise oraţiunea sa ca să lămurească treaba cu leafa, domnule Grandet.

— Ta, ta, ta, făcu Grandet, ştiu ce vrei să spui. Eşti băiat bun: vom vedea mâine, astăzi sunt prea grăbit. Nevastă, dă-i cinci franci, adăugă către doamna Grandet.

Şi şterse putina. Biata femeie fu nici nu se poate mai bucuroasă să răscumpere liniştea cu unsprezece franci. Ştia prea bine că Grandet tăcea vreme de cincisprezece zile, după ce-i lua înapoi ban cu ban paralele pe care i le dăduse.

— Ţine, Cornoiller, spuse ea strecurându-i în mână zece franci, într-o bună zi o să te răsplătim noi pentru toată slujba.

Cornoiller nu mai avu ce zice. Plecă şi el.

— Doamnă, spuse Nanon care-şi îndesă pe cap pălăria cea neargă şi luă coşul, vreau numai trei franci. Păstrează restul, o să se ducă oricum repede.

— Găteşte ceva bun, Nanon; vărul va coborî imediat, spuse Eugenie.

— Se va întâmpla ceva extraordinar, sunt sigură de asta, spuse doamna Grandet. E a treia oară când tatăl tău dă o masă, de când suntem căsătoriţi.

Spre ceasul patru, imediat ce Eugenie şi maică-sa isprăviră de pus masa pentru şase persoane, şi după ce stăpânul casei aduse câteva sticle de vin vechi, pe care provincialii îl adoră, Charles coborî în sală.

Tânărul era palid; gesturile, expresia chipului, privirea şi tonul vocii, toate emanau o tristeţe plină de graţie.

Nu se prefăcea că suferă, chiar suferea; iar vălul de durere de pe fizionomia lui îi dădea un aer interesant în ochii femeilor. Eugenie îl iubea mai mult din cauza asta. Probabil simţea că acea amărăciune îl apropia cumva de ea. Charles nu mai era tânărul bogat şi mândru aşezat pe un piedestal deasupra ei, ci un om plin de durere şi suferinţă înduioşătoare. Suferinţa e egală pentru toţi. Femeile au acest fapt în comun cu îngerii – suferinţa umanităţii le aparţine în întregime. Charles şi Eugénie se înţelegeau din priviri; sărmanul cavaler, orfan şi sărac stătea într-un ungher al camerei, tăcut şi calm. Însă, din când în când, privirea gentilă şi îngrijorată a fetei se oprea la el şi îi abătea gândurile departe de suferinţă târându-l cu ea pe tărâmurile speranţei viitoare, unde voia să-l aibă lângă ea pe vecie.

În aceste momente, orăşelul Saumur vuia de bârfa apărută prin masa dată de Grandet în cinstea Cruchoţilor, mai aprig decât vuise noaptea trecută când îşi vânduse recolta de vinuri pe ascuns, deşi aceea era considerată o crimă şi o înşelătorie grozavă faţă de producătorii de vinuri. Dacă bătrânul politician nefericit ar fi dat masa din acelaşi motiv care înainte l-a costat coada pe câinele lui Alcibiade, ar fi putut fi, cel puţin, considerat un om mare; dar realitatea era, ţinând cont de faptul că se considera superior comunităţii pe care o putea păcăli după voia lui, că nici măcar nu-i păsa ce zicea gura lumii. Grassinsii aflară de eşecul şi moartea lui Guillaume Grandet şi deciseră să meargă la casa clientului lor chiar în acea seară, să prezinte condoleanţele şi să-şi arate prietenia faţă de el, fără să scape din vedere aflarea motivelor pentru care Chruchoţii au fost invitaţi la cină. La ora cinci fix domnul C. De Bonfons şi unchiul său, notarul, sosiră în hainele de duminică. Invitaţii s-au aşezat la masă şi în acord cu apetitul au început să mănânce. Grandet afişa o mina gravă, Charles era

tăcut, Eugenie era şocată, iar doamna Grandet n-a adăugat nimic în plus la ce spunea de obicei; cina se prezenta ca un moment de reculegere. Când s-au ridicat de la masă, Charles spuse unchiului şi mătuşii:

— Îmi permiteţi să mă retrag? Sunt nevoit să mă ocup de o corespondenţă lungă şi dureroasă.

— Desigur, nepoate.

Imediat ce unchiul s-a convins că nepotul nu avea cum să audă nimic şi era cufundat adânc în lectura scrisorilor, spuse soţiei cu o voce mieroasă:

— Doamna Grandet, ce vom avea de discutat va fi ca o limbă străină dumitale; e şapte jumate; poţi merge să-ţi vezi de ale casei. Noapte bună, copilă!

O sărută pe Eugenie şi cele doua femei plecară. Urmă o scenă în care bătrânul Grandet, ajuns în starea lui maximă, mai mult decât vreodată în viaţa sa, arătă dexteritatea ascuţită pe care o căpătase de-a lungul vieţii în relaţiile cu oamenii, ce îi aduse foloase din care muşcase cu sete, de unde primise porecla de „câine bătrân”. Dacă primarul Saumur-ului şi-ar fi mânat ambiţiile mai departe, prin circumstanţe norocoase, urcând în societatea înaltă, ar fi ajuns în congres unde se discută afacerile naţiunii, şi şi-ar fi pus la muncă geniul pe care îl folosea acum în afacerile personale, cu siguranţă că ar fi fost de folos oraşului din care se trăgea. Însă, e la fel de sigur că în afara Saumur-ului, bătrânul n-ar fi fost altceva decât un cavaler al tristei figuri. Cu siguranţă că există minţi, ca şi acelea ale unor animale, care încetează să procreeze, odată ce au fost scoase din mediul lor propice.

Preşedintele se şi văzu ales ginere de pehlivanul moşnegel.

— SpU. SpU. NeaI. Că fA. FA. FA. Limentul poate fi împiE. PiE. DI. CaT. PriN. Prin.

— Prin înseşi tribunalele de comerţ. Aceasta se întâmplă zilnic, spuse domnul de Bonfons, crezând că ghiceşte

gândul lui Grandet şi dorind să-l lămurească prieteneşte. Ascultă.

— Te aS. Ascult, răspunse umil unchiaşul, luând mutra vicleană a copilului care-şi râde de dascăl, părând totuşi că-i dă ascultare, cu cea mai smerită evlavie.

— Când un om considerabil şi considerat, cum era de pildă răposatul dumitale frate la Paris.

— FrA. FrA. Tele meU. Da.

— Este ameninţat de ruină.

— Asta sE. SE. NU. NU. ME. Şte ruI. RuI. Na?

— Da. Când ameninţarea falimentului devine de neînlăturat, Tribunalul de Comerţ, de care depinde neguţătorul, are, bagă de seamă, are puterea să numească printr-o hotărâre lichidatori. Lichidarea nu-i totuna cu falimentul. Dând faliment, un om rămâne dezonorat, dar lichidând, rămâne cinstit.

— BI. Bine zis. Dacă nu cO. Stă mai mult, e aL. Altă vorbă, zise Grandet.

— Dar lichidarea se poate face şi fără ajutorul Tribunalului de Comerţ. Căci, spuse preşedintele trăgând o priză, cum se declară un faliment?

— Hm! NU. NU. M-am gâN. GâN. Dit la asta, răspunse Grandet.

— Mai înainte de toate, reluă magistratul, prin depunerea bilanţului la grefa tribunalului de către neguţător sau de procurist. În al doilea rând, la cererea creditorilor. Dar dacă neguţătorul nu depune bilanţul şi nici un creditor nu cere tribunalului o hotărâre care să declare în faliment pe susnumitul neguţător, ce se întâmplă?

— DA. DA. SĂ. Să vE. VE. Dem.

— Atunci familia răposatului, reprezentanţii săi, moştenitorii sau neguţătorul însuşi, dacă nu e mort, sau prietenii săi, dacă e cumva ascuns, aceştia lichidează. Poate vrei să lichidezi dumneata afacerile fratelui dumitale?

— Ah, Grandet! izbucni notarul. Ce bine ar fi! Mai este un sentiment de onoare în fundul provinciei noastre. Dacă ţi-ai

salva numele, căci e numele dumitale, ai fi un om.

— Sublim! rosti preşedintele, întrerupându-şi unchiul.

— FI. Fireşte, răspunse bătrânul podgorean, frA. Fratele meu s-a nU. NU. Numit Grandet, cA. Ca şi mI. MiN. Ne, nici voR. VoR. Bă. Această lI. ChI. Dare ar fi în orI. Orice caz folO. SI. SI. Toare nepotului meu, pE. Pe care îL. Îl iubesc. Dar trE. Trebuie sĂ. Să văd! Nu cU. CU. Nosc pezevenghii de la Paris. Eu sunt la Sau. Saumur, vezi bine. Îmi văd de viile melE. De gropile melE. De trE. TrE. BU. Burile mele. N-am iS. Iscălit niciodată poliţe. Ce este o polI. Poliţă? Am A. A. Acceptat multe, n-am iS. IS. Călit niciuna. Am aU. Auzit că se pot raS. RaS. Cumpăra. Iată tot cE. CE. Ştiu.

— Da, spuse preşedintele, poliţele se pot răscumpăra pe piaţă cu preţ de atâta ori atâta la sută. Înţelegi?

Grandet îşi făcu mâna pâlnie la ureche, şi preşedintele îi repetă fraza.

— Dar, răspunse podgoreanul, prin uR. UR. Urmare, e de câŞ. CâŞ. TI. Gat gras în afA. CE. CE. Rea asta? Zău dacă ştiu ceva din toA. ToA. Te aS. TeA. La vâR. Sta mea. Eu trE. TrE. Buie să rĂ. Rămân lipit aici, sĂ. Am grijă de grâne. GrÎ. GrÎ. Nele mele se adună, şI. ŞI. Cu ele plĂ. PlĂ. Ţesti. Înainte dE. De toatE. Trebuie sĂ. Să vezi dE. DE. Recoltă. Am trE. Treburi maI. I. Importante la FroiD. Fond. Nu-mi pot pA. PA. Raşi casa pentru înN. ÎN. Curcături drăceşti pe cA. Care nI. Nici nu le prI. Pricep de fel. Spui că trE. Trebuie ca să lI. LI. Chidez, ca să opresc declA. ClA. Raţia de fA. FA. LI. LI. Ment, să fiu la Paris. Dar nu poţi fi înN. În două lO. Locuri, doar dA. DA. Că eşti păsăricĂ. Şi.

— Te înţeleg, strigă notarul. Ei bine, bătrâne amic, ai prieteni, prieteni încercaţi, care sunt în stare să facă orice pentru dumneata.

„Haide mai repede, gândea în sine podgoreanul, hotărâţi-vă odată.”

— Şi dacă cineva ar pleca la Paris şi ar găsi pe cel mai mare creditor al fratelui dumitale Guillaume, şi i-ar zice.

— Stai pU. PU. Ţin, reluă moşul, i-ar spU. SpU. Ne ce? Ceva cam aşa: „Domnul Grandet din Saumur încoacE. Coace, domnul Grandet din Saumur pe diN. CO. Lo. Îşi iubeşte frA. FrA. TE. Le şi nepotul, Grandet e o rU. RU. Dă mI. NU. NU. Nată şi are cE. Cele mai bU. Bune iN. TeN. Ţii. El şi-a vândut bI. BI. Ne rE. CoL. CoL. Ta. Nu declaraţi fA. Falimentul, sfătuiţi-vă şi numiţi lI. LI. ChI. DA. DA. Tori. Atunci Grandet va vE. VE. Vedea. Veţi câştiga mai mult lI. LI. Chidând dE. Decât dacă lA. Lăsaţi oamenii justiţiei sĂ. Să-şi vâre nA. Nasul. Nu-i aşa?

— Adevărat, încuviinţă preşedintele.

— Pentru că, vezi, domnule de Bon. Bon. BoN. Fons, trebuie să vezi bI. BI. Ne înainte de a te hO. HO. TA. Rî. Ce nu se poatE. Nu se poA. PoA. Te. În orice afacere dU. DU. BI. Oaşa, ca să nu te ruI. RuI. Ruinezi trebuie să cU. Cunoşti mI. MI. JloacE. Cele şi grE. GrE. U. U. U. U. Tăţile. Nu-i aşa?

— Fără îndoială! căzu de acord din nou preşedintele. Părerea mea este că în câteva luni s-ar putea să răscumpărăm creanţele pentru o sumă de, şi să plătim apoi integral prin bună înţelegere. Ah! Ah! duci mai departe câinii arătându-le bucata de slănină! Când nu-i declaraţie de faliment şi când ai în mână titlurile creanţelor, eşti alb ca neaua.

— Ca neA. NeA. Neaua? repetă Grandet, făcând iar mâna pâlnie la ureche. Nu înţE. TE. Leg cum vI. VI. Ne asta?

— Dar, strigă preşedintele, ascultă-mă!

— AS. AS. Cult.

— Un efect e o marfă a cărei valoare poate să scadă şi să urce. E o urmare a principiului lui Jeremie Bentham24 asupra cametei. Acest publicist a dovedit că prejudecata, care aruncă atâta ocară asupra cămătarilor, e o prostie.

— Ei! făcu unchiaşul.

— Ţinând seamă că în principiu, după Bentham, banul e o marfă, şi ceea ce reprezintă el e de asemenea marfă, reluă preşedintele; ţinând seamă că supusă variaţiilor obişnuite, care diriguiesc treburile comerciale, marfa-bilet purtând o

iscălitură sau alta, după cum cutare sau cutare articol abundă sau lipseşte de pe piaţă, după cum e scumpă sau scade la nimic, tribunalul ordonĂ. Vai! da prost mai sunT. Părerea mea e că vei putea răscumpăra datoriile fratelui dumitale cu douăzeci şi cinci la sută.

— Îl cheA. CheA. Mă Je. Je. Jeremie Ben.?

— Bentham, un englez.

— Acest Jeremie o să ne scutească de multe plângeri în afaceri, recunoscu notarul râzând.

— Englezii ăştia au cÎ. CÎ. Teodată bun-simţ, spuse Grandet. AsT. FE. Fel, după Ben. Ben. Bentham, dacă poliţele fratelui meu prE. ŢU. ŢU. IeşE. Ba nu preţuiesc nimic! Ce zici, aşa e? Asta îmi pA. PA. Re liM. Limpede. Creditorii vO. Vor fI. Ba nu vor fI. Înţeleg!

— Lasă-mă să-ţi lămuresc toate acestea, zise preşedintele. De drept, dacă dumneata posezi toate titlurile creanţelor datorate de casa Grandet, fratele dumitale sau succesorii lui nu datorează nimănui nimic. Bun.

— Bun! întări unchiaşul.

— Într-adevăr, dacă efectele fratelui dumitale se negociază, pricepe bine acest cuvânt, pe piaţă cu atâta pierdere la sută, dacă vreunul din prietenii dumitale, trecând pe acolo, le-a răscumpărat, creditorii nefiind siliţi să le dea, succesiunea răposatului Grandet din Paris e perfect încheiată.

— Asta e A. DE. DE. Vărat! AfacE. Rile sunt afA. Faceri! spuse dogarul. Fie A. A. Aşa. Dar, presupunând asta înN. ÎN. Ţelegi? E greu. N-am nI. Nici bA. Bani, nI. Nici timp, nici.

— Da, dumneata nu te poţi deranja. Atunci uite ce: mă duc eu la Paris, o să-mi plăteşti doar drumul, o nimica toată. Voi da ochi cu creditorii, o să le vorbesc, o să-i amân şi totul se va aranja cu un surplus de plată, pe care dumneata ai să-l adaugi la valorile de lichidare, ca să recapeţi titlurile poliţelor.

— Dar vO. VO. Vom vedea aceasta; nU. NU. Nu pot; nU. NU. Nu vrE. VrE. Vreau să mă angA. GA. Jez fĂ. Fără să. Ca

sĂ. SĂ. Scurtez, cine nU. Nu poate, nu-u, nu poate! Aţi îN. ŢE. ŢE. Les?

— Adevărat.

— Mi-e cA. Capul tO. TO. Tobă de cele câte mI. MI. Mi-aţi spus. IA. IA. Ta, e prI. Mă oară în vI. Aţa mea când trE. TrE. Buie să-mi bA. Bat capul cu de astea.

— Pricep, nu eşti jurisconsult.

— Sunt un biE. Biet podgorean şi hA. HA. Bar nu am de ce mi-aţi spus; trE. TrE. Buie să mă gâN. GâN. Gândesc.

— Ei bine, încheie preşedintele, părând că doreşte să sfârşească convorbirea.

— Nepoate! îl întrerupse mustrător notarul.

— Da, unchiule, zise preşedintele.

— Lasă-l pe domnul Grandet să se lămurească. E vorba de un mandat foarte important. Scumpul nostru prieten trebuie să chibzuiască.

O lovitură de ciocan, care anunţa sosirea familiei des Grassins, intrarea şi ploconelile lor, îl împiedicară pe Cruchot să-şi isprăvească fraza. Notarul fu bucuros de această întrerupere; Grandet îl şi privea pieziş, şi negul vânos vestea o aprigă furtună lăuntrică. Mai întâi, prudentul notar nu găsea potrivit ca un preşedinte al tribunalului de primă instanţă să se ducă la Paris pentru a face să capituleze nişte creditori şi să devină complice într-o învârteală, care se bătea cap în cap cu strictele legi ale cinstei, apoi, cum nu-l auzise pe moş Grandet pronunţându-se asupra vreunei plăţi cât de mici, tremura la gândul că nepotu-său ar putea fi târât într-o asemenea afacere. Folosi deci clipa când intră familia des Grassinilor, pentru a-şi lua nepotul de braţ ca să-l ducă în dreptul ferestrei.

— Te-ai arătat grozav de săritor la nevoie, nepoate; dar la naiba cu atâta devotament! Dorinţa de a pune mâna pe fată te orbeşte – drace! nu trebuie să procedezi ca un nerod. Lasă-mă pe mine să conduc barca, tu să ajuţi doar la cârmă. Oare are rost să-ţi compromit demnitatea de magistrat într-o asemenea?

Nu apucă să sfârşească; îl auzi pe domnul des Grassins spunând bătrânului dogar, când îi întinse mâna:

— Grandet, am aflat groaznica nenorocire ce s-a abătut asupra familiei dumitale, nenorocirea casei Guillaume Grandet şi moartea fratelui dumitale; venim ca să-ţi exprimăm toată părerea de rău cu care luăm parte la acest trist eveniment.

— Nu e vorba de altă nenorocire, decât de moartea domnului Grandet mezinul, îl întrerupse notarul pe bancher. Poate că nu s-ar fi sinucis dacă i-ar fi trecut prin minte să-şi cheme fratele în ajutor. Vechiul nostru prieten, cinstit până în vârful unghiilor, are de gând să lichideze datoriile casei Grandet din Paris. Nepotul meu, preşedintele, ca să-l scutească de sâcâielile unei afaceri cu totul judiciare, se oferă să plece numaidecât la Paris, cu scopul de a negocia cu creditorii şi de a-i mulţumi cum se cuvine.

Cuvintele acestea, întărite de atitudinea podgoreanului, care-şi mângâia bărbia, uimiră peste măsură pe cei trei des Grassins, care tot timpul drumului, bârfiseră pe toate feţele avariţia lui Grandet, învinuindu-l chiar de moartea fratelui.

— Ah! ştiam eu bine! izbucni bancherul privindu-şi soţia. Ce-ţi spuneam pedrum, doamnă des Grassins? Grandet e cinstit până în vârful unghiilor şi nu va îngădui ca numele lui să fie cât de puţin atins! Banul fără cinste e o boală. Mai există onoare în provinciile noastre! Asta-i frumos, mai mult decât frumos, Grandet! Sunt un vechi ostaş, nu ştiu să-mi ascund gândul; o spun verde: asta, la naiba, e sublim!

— Dar sU. SU. BlI. BlI. Mul cO. CO. Costă cam scump! răspunse prefăcutul moşulică, în timp ce bancherul îi strângea mâna călduros.

— Însă asta, scumpul meu Grandet, cu voia domnului preşedinte, reluă des Grassins, este o afacere pur comercială şi cere un neguţător încercat. Nu se impune oare să fii versat în socoteli de schimb, în avansuri, în

calcule de dobânzi? Eu sunt nevoit să plec la Paris pentru treburile mele, încât aş putea.

— Vom căuta deci să ne A. A. Aranjăm A. AM. Amândoi în marginile posibilităţilor, fără să mĂ. MĂ. A. AN. Angajez cU. Cu ceva, spuse Grandet bâlbâindu-se; pentrU. CĂ. VE. VE. Vezi dumneata, domnul preşedinte îmi cerea, fireşte, cheltuielile de drum. Unchiaşul nu mai bâlbâi ultimele cuvinte.

— Ce vorbă! exclamă doamna des Grassins, dar e o plăcere să mergi la Paris! Eu aş plăti bucuroasă drumul, numai să mă duc.

Spunând, făcu soţului un semn, încurajându-l să le sufle adversarilor cu orice preţ această însărcinare; apoi privi foarte ironic la cei doi Cruchoţi, care făcuseră o mutră de mai mare mila.

Grandet îl apucă pe bancher de un nasture al hainei şi-l trase la o parte.

— Am mai multă încredere în dumneata, decât în preşedinte, îi şopti el. Pe urmă, mai e o altă poveste cu cântec de data asta, adăugă el mişcându-şi negul. Vreau să încep să cumpăr rente de stat; am câteva mii de franci, pe care n-aş vrea să-i plasez în obligaţii decât la optzeci de franci la sută. Cică, după cum spune lumea, aceste maşinării ar fi de obicei în scădere către sfârşitul lunii. Te pricepi la asta, nu-i aşa?

— Te cred! Prin urmare aş avea de luat pentru dumneata rente de câteva mii de franci?

— Nu cine ştie ce mare lucru pentru, început. DaR. Nici o vorbă! Vreau s-o fac fără să se afle. Vei încheia afacerea pe la sfârşitul lunii, dar să nu sufli nici un cuvânt Cruchoţilor; le-ar sta în gât. Fiindcă pleci la Paris, vom vedea totodată cum cad bobii pentru bietul meu nepot.

— Suntem înţeleşi. Voi pleca mâine cu poştalionul, rosti tare des Grassins, şi voi veni să iau de la dumneata ultimele dispoziţiuni. La ce oră?

— La cinci după amiază, hotărî podgoreanul, frecându-şi mâinile.

Cele două tabere mai rămaseră încă vreo câteva clipe pe poziţie. După un răstimp de tăcere, des Grassins, bătându-l pe Grandet cu palma pe umăr, spuse:

— Mare noroc, să ai rude ca dumneata.

— Da, da, fără s-o arăt, răspunse Grandet, sunt un frate bun. Mi-am iubit fratele şi am s-o dovedesc, dacĂ. DacĂ. N-are să coste.

— O să vă lăsăm acum, Grandet! spuse bancherul, întrerupându-l la timp, mai înainte de a-şi sfârşi fraza. Plec aşa de devreme pentru că mai am de pus ordine în unele treburi.

— Bine, bine, şi eu mĂ. MĂ. Retrag în camera dE. DE. Deliberare, cum spune preşedintele Cruchot, ca să mă gÎ. GÎ. Gândesc la ceea ce ştii.

„Al naibii! Nu mai sunt «domnul de Bonfons» „, se gândi îngrijorat magistratul, a cărui mutră căpătase înfăţişarea unui judecător plictisit de-o pledoarie.

Capii celor două familii rivale plecară împreună. Nici unii, nici alţii nu se mai gândeau la trădarea lui Grandet faţă de podgoreni, ci se iscodeau reciproc, dar în zadar, să afle ce gândeşte celălalt despre adevăratele intenţii ale moşului în această nouă afacere.

— Mergeţi şi dumneavoastră cu noi la doamna Dorsanval? îl întrebă des Grassins pe notar.

— O să venim ceva mai târziu, răspunse preşedintele. Dacă unchiul îmi îngăduie, i-am făgăduit domnişoarei de Gribeaucourt să-i dau bună seara, aşa că mai întâi o să trecem pe acolo.

— La revedere, deci, domnilor, încheie doamna des Grassins.

Şi când des Grassinii fură la câţiva paşi de Cruchoţi, Adolphe îşi dădu cu părerea:

— Au cam rămas cu botul pe labe, nu?

— Mai încet, băiatule! îl povăţui maică-sa. Ar putea să te-audă! De altfel, ceea ce spui nu-i de cel mai bun gust şi miroase a obrăznicii studenţeşti.

— Ce zici de asta, unchiule? izbucni magistratul, când îi socoti pe des Grassini destul de departe, am început prin a fi preşedintele de Bonfons şi am sfârşit prin a ajunge în cele din urmă un simplu Cruchot!

— Văzui şi eu că ai pus-a la inimă, dar ce să-i faci? Vântul sufla de partea des Grassinilor. Prostănac mai eşti, cu toată deşteptăciunea ta! Lasă-i să se îmbarce pe un „vom vedea” al moşulicului Grandet şi fii pe pace, dragul meu: Eugénie tot nevasta ta are să fie.

În câteva clipe vestea mărinimiei lui Grandet se răspândi în trei case deodată, şi în tot târgul nu se mai vorbi decât despre acest devotament frăţesc. Fiecare îl ierta pe Grandet pentru vânzarea vinului, încheiată în dispreţul înţelegerii dintre podgoreni, şi-i admira cinstea, lăudându-i mărinimia, de care nu-l crezuseră în stare. E în firea francezului să se înflăcăreze, să se burzuluiască, să se aprindă, pentru meteorul de o clipă, pentru toate nimicurile trecătoare ale actualităţii. Dar masele, popoarele, să fie oare fără memorie?

După ce Grandet închise uşa, o chemă pe Nanon:

— Nu da drumul câinelui şi nu te culca, avem de lucru împreună. La ora unsprezece, Cornoiller trebuie să fie la poartă cu căruţa de la Froidfond. Pândeşte-l când vine, ca să nu bată, şi spune-i să intre binişor. Legile poliţiei pedepsesc gălăgia în tisipul nopţii. De altfel mahalaua nu trebuie să ştie ca plec la drum.

Spunând aceasta, Grandet se urcă în laboratorul său, unde Nanon îl auzi mişcându-se, răsfoind, umblând de colo până colo, dar cu mare băgare de seamă. Nu voia, fireşte, să-şi trezească nici nevasta, nici fata, şi, mai presus de toate, nu voia să aţâţe curiozitatea nepotului, pe care începu să-l afurisească că ţine lumina aprinsă în odaia lui. Pe la miezul nopţii, cum Eugénie se gândea numai la

nefericitul ei văr, crezu că aude plânsul unui om pe moarte şi, pentru ea, acest muribund nu putea fi decât Charles: când se despărţise de dânsul era aşa de palid şi deznădăjduit. Poate că s-o fi şi omorât, cumva, împinsă de această groază, se înfăşură într-o haină cu glugă şi voi să iasă. Întâi zări prin crăpătura uşii o lumină mare şi o cuprinse spaima să nu fi luat foc ceva, undeva; apoi se linişti, auzind pasul greoi al mătăhăloasei Nanon şi glasul ei, amestecat cu nechezatul mai multor cai.

„O fi vrând oare tata să-l răpească pe verişor?” se întrebă naiv şi absurd, deschizând încet uşa, ca să nu scârţâie, dar în aşa fel, ca să vadă ce se petrece în coridor.

Deodată ochii ei întâlniră pe cei ai părintelui său, şi privirea lui, deşi vagă şi nepăsătoare, o înmărmuri de spaimă. Moşneagul şi Nanon purtau amândoi pe umărul drept un par vârtos, ce susţinea, legat cu odgon, un butoiaş din cele pe care moş Grandet le mai fabrica din când în când, ca să-i treacă de urât.

— Sfântă Fecioară! Greu mai este, domnule! spuse cu glas scăzut Nanon.

— Ce păcat că nu sunt în el decât gologani de aramă! răspunse moşulică. Bagă de seamă să nu dai peste sfeşnic!

Scena era luminată de o singură lumânare aşezată între fiarele rampei.

— Cornoiller, se adresă Grandet paznicului său în partibus25, ţi-ai luat pistoalele?

— Nu, domnule! Ce primejdie ar putea fi pentru nişte gologani?

— Niciuna, încuviinţă Grandet.

— De altfel, o să ajungem repede, reluă paznicul, fermierii au ales pentru dumneavoastră cei mai ageri cai.

— Bine, bine, cred că nu le-ai spus unde mă duc!

— Nici nu ştiam unde.

— Bine! Trăsura e zdravănă?

— Asta, stăpâne, ar putea duce şi trei mii. Ce greutate pot avea butoaiele astea?

— Ştiu eu prea bine! spuse Nanon. Au aproape o mie opt sute de piese fiecare.

— Pune-ţi lacăt gurii, Nanon! Să-i spui doamnei că am plecat la ţară. Pe la vremea prânzului voi fi înapoi. Hai, Cornoiller! Trebuie să ajungem la Angers înainte de ora nouă.

Trăsura porni. Nanon zăvorî poarta cea mare, slobozi câinele, se culcă cu umărul amorţit, şi nimeni din mahala nu bănui nici plecarea, şi nici pricina plecării lui Grandet. Discreţia moşneagului era absolută. Nimeni nu văzuse vreodată vreun ban în casa lui, bucşită cu aur. Când au ajuns la urechea unchiaşului zvonurile din port că s-a dublat preţul aurului din pricina numeroaselor pregătiri militare desfăşurate la Nantes şi că în Angers sosiseră speculanţii să cumpere monezi, bătrânul dogar, împrumutând caii de la fermierii lui, profită de situaţie, vându aurul reducându-l la hârtii de trezorerie, astfel că suma ce dorise să o depună în Fonduri deveni mai mare prin transformare.

„Tata a plecat”, gândi Eugenie, care auzise totul din capul scărilor. Liniştea se aşternu din nou peste casă şi zgomotul căruţei, scăzând în putere, încetă să mai tulbure oraşul adormit. În acel moment, Eugenie auzi în inima sa, înainte ca sunetul să-i pătrundă în urechi, un suspin ce trecu prin pereţi din camera vărului său. O rază de lumină, subţire ca lama unei săbii, apăru printr-o crăpătură a uşii şi căzu orizontal peste balustrada scărilor putrezite. „Suferă” îşi spuse şi fugi pe scări. Un al doilea geamăt o găsi lângă camera lui. Uşa era întredeschisă, ea o deschise larg. Charles adormise; capul îi atârna pe o parte a fotoliului, şi mâna sa, din care căzuse peniţa, aproape că atingea podeaua. Respiraţia grea, cauzată de poziţia corpului, o sperie pe Eugenie, când intrase în graba. „E foarte obosit”, îşi spuse ea, privind la scrisorile sigilate de pe masă. Citi adresele:”Domnilor Ferry, Breillmann, & Co, producători de şarete „,”Domnului Buisson, croitor” etc.” Şi-a încheiat

toate afacerile, să plece din Franţa imediat ce va putea” gândi ea. Ochii i se opriră pe doua scrisori rămase desfăcute. Cuvintele „Draga mea Anette,”o orbiră pe moment. Inima îi bătea cu repeziciune, picioarele îi înţepeniră în podea. „Draga lui Anette! Iubeşte! e iubit! Nici o speranţă! Oare ce-i scrie? Gândurile aceastea îi trecură prin minte şi inima. Vedea cuvintele peste tot, chiar şi pe cărămizile din podea, în scrisori de foc. „Îl judec deja? Nu, nu! N-am să citesc scrisoarea. Ar trebui să plec – şi dacă totuşi o citesc? Îl privi pe Charles, apoi îi mută capul cu grijă pe spătarul scaunului; el se lăsă în seama ei, ca un copil încă adormit, care cunoaşte atingerile mamei şi primeşte, fără să se trezească, sărutările ei şi grija cu care îl veghează. Ca o mamă, Eugenie îi ridică mâna căzută şi ca o mamă îl sărută pe creştet.”Dragă Anette” – un demon îi urla cuvintele în urechi. „Ştiu că e greşit; dar voi citi scrisoarea,” îşi spuse ea. Întoarse capul când cinstea sa nobilă reveni să îi cerceteze conştiinţa. Pentru prima oara în viaţă, binele şi răul se luptau în inima ei. Până atunci nu a fost nevoită să roşească niciodată pentru nimic. Pasiunea şi curiozitatea biruiră. Cu fiecare frază citită inima îi bătea din ce în ce mai tare şi intensitatea strălucitoare care o stăpânea, făcea trăirea primei iubiri mai preţioasă cu fiecare cuvânt.

„Draga mea Anette, Nimic nu ne-ar fi putut despărţi ca această nenorocire care m-a secat de puteri, aşa cum nimeni n-ar fi putut să mă ferească de ea. Tatăl meu s-a sinucis; averea lui şi-a mea sunt pe veci pierdute. Am rămas orfan la vârsta la care, prin natura educaţiei pe care o am, sunt încă un copil; şi totuşi trebuie să mă ridic, la nivelul de bărbat, din abisul în care sunt înlănţuit. Am petrecut deja jumate de noapte încercând să mă obişnuiesc cu situaţia în care sunt. Dacă vreau să părăsesc Franţa ca un om cinstit —, nu se pune la îndoială asta —, nu am o sutăa de franci ai mei cu care să-mi încerc norocul în Indii sau America. Da, sărmana mea Anna, trebuie să-mi caut norocul în locurile

acelea înspăimântătoare. Acolo, se spune, voi reuşi cu siguranţă. Cât despre a rămâne la Paris, nu pot face asta. Nici natura, nici caracterul meu, nu sunt făcute să îndure afronturile, neglijarea, dispreţul arătat unui om ruinat, copilul unui falit. Dumnezeule mare! Gândeşte cum e să datorezi două milioane. Ar trebui să mor în duel din prima săptămână; de asta nu mă voi întoarce acolo. Dragostea ta – cea mai tandră şi devotată dragoste care a înnobilat inima unui bărbat – nu poate să mă cheme îndărăt. Căci, vai tu iubita mea, n-am atâţia bani ca să merg unde eşti tu, să-ţi dau şi să primesc o ultimă sărutare, o sărutare prin care aş sorbi cu prisosinţă forţa cuvenită pentru tot ceea ce am de gând să fac.”.

„Bietul Charles, ce bine că am citit. Am aur, am să i-l dau, îşi spuse Eugénie, Reluă apoi lectura, după ce-şi şterse lacrimile. „Nu mă gândisem până acum la toate năpastele mizeriei. Chiar dacă aş izbuti să înjgheb cele câteva sute de ludovici trebuincioşi pentru drum, tot n-aş avea nici un ban în plus ca să-mi constitui un fond în mărfuri. Dar nu, nu voi avea nici o sută de ludovici şi niciunul singur; n-o să ştiu ce o să-mi rămână decât după achitarea datoriilor mele de la Paris. Dacă nu-mi va mai rămâne nimic, mă voi duce liniştit la Nantes, mă voi îmbarca ca simplu matelot şi voi începe aşa cum au început mulţi oameni harnici, care n-au avut un gologan şi s-au înapoiat bogaţi din Indii. De azi-dimineaţă îmi privesc cu sânge rece viitorul. E mai îngrozitor pentru mine ca pentru oricare altul, pentru mine, care am fost alintat de o mamă ce m-a adorat, iubit de cel mai bun dintre părinţi şi care la intrarea în viaţă am întâlnit o dragoste ca aceea a Annei! N-am cunoscut decât plăcerile vieţii: această fericire nu putea dăinui. Cu toate acestea, scumpa mea Annette, am mai mult curaj decât s-ar presupune că poate avea un june obişnuit cu huzurul, mai ales cu răsfăţul celei mai fermecătoare femei din Paris, legănat de bucuriile familiei, căruia îi surâdea acasă totul, ale cărui dorinţe erau lege pentrul tatăl său. Ah! tata! eL. Mort, Annette. Şi iată că

m-am gândit la situaţia mea, m-am gândit şi la a ta. Am îmbătrânit grozav de mult în douăzeci şi patru de ore. Scumpă Anna, dacă pentru a mă avea lângă tine, la Paris, ar trebui să renunţi la toate plăcerile tale, la toaletele tale, la loja ta de la Operă, cu toate aceste sacrificii încă tot n-am ajunge la acoperirea cheltuielilor mele risipitoare, şi apoi nici n-aş primi atâtea jertfe. Ne vom despărţi deci azi pentru totdeauna.” „O părăseşte, sfântă Fecioară. Ce fericire.” Eugénie sări de bucurie. Charles făcu o mişcare, ea îngheţă de spaimă, dar, din fericire pentru dânsa, el nu se deşteptă. Apoi urmă: „Când mă voi întoarce? Nu ştiu. Clima din Indii îmbătrâneşte repede pe un european, care pe deasupra mai şi munceşte. Să spunem peste zece ani. Fata ta va fi atunci de optsprezece ani, te va urmări pas cu pas, lumea va fi crudă cu tine, şi mai crudă, poate, fiica ta. Avem destule pilde ale acestor verdicte mondene şi ale ingratitudinii din partea atâtor fete; să tragem concluzii din ele. Păstrează în adâncul inimii tale, aşa cum o fac eu, amintirea celor patru ani de fericire, şi fii credincioasă, dacă poţi, sărmanului tău prieten. Totuşi, n-am să ţi-o pretind, pentru că, vezi tu, scumpa mea Annette, trebuie să mă conformez situaţiei mele, să privesc ca un burghez viaţa, s-o calculez cât mai convenabil. Deci trebuie să mă gândesc la căsătorie; căsătoria a ajuns neapărat trebuincioasă vieţii mele noi şi îţi mărturisesc că am găsit aici, în Saumur, la unchiul meu, o verişoară, ale cărei maniere, chip, suflet şi judecată ţi-ar plăcea şi care pare să aibă.”

Scrisoarea se oprea aici.

„Trebuie să fi fost grozav de obosit, dacă n-a mai putut să continue,” îşi spuse Eugénie.

Şi astfel îl justifica. Cum ar fi fost oare cu putinţă ca această fată inocentă să bage de seamă răcela acelei scrisori? Pentru tinerele fete, crescute în frica lui Dumnezeu, neştiutoare şi pure, totul este iubire de îndată ce pun piciorul pe vrăjitul tărâm al iubirii. Ele calcă pe acest

tărâm învăluite de cereasca lumină ce-o răsfrânge sufletul lor şi care se revarsă în raze asupra iubitului; ele îl înfrumuseţează cu văpaia propriului lor simţământ şi îi atribuie frumoasele lor gânduri. Erorile femeii vin aproape întotdeauna din credinţa ei în bine sau din încrederea în adevăr. Aceste cuvinte: „Scumpa mea Annete”, „iubita mea”, răsunau în inima Eugéniei ca graiul cel mai încântător al dragostei şi-i mângâiau sufletul, cum în copilărie îi mângâiară urechea divinele note din Venite, adoremus, repetate de orgă. De altminteri, lacrimile, care mai scăldau încă ochii lui Charles, îi trădau toate simţămintele nobile ce seduc întotdeauna o tânără fecioară.

De unde ar fi putut ea să ştie că dacă Charles îşi iubea într-aşa măsură tatăl şi că dacă-l plângea aşa de sincer, această dragoste izvora mai puţin din bunătatea inimii sale, decât din bunătatea răposatului părinte? Doamna şi domnul Guillaume Grandet, satisfăcând toate fanteziile odorului lor, răsfăţându-l cu toate îndestulările averii, îl apăraseră astfel de acele josnice şi odioase calcule, de care sunt capabili mai toţi copiii Parisului, când, faţă în faţă cu ispitele marelui oraş, îşi înăbuşă necăjiţi dorinţele, urzind planuri mereu amânate şi întârziate de părinţii ce se încăpăţânează să supravieţuiască, în loc să-i lase mai grabnic stăpâni pe moştenire. Marea risipă a părintelui izbutise astfel să sădească o adevărată dragoste de fiu în inima copilului fără gânduri ascunse.

Totuşi, Charles era un copil al Parisului, obişnuit de moravurile pariziene şi deprins de însăşi Annette să calculeze totul; un om prea timpuriu bătrân sub mască de tânăr. Şi tot aşa de prea timpuriu căpătase acea spăimântătoare educaţie a lumii, unde într-o singură seară se comit, în gând şi prin vorbă, mai multe crime decât acelea pe care justiţia le pedepseşte la curtea cu juri, unde cuvintele de spirit asasinează cele mai măreţe idei, unde nu treci drept tare decât dacă vezi just; şi unde a vedea just înseamnă a nu crede în nimic, nici în sentimente, nici în

oameni, nici chiar în evenimente: acolo se falsifică evenimentele. Acolo, pentru a vedea just trebuie să cântăreşti în fiecare dimineaţă punga unui prieten, trebuie să ştii a te ridica politiceşte peste tot ce se întâmplă; pentru moment să nu admiri nimic, nici operele de artă, nici faptele înălţătoare, şi să acorzi tuturor ca singur mobil numai şi numai interesul personal. După miile lor de nebunii, nobila doamnă, frumoasa Annette, îl silea îndeobşte pe Charles să gândească serios; îi vorbea de situaţia lui viitoare, trecându-i prin păr parfumata sa mână; îi făcea planurile vieţii, potrivindu-i un cârlionţ; îl feminiza şi în acelaşi timp îl meschiniza. Îndoită corupţie, dar corupţie elegantă şi subţire, de lume mare.

— Ce prostuţ mai eşti, Charles! îi spunea ea. Mare caznă pe mine să te obişnuiesc cum să te porţi cu oamenii. Ai fost foarte nepoliticos cu domnul Lupeaulx. Ştiu prea bine că nu e un om onorabil; dar aşteaptă, să nu mai fie la putere, şi atunci dispreţuieşte-l cât vei pofti. Ştii ce ne spunea doamna Câmpan? „Dragele mele, atâta vreme cât cineva e în minister, adoraţi-l; când a căzut, ajutaţi-l să se scufunde cât mai adânc! Puternic, e un fel de zeu; dărâmat, e mai prejos decât Marat în baie26, căci el trăieşte, pe când Marat e mort. Viaţa e un nesfârşit şirag de combinaţii, şi trebuie să le descoşi, să le urmăreşti ca să te poţi menţine mereu la locul cel mai bun.”

Charles era un june prea la modă, fusese prea alintat de părinţii lui, prea iubit de toată lumea ca să poată fi capabil de mari sentimente. Grăuntele de aur pe care maică-sa i-l aruncase în suflet se subţiase prin filiera vieţii pariziene; îl folosise deocamdată numai la suprafaţă şi avea să-l macine apoi în pulbere prin frecare. Dar Charles nu împlinise atunci decât douăzeci şi unu de ani. La vârsta asta, prospeţimea vieţii pare nedespărţită de candoarea sufletului. Glasul, privirea, chipul păreau că se armonizează cu sentimentele. Astfel, cel mai aspru judecător, cel mai sceptic avocat, cel mai hapsân dintre cămătari nu vor să creadă niciodată în bătrâneţea inimii, în corupţia calculelor feroce atâta vreme cât ochii sunt scăldaţi într-o limpede lumină şi câtă vreme nici o cută nu brăzdează fruntea. Charles nu avusese niciodată prilejul să aplice maximele moralei pariziene, şi până în acea zi se făIea cu lipsa lui de experienţă. Dar fără să-şi dea seama, egoismul se infiltrase în el. Germenii economiei politice, pentru uzul special al parizianului, latenţi în inima lui, nu întârziară să încolţească din clipa în care, în loc de spectator lenevit, deveni actor în drama vieţii reale.

Aproape toate fetele se lasă în voia dulcilor promisiuni ale acestor aparenţe; dar Eugénie, chiar de-ar fi fost prudentă şi pătrunzătoare, cum sunt anumite fete din provincie, putea oare să se îndoiască de acest văr, când apucăturile, vorbele şi faptele lui răspundeau atât de deplin la tainicele aspiraţii ale inimii sale? O întâmplare fatală pentru ea o făcuse martoră la ultimele spasmuri de adevărată sensibilitate, câtă mai exista în această inimă tinerească, şi să audă, ca să spunem aşa, ultimele suspine ale conştiinţei.

Lăsă deci la o parte acea scrisoare, care i se părea plină de dragoste, şi începu să-şi contemple cu înduioşare vărul adormit; tinereştile iluzii ale vieţii mai jucau pentru dânsa pe faţa lui; îşi făcu mai întâi sieşi jurământul să-l iubească pe vecie.

Apoi îşi aruncă ochii pe cealaltă scrisoare, fără să mai dea mare importanţă acestei indiscreţii; şi, citind-o, avu prilejul să capete alte dovezi ale înaltelor însuşiri, pe care, ca orice femeie, le atribuie alesului inimii sale: „Scumpul meu Alphonse, în clipa în care vei citi scrisoarea asta, eu nu voi mai avea prieteni; dar îţi mărturisesc că, îndoindu-mă de aşa-zişii oameni de lume obişnuiţi sa facă risipă cu acest cuvânt, de prietenia ta nu m-am îndoit. Încât apelez la tine să lichidezi afacerile mele, şi, numai contând pe tine, am nădejdea că voi atrage un folos cât mai mare din tot ce mai posed. Ştii desigur în ce situaţie mă aflu. Nu mai am nimic şi vreau să plec în Indii. Am scris tuturor oamenilor cărora le datorez ceva bani, şi vei găsi alăturat lista lor, atât de exactă cât am putut-o alcătui din memorie. Biblioteca, mobilele, trăsurile, caii etC. Valorează îndestul, cred, pentru a-mi plăti datoriile. Nu vreau să mi se păstreze decât nimicurile ieftine, care să-mi slujească drept început de instalare. Scumpul meu Alphonse, îţi voi trimite de aici o procură în toată regula pentru vânzarea asta în caz de contestaţie, îmi vei trimite toate armele. Apoi, opreşte-ţi-l pe Briton. Nimeni nu va da preţul care se cuvine pe acest minunat animal, prefer să ţi-l dăruiesc, după cum lasă muribundul inelul de datină executorului testamentar. Mi-am comandat o foarte frumoasă trăsură la Farry, Breitman et Co., dar ei n-au predat-o; obţine de la ei s-o păstreze, fără a mai pretinde ceva, dacă se vor împotrivi, înlătură tot ce mi-ar putea păta onoarea în starea în care mă aflu. Mai datorez englezului şase ludovici pierduţi la joc, nu uita să-i.”

Eugénie nu sfârşi.

„Dragul meu văr!” spuse ea lăsând scrisoarea şi fugind cu paşi mărunţi în odaia ei, cu una din lumânări în mână.

Acolo, cuprinsă de un val de bucurie, deschise sertarul unui scrin vechi de stejar, una din cele mai frumoase opere ale epocii numite Renaştere şi pe care se mai zărea, pe jumătate ştearsă, faimoasa salamandră regală27. Luă de acolo o pungă mare, cântări din ochi cu mândrie greutatea

pungii şi se apucă să cerceteze bilanţul de mult uitat al micii sale vistierii.

Dădu mai întâi la o parte douăzeci de portugheze încă noi, bătute sub domnia lui loan al V-lea, în 1725, preţuind la schimb cât cinci lisaboniene, adică o sută şaizeci şi opt de franci şi şaizeci şi patru de centime, cum îi spunea bătrânul avar dar al cărui preţ convenţional era de o sută optzeci de franci din pricina rarităţii şi a frumuseţii acestor monede strălucind ca soarele.

Idem: cinci genoveze sau piese de câte o sută de lire din Genova, altă monedă rară, preţuind optzeci şi şapte de franci la schimb, dar pentru amatorii de aur – o sută de franci. Le avea de la bătrânul domn de la Bertelliere.

Idem – trei cvadrupli de aur spanioli de pe vremea lui Filip al V-lea, bătuţi în 1729, dăruiţi pe rând de doamna Gentillet, care, înmânându-i, îi spunea întotdeauna: „Acest puişor de canar, scumpul meu gălbior, face nouăzeci şi opt de livre! Păstrează-l bine, micuţa mea, va fi floarea comorii tale.”

Idem: ceea ce tatăl ei preţuia mai mult (aurul acestor piese era de douăzeci şi trei de carate şi o fracţiune), o sută de ducaţi de Olanda, bătuţi în anul 1756 şi preţuind aproape treisprezece franci.

Idem: o mare raritate, nişte medalii foarte căutate de avari – trei rupii cu semnul Cumpenei şi cinci rupii cu semnul Fecioarei toate de aur curat de douăzeci şi patru de carate, măreaţa monedă a Marelui Mog şi care preţuia fiecare în parte treizeci şi şapte de franci şi patruzeci de centime ca greutate, dar cel puţin cincizeci de franci pentru cunoscătorii cărora le place să mânuiască aurul.

Idem: napoleonul de patruzeci de franci, primit cu două zile înainte şi pe care-l pusese cu nepăsare în punga ei roşie.

Acest tezaur cuprindea piese noi şi neumblate, adevărate opere de artă, de care moş Grandet se interesa din când în când şi pe care voia să le vadă câteodată, pentru a arăta cu de-amănuntul fetei calităţile lor esenţiale, ca: frumuseţea

zimţilor, luciul aurului, splendoarea literelor, al căror relief nu era încă tocit. Dar ea nu se gândea acum nici la aceste rarităţi, nici la mania tatălui său, nici la primejdia ce-o aştepta despărţindu-sede o comoară atât de scumpă avarului ei părinte; nu, ea se gândea numai la vărul ruinat şi sfârşi prin a-şi da seama, după ce greşi de câteva ori socoteala, că poseda aproape cinci mii opt sute de franci în valori reale, care se puteau vinde la tocmeală pe circa două mii de taleri. La văzul acestui tezaur, începu să bată din palme ca un copil, care simte nevoia să cheltuiască prisosul bucuriei prin naivele zvâcniri ale trupului. Astfel, tatăl şi fiica făcură, în aceeaşi noapte, fiecare, bilanţul averii lor: el, pentru a se duce să-şi vândă aurul; Eugénie, ca să-l arunce pe al ei în vâltoarea dragostei. Ea strecură din nou banii în vechea-i pungă, o luă cu dânsa şi urcă scările fără a mai sta pe gânduri. Mizeria secretă a vărului o făcu să uite că era noapte, că existau reguli de bună-cuviinţă; iar mai presus de toate era tare pe conştiinţa ei, pe devotamentul ei, pe fericirea ei.

În clipa în care apăru în pragul uşii cu lumânarea în mână, Charles se deşteptă şi, văzând-o, rămase înmărmurit de surpriză. Eugénie înainta, puse lumânarea pe masa şi rosti cu glas înduioşat:

— Dragă vărule, trebuie să-ţi cer iertare pentru o faptă gravă de care m-am făcut vinovată faţă de dumneata! Dar Dumnezeu o să-mi ierte acest păcat, dacă vei voi să-l faci să se uite.

— Despre ce e vorba? întrebă Charles, frecându-se la ochi.

— Am citit cele două scrisori. Charles roşi.

— Cum s-a întâmplat asta? reluă ea. Pentru ce am venit sus? Într-adevăr, acum nu mai ştiu. Dar nu-mi prea pare rău că le-am citit, deoarece scrisorile acestea mi-au dat prilej să-ţi cunosc inima, sufletul şi.

— Şi? întrebă Charles.

— Şi proiectele dumitale, nevoia imediată de a avea o sumă.

— Scumpă verişoară!

— Şş, şş, dragul meu văr! Nu aşa de tare, să nu trezim pe cineva. Iată! zise ea deschizând punga. Iată economiile unei fete ca mine, care n-are nevoie de nimic. Charles, primeşte-le, te rog! Azi-dimineaţă nu ştiam ce înseamnă banul, de la dumneata am aflat, nu e decât un mijloc, şi atâta tot! Un văr e aproape un frate, aşa că poţi foarte bine să împrumuţi punga surorii dumitale.

El tăcea. Eugénie, tot atât femeie cât şi copilă, nu-şi închipuise că nu va primi, şi vărul sta ca mut.

— Ei bine? întrebă ea. Dânsul înclină capul.

— Nu primeşti? repetă Eugénie, ale cărei bătăi de inimă răsunară în liniştea adâncă. Şovăirea vărului o umili; dar strâmtoarea în care se afla dânsul îi apăru şi mai viu în minte, şi încovoie un genunchi. Nu mă voi ridica, până ce nu vei primi acest aur! rosti. Vărule, te rog, răspunde. Ca să ştiu dacă mă stimezi, dacă eşti mărinimos, dacă.

Auzind acest strigăt al unei asemenea deznădejdi, Charles lăsă să-i cadă lacrimile pe mâinile verişoarei, apucând-o de amândouă braţele pentru a o împiedica să se aşeze în genunchi. Când simţi acele picături fierbinţi. Eugénie flutură punga şi o goli pe masă.

— Da, nu-i aşa? spuse ea plângând de bucurie. Nu mai ai de ce să te temi, vărule, vei fi bogat! Aurul acesta îţi va aduce noroc; într-o zi ai să mi-l înapoiezi; de altfel vom fi tovarăşi; voi primi toate condiţiile pe care ai să le pui. Dar nici nu merită să dai importanţă unui dar, care.

Charles izbuti în sfârşit să-i mărturisească sentimentele:

— Da, Eugénie, aş fi prea mic la suflet dacă n-aş primi. Între timp, nimic pentru nimic, încredere pentru încredere.

— Ce vrei să spui? rosti ea speriată.

— Ascultă, dragă verişoară, am aici.

Se întrerupse, ca să-i arate o besactea pătrată, cu învelitoarea de piele.

— Am aici, urmă Charles, am ceva la care ţin ca la viaţă. Un dar de la mama. De azi-dimineaţă mă gândesc că, dacă

ar putea ieşi din mormânt, ar vinde ea singură aurul pe care dragostea sa l-a irosit în această casetă; dar, săvârşită de mine, această faptă mi-ar părea un sacrilegiu.

Eugénie strânse puternic mâna vărului la auzul acestor ultime cuvinte.

— Nu, urmă el după câteva clipe de tăcere, în care timp amândoi îşi aruncară câte-o privire printre lacrimi, nu, nu vreau nici s-o distrug, nici s-o pierd în călătoria mea. Scumpă Eugénie, mi-o vei păstra dumneata. Niciodată un prieten n-a încredinţat altui prieten ceva mai scump. Judecă singură.

Vorbind, scoase caseta din învelitoare, şi Eugénie rămase înmărmurită văzându-i frumuseţea: lucrătura, toată în aur, era cu mult mai preţioasă decât greutatea ei.

— Ceea ce admiri, nu-i nimic, spuse el apăsând pe un buton, care făcu să se ivească un fund dublu. Iată ceea ce preţuieşte.

Charles scoase două miniaturi, două capodopere lucrate de doamna Mirbel, bogat împodobite cu perle.

— Vai! ce femeie frumoasă! Nu-i aşa că e doamna căreia i-ai scris?

— Nu, răspunse el zâmbind. Această femeie e mama, care îţi era mătuşă şi iată pe tatăl meu, care ţi-era unchi. Eugénie, vreau să te rog în genunchi: păstrează-mi această comoară. Dacă voi muri cumva, aurul acestei casete te-ar despăgubi; numai dumneata eşti vrednică s-o păstrezi; dar te voi ruga s-o distrugi, aşa încât după dumneata să nu încapă pe alte mâini.

Eugénie nu răspunse nimic.

— Nu-i aşa? adause el, aproape în şoaptă.

La aceste cuvinte, ea îi aruncă prima privire de femeie care iubeşte, una din acele priviri unde e şi adâncime, şi alintare.

El îi cuprinse mâna şi i-o sărută.

— Înger nevinovat! între noi, nu-i aşa, banul nu va avea niciodată nici o însemnătate? Sentimentul va fi de acum

înainte totul pentru noi.
— Semeni cu mama dumitale. Avea un glas tot aşa de blând?
— O! mult mai blând.
— Da, pentru dumneata, spuse ea aplecându-şi pleoapele. Hai, Charles, culcă-te, vreau eu, eşti obosit. Pe mâine.
Îşi trase mâna încetişor din mâinile lui, iar el o însoţi luminându-i drumul. Când fură în pragul uşii, dânsul exclamă cu obidă:
— Ah! de ce sunt ruinat?
— Aş! tata e bogat, cred, răspunse ea.
— Ce copil eşti! reluă Charles cu un picior în odaie şi rezemându-se cu spatele de zid, dacă ar fi bogat, nu l-ar fi lăsat pe tata să moară, nu v-ar lăsa să trăiţi într-o asemenea despoiere şi ar trăi altfel.
— Dar are domeniul Froidfond.
— Şi cât preţuieşte acest Froidfond?
— Nu ştiu; dar mai are şi Noyers.
— Vreo fermă părăginită?
— Are vii şi livezi.
— Mare lucru, pufni Charles cu dispreţ. Dacă tatăl dumitale ar avea numai douăzeci şi patru de mii de livre rentă, ai sta oare în asemenea odaie umedă şi rece? adause el făcând un pas înainte. Acolo va sta comoara mea, spuse apoi, uitându-se la învechitul scrin, ca să-şi ascundă gândurile.
— Du-te la culcare, zise Eugénie, nelăsându-l să intre în camera ei răvăşită.
Charles se retrase, după ce şi-au urat noapte bună zâmbind.
Amândoi adormiră legănaţi de acelaşi vis, şi Charles începu de atunci să presare câţiva trandafiri peste doliul său.
A doua zi dimineaţă, doamna Grandet îşi găsi fiica plimbându-se înainte de prânzişor în tovărăşia lui Charles. Tânărul era încă mâhnit, cum trebuie să fie un om lovit de

nenorociri, coborât, ca să spunem aşa, în adâncul durerilor sale, pentru a măsura fundul prăpastiei unde căzuse şi a simţi toată povara viitoarei sale vieţi.

— Tata nu se va întoarce decât la cină, vesti Eugénie, văzând neliniştea zugrăvită pe chipul maică-şi.

Era uşor să desprinzi din gesturile Eugéniei, din figura ei şi din ciudata dulceaţă a vocii o îngemănare de gânduri între ea şi vărul oropsit de soarta. Sufletele lor se contopiseră cu ardoare înainte de a-şi da poate deplin seama de puterea sentimentelor care îi apropiau unul de altul. Charles se opri în sală, şi melancolia lui fu respectată cu evlavie. Fiecare din cele trei femei aveau, slavă Domnului, cu ce se îndeletnici. Grandet plecase lăsând pe seama lor o sumedenie de treburi. Se înfăţişară fel de fel de oameni: tinichigiul, zidarul, cărăuşii, dulgherul, fermierii; unii ca să se tocmească pentru executarea diverselor reparaţii, alţii ca să plătească arendele sau să-şi primească simbria. Doamna Grandet şi Eugénie au fost deci nevoite să alerge de colo până colo, să răspundă la întrebările fără sfârşit ale muncitorilor şi ale sătenilor. Nanon primi proviziile şi plocoanele în bucătărie. Ca întotdeauna, aştepta poruncile stăpânului, ca să ştie ce trebuie oprit pentru gospodărie şi ce trebuie vândut la târg. Căci zgârcitul unchiaş păstra obiceiul multor boieraşi de la ţară, de a-şi bea vinul cel mai prost şi de a-şi mânca poamele cele mai stâlcite. Către ceasul cinci seara, Grandet se întoarse din Angers cu paisprezece mii de franci din aurul lui, iar în portofel, cu bonuri regale, care-i aduceau dobândă până în ziua de plată a rentelor. Pe Cornoiller îl lăsase la Angers, ca să vadă de caii pe jumătate frânţi şi să se întoarcă cu ei la pas numai după ce se vor fi odihnit bine.

— Mă întorc de la Angers, nevastă, şi sunt rupt de foame.

Nanon îi strigă din bucătărie:

— Te pomeneşti că n-ai mâncat nimic de ieri?

— Nimic, răspunse unchiaşul.

Nanon intră cu supa. Des Grassins veni să primească ordine de la clientul său tocmai în clipa când toată familia se afla la masă. Moş Grandet nici nu-şi zărise nepotul.

— Mâncaţi liniştit! spuse bancherul. Putem vorbi şi aşa. Dumneata habar n-ai cât preţuieşte aurul la Angers, unde au venit să-l caute cei din Nantes. Vreau să-l trimit şi pe al meu.

— Să nu-l trimiţi cumva! făcu unchiaşul. Au până peste cap. Suntem prea buni prieteni ca să te las să-ţi pierzi vremea degeaba.

— Dar aurul e preţuit acolo la treisprezece franci şi cincizeci de centime.

— Era preţuit, vrei să spui.

— Ce naiba s-a întâmplat?

— Am fost azi-noapte la Angers, destăinui Grandet cu glasul scăzut.

Bancherul tresări de surpriză. Apoi se încinse între dânşii o convorbire pe şoptite, în care timp amândoi se uitau la Charles, în clipa în care bătrânul dogar spuse bancherului să-i cumpere rente de o sută de mii, des Grassins nu-şi putu stăpâni un gest de uimire.

— Domnule Grandet, se adresă lui Charles, plec la Paris; dacă ai să-mi dai cumva vreun comision.

— Niciunul, domnule, vă mulţumesc.

— Mulţumeşte-i mai din inimă decât aşa, nepoate. Domnul pleacă pentru a descurca afacerile casei Guillaume Grandet.

— Pot sa trag vreo nădejde? întrebă Charles.

— Dar nu eşti oare nepotul meu? strigă dogarul cu o bine jucată mândrie. Nu purtăm acelaşi nume?

Charles se ridică, îl îmbrăţişa pe unchiul Grandet, se îngălbeni de emoţie şi ieşi. Eugénie îşi privi părintele cu admiraţie.

— Atunci, cu bine, scumpul meu des Grassins! Vezi, strânge-i vârtos în chingi pe jupânii de acolo.

Cei doi diplomaţi îşi strânseră mâinile; dogarul îl petrecu pe bancher până la uşă; apoi, după ce o închise, se întoarse şi spuse către Nanon, trântindu-se în jilţ:

— Dă-mi un lichior de coacăze.

Însă prea agitat ca să poată sta locului, se ridică, privi portretul domnului de la Bertelliere, fredonând şi făcând ceea ce Nanon numea paşii lui de dans: În gărzile franceze, aveam un tată bun.

Nanon, doamna Grandet şi Eugénie se uitară una la alta în tăcere. Voioşia podgoreanului le înspăimânta de câte ori ajungea la apogeu. Seara trecu pe nesimţite. Moş Grandet voia să se culce devreme. Şi, când se culca el, toţi ai casei trebuiau să doarmă, după cum când August bea, toată Polonia era beată28. De altfel, Nanon, Eugénie şi Charles nu erau mai puţin obosiţi decât stăpânul. Cât priveşte pe doamna Grandet, ea se culca, mânca, bea, umbla după voia bărbatului. Cu toate acestea, în timpul celor două ceasuri îngăduite digestiei, dogarul, vesel ca niciodată, rosti mai multe din sentinţele sale, dintre care una singură avea să dea măsura stării lui sufleteşti. După ce deşertă pe gât lichiorul de coacăze, se uită la pahar şi spuse:

— Nici n-ai dus bine paharul la gură, că s-a şi golit. Aşa e şi cu viaţa noastră. Nu poţi să fii şi să şi fi fost. Banii nu pot să circule, şi în această vreme să rămână şi în punga noastră. Altfel, viaţa ar fi prea frumoasă. Se arătă jovial şi mărinimos. Când Nanon veni cu vârtelniţa, îi spuse: Trebuie să fii ostenită. Lasă cânepa la naiba.

— Ce s-o las, că aş muri de urât! mărturisi slujnica.

— Biata Nanon! Vrei un lichior?

— Ah, când e vorba de lichior, nu mă dau în lături. Doamna îl face mult mai bine decât spiţerii. Cel care se vinde la prăvălie parcă ar fi o doctorie.

— Pun prea mult zahăr, nu se mai simte nimic, explică moşul.

A doua zi, familia, adunată, la ora opt pentru micul dejun, înfăţişa tabloul primei scene dintr-o viaţă casnică cu

adevărat plină de o blândă intimitate. Nenorocirea închegase în grabă legătura între doamna Grandet, Eugénie şi Charles; Nanon ţinea şi ea cu dânşii, fără să-şi dea seama. Toţi patru începură să alcătuiască o singură familie. Cât despre bătrânul podgorean, o dată ce avariţia îi fusese satisfăcută şi avea siguranţa că o să-l vadă în curând plecat pe coconaşul de nepotu-său, fără nevoia de a-i plăti altceva decât drumul până la Nantes, era acum aproape indiferent faţă de prezenţa lui în casă. Lăsă, deci, pe cei doi copii, cum îi numea el pe Charles şi pe Eugénie, să se comporte în libertate, după îndemnul inimii, sub paza doamnei Grandet, în care avea de altfel deplină încredere în ceea ce priveşte morala publică şi cea bisericească. Alinierea livezilor şi a şanţurilor de lângă drum, sădirea plopilor de pe malul Loarei şi lucrările de iarnă la terenurile sale îngrădite şi la Froidfond îl absorbiră cu totul. Din acea clipă începu pentru Eugénie primăvara dragostei. De la scena din noaptea în care i-a dăruit vărului vistieria, inima ei se dusese o dată cu mica-i comoară. Complici amândoi ai aceluiaşi secret, se priveau purtându-şi o reciprocă încredere, care le adâncea simţămintele şi îi apropia tot mai strâns unul de altul, punându-i, ca sa zicem aşa, pe amândoi în afara vieţii de toate zilele. Legăturile de rudenie nu îngăduie oare o anumită dulceaţă în glas, o anume duioşie mai blândă în privire?

Astfel, Eugénie izbuti să aline suferinţele vărului cu balsamul copilăroaselor emoţii ale unei iubiri ce înmugurea.

Între începutul dragostei şi începutul vieţii nu sunt oare tot atât de delicate asemuiri? Nu se alină copilul cu dulci cântece de leagăn şi cu îmbietoare priviri? Nu i se povestesc oare acele basme pline de minunăţii, ce-i învăluiesc viitorul în aur? Speranţa nu-şi desfăşoară oare pentru dânsul, mereu, sclipitoarele-i aripi? Nu varsă oare pe rând şi lacrimi de fericire, şi lacrimi de durere? Nu se aprinde oare la ceartă pentru tot soiul de nimicuri, pentru pietricelele cu care încearcă să-şi clădească un şubred

castel, pentru buchetele de flori pe care le uită înainte de a se ofili? Nu râvneşte din toată fiinţa să se întreacă cu timpul, pentru a înainta în viaţă? Iubirea este a doua noastră schimbare la faţă. Pentru Eugénie şi Charles, copilăria şi dragostea însemnau una şi aceeaşi minune: era prima lor pasiune, cu toate naivităţile sale dar cu atât mai alinătoare pentru inimile lor învăluite de tristeţe. Zbătându-se din chiar clipa ivirii ei sub vălul cernit, iubirea aceasta se armoniza încă şi mai deplin cu simplitatea provincială a acelei case în ruină.

Schimbând cu verişoara doar câteva cuvinte pe ghizdurile fântânii, în această ogradă tihnită, stând în grădiniţă pe o bancă căptuşită cu muşchi până la asfinţitul soarelui, spunându-şi felurite mari nimicuri, adânciţi în pacea care domnea între casă şi zidul fostelor metereze, ca sub bolţi de biserică, Charles se pătrunsese de sfinţenia iubirii; căci marea lui aristocrată, scumpa-i Annette, nu-l făcuse a cunoaşte decât tulburate zbuciumări. Acum se lepăda de această pasiune pariziană, cochetă, vanitoasă, sclipitoare, pentru o iubire naivă şi adevărată, îi era dragă până şi casa aceea, ale cărei datini nu-i mai păreau atât de caraghioase.

Charles cobora dis-de-dimineaţă ca să poată vorbi cu Eugénie câteva clipe înainte de a se înfăţişa moş Grandet să împartă raţia de merinde a zilei; iar când paşii unchiaşului răsunau pe scară, o tulea în grădină. Nevinovata crimă a acestei întâlniri de dimineaţă, despre care nu ştia nimic nici mama Eugéniei şi pe care Nanon se făcea că n-o vede, dădea celei mai inocente iubiri din lume ardoarea păcatelor oprite. Apoi când, după-masă, Grandet pleca să-şi inspecteze proprietăţile şi exploatările sale, Charles rămânea între mamă şi fiică, simţind nebănuite delicii în faptul că le dădea o mână de ajutor la depănatul lânei, că le privea cum lucrează, că le asculta sporovăind. Simplitatea unei asemenea vieţi aproape mănăstireşti, care-i punea în lumină frumuseţea acestor suflete străine de lume, îl înduioşa adânc. Crezuse cu totul imposibile astfel de

moravuri în Franţa şi n-ar fi admis existenţa lor decât în Germania, şi încă numai în basme ori în romanele lui Auguste Lafontaine29. Curând, pentru dânsul Eugénie fu idealul Margaretei30 – lui Goethe, mai puţin păcatul, în sfârşit, zi de zi, privirile lui, cuvintele lui o vrăjiră pe biata fată, care se lăsa legănată de valul încântător al iubirii şi se agăţa de această fericire, cum apucă un înotător o creangă de salcie, ca să iasă din fluviu şi să se odihnească la liman. Durerea unei viitoare absenţe nu ameninţa oare de pe acum cele mai senine clipe ale fugarelor ceasuri? Căci nu era zi în care un mic amănunt să nu le amintească apropiata lor despărţire. Astfel, la trei zile după plecarea domnului des Grassins, Charles fu dus de Grandet la tribunalul de primă instanţă, cu solemnitatea pe care oamenii de provincie o pun în îndeplinirea unor asemenea acte, ca să iscălească o renunţare la moştenirea tatălui său. Lepădare grozavă! Un soi de apostazie familială! Pe urmă, se mai duse la maestrul Cruchot ca să dea două procuri, una pentru des Grassins, şi alta pentru prietenul însărcinat cu vânzarea mobilierului. De asemenea trebui să îndeplinească toate formalităţile pentru obţinerea unui paşaport pentru străinătate. Şi, în sfârşit, când sosi de la Paris îmbrăcămintea simplă, de doliu, comandată acolo, Charles chemă un croitor din Saumur şi îi vându garderoba sa, de care nu mai avea nevoie. Acest gest îi plăcu grozav lui moş Grandet.

— Ah! iată-te acum cu adevărat un om care are de gând să se îmbarce şi care vrea să facă avere, îi spuse, văzându-l îmbrăcat într-o haină de postav negru şi gros. Bine, foarte bine!

— Te rog să mă crezi, domnule, îi răspunse Charles, că voi şti întotdeauna să mă acomodez situaţiei mele.

— Ce-s astea? întrebă unchiaşul cu ochii scăpărând la vederea pumnului plin cu podoabe de aur, pe care i-l arăta Charles.

— Unchiule, mi-am adunat butonii, inelele, toate lucrurile de prisos care puteau să mai aibă vreo valoare; dar necunoscând pe nimeni în Saumur, voiam să te rog azi dimineaţă.

— Să cumpăr eu toate astea? îl întrerupse Grandet.

— Nu, unchiule, să-mi recomanzi un om cinstit, care.

— Dă-le încoace, nepoate. Am să ţi le evaluez sus, în cabinet, şi o să-ţi spun până într-un ban cât fac. Ai aur special de bijuterii, spuse el cercetând un lănţişor lung, aur de optsprezece sau de nouăsprezece carate.

Unchiaşul întinse mâna lui lată şi luă cu el grămăjuia de aur.

— Verişoară, zise Charles, îngăduie-mi să-ţi ofer aceşti doi butoni, pe care ai putea să-i foloseşti ca să-ţi prinzi panglici la încheietura mâinii. Are să iasă o brăţară foarte la modă.

— Primesc fără nazuri, dragă vere, răspunse ea, aruncându-i o privire plină de înţelesuri.

— Mătuşica, iată degetarul mamei, pe care-l purtam cu mine în trusa mea de călătorie, adăugă Charles, arătând un preafrumos degetar de aur doamnei Grandet, care de zece ani visa la aşa ceva.

— Nu ştiu cum să-ţi mulţumesc, nepoate, murmură bătrâna cu ochii înecaţi în lacrimi. Seara şi dimineaţa voi adăuga la rugăciunile mele pentru dumneata cea mai fierbinte dintre toate: rugăciunea pentru cei care călătoresc pe mare. Dacă mor, acest giuvaer îl va păstra Eugénie.

— Toate fac nouă sute optzeci şi noua de franci şi şaptezeci şi cinci de centime, nepoate! rosti deschizând uşa Grandet. Dar ca să te scutesc de osteneala să le vinzi, o să-ţi plătesc eu bani peşiN. În livre.

Cuvântul livre înseamnă pe ţărmul Loarei că moneda de şase livre trebuie primită drept şase franci fără scăderi.

— Nu îndrăzneam să propun asta, răspunse Charles. Totuşi îmi venea greu să-mi negustoresc giuvaerele în

oraşul unde locuiţi. Trebuie să-ţi speli rufele în familie, zicea Napoleon. Vă mulţumesc pentru atâta bunăvoinţă.

Grandet îşi scarpină urechea, şi urmă o clipă de tăcere.

— Dragă unchiule, reluă Charles, privindu-l cu nelinişte, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i rănească cine ştie ce amor propriu, verişoara şi mătuşica au binevoit să primească de la mine câte o mică amintire; primeşte, te rog, la rândul dumitale, nişte butoni, de care eu nu mai am nevoie; o să vă amintească de un biet băiat, care se va gândi de departe la cei ce alcătuiesc de acum înainte singura lui familie.

— Băiete, băiete, nu trebuie să te despoi de toate. Ce-ai primit, nevastă? se întoarse lacom către ea. Ah! un degetar de aur. Şi tu, fetiţă? Hm, butoni de diamante. Hai, îţi primesc butonii, băiatule! spuse apoi strângând mâna lui Charles. DaR. Să-mi îngăduI. Să-ţi plătesC. Drumul până în Indii. Da, vreau să-ţi plătesc drumul. Preţuind giuvaerele tale, n-am socotit decât aurul, poate că şi lucrul mai face ceva; cu atât mai mult deci am să-ţi plătesc drumul. Aşadar suntem înţeleşi. Îţi voi da o mie cinci sute de francI. În livre, pe care le voi împrumuta de Ia Cruchot, căci n-am nici un ban aicea, doar Perrotet, care e în întârziere cu plata, ar putea să-mi dea ceva din arendă. Da, da, mă şi duc să-l văd.

Îşi luă pălăria, îşi puse mănuşile şi plecă.

— Va să zică pleci? suspină Eugénie, aruncându-i o privire plină de mâhnire şi de admiraţie.

— Trebuie, răspunse el plecându-şi fruntea.

De câteva zile, figura, purtarea şi vorbele lui Charles deveniseră acelea ale unui om adine îndurerat, dar care, simţind povara unor mari obligaţii, îşi găseşte un nou curaj în ele. Nu mai suspina, se făcuse bărbat. Astfel niciodată Eugénie nu-şi dădu seama mai bine de firea lui decât atunci când îl văzu coborând în hainele groase de postav negru, care se potriveau de minune palidului său chip şi înfăţişării sale mohorâte. În aceeaşi zi amândouă femeile se înveşmântară în rochii cernite, luând parte cu Charles la un recviem slujit în parohie pentru pomenirea sufletului lui

Guillaume Grandet. La prânz, Charles primi oarecare scrisori de la Paris şi ceru învoire să le citească.

— Ei bine, verişorule, eşti mulţumit de cum merg lucrurile? întrebă Eugénie încet.

— Nu pune niciodată asemenea întrebări, fetiţo! rosti Grandet. Ce naiba! Nu ţi le spun pe ale mele, de ce să-ţi bagi nasul în cele ale vărului tău? Lasă băiatul în pace.

— O, n-am nimic de ascuns, spuse Charles.

— Ta, ta, ta. Să ştii de la mine, nepoate, că în comerţ trebuie să-ţi pui frâu gurii.

Când îndrăgostiţii s-au aflat iarăşi singuri în grădină, Charles o trase pe Eugénie spre vechea bancă, unde se aşezară, sub nuc.

— Nu m-am înşelat asupra lui Alphonse. S-a purtat de minune. Mi-a lichidat treburile cu cinste şi cu prudenţă. Nu mai datorez nimic la Paris, toate mobilele sunt vândute la preţ bun şi-mi vesteşte ca, după sfatul unui căpitan de cursă lungă, a folosit cele trei mii de franci, cât i-au mai rămas, pentru o marfă la bâlci alcătuită din o sumedenie de curiozităţi europene, din care se scoate în Indii un bun câştig. Mi-a îndreptat bagajele spre Nantes, unde se află o corabie pentru Iawa. Peste cinci zile, Eugénie, va trebui să ne luăm adio, dacă nu pentru totdeauna, în orice caz pentru multă vreme. Această marfă de bâlci şi cei zece mii de franci, pe care mi-i trimit doi dintre prietenii mei, sunt un început cam mic. Nici gând deci să mă pot întoarce mai devreme decât peste câţiva ani. Dragă verişoară, nu lega viaţa dumitale de a mea; eu pot să mor, iar dumitale poate ţi se va ivi prilejul unei căsătorii bogate.

— Mă iubeşti? îngână ea.

— Mult, răspunse el cu o voce care venea din adâncul fiinţei, din adâncul simţirii sale.

— Voi aştepta, Charles! Doamne, tata e la fereastrĂ. Spuse ea îndepărtându-şi vărul, care se apropiase de ea s-o sărute.

Se mistui sub boltă, Charles o urmă; văzându-l, Eugénie se retrase la picioarele scării şi deschise uşa, pe urmă, fără să ştie bine încotro merge, se pomeni în cotlonul lui Nanon, locul cel mai întunecos din coridor; aici Charles, care o ajunsese, îi luă mâna, o alipi de pieptul lui, o apucă de mijloc şi o strânse în braţe uşor. Eugénie nu se mai împotrivi, primi şi dădu cel mai pur, cel mai suav, dar şi cel mai deplin din toate săruturile.

— Scumpă Eugénie, un văr e mai mult decât un frate, el poate să te ia de soţie.

— Aşa să fie! strigă Nanon, deschizând uşa hrubei sale.

Cei doi iubiţi se refugiară înfricoşaţi spre sală, unde Eugénie se apucă de lucru şi unde Charles începu să citească litaniile Maicii Precista, din cartea de rugăciuni a doamnei Grandet.

— Ei, făcu Nanon. Ce se întâmplă de tăcem? Parcă ne facem rugăciunea cu toţii.

De când Charles îi vestise plecarea, Grandet se purta în aşa fel, încât să pară că-i poartă mult de grijă; era darnic cu tot ce nu-l costa nimic; îi găsi un om pentru ambalatul bagajelor, spuse că cerea prea mult pentru lăzi şi ţinu cu orice preţ să i le facă el, cu mâna lui, din scânduri vechi; se sculă de dimineaţă ca să dea scândurile la rindea, să le ajusteze, să bată cuie şi să confecţioneze nişte lăzi straşnice, în care îngrămădi toate lucrurile lui Charles; ba se mai însărcina să i le şi ducă în luntre pe Loara şi să le trimită la vreme spre Nantes.

De când cu sărutarea din coridor, ceasurile zburau pentru Eugénie cu o înspăimântătoare repeziciune. Câteodată se hotăra să plece neapărat împreună cu Charles. Cine a cunoscut cea mai mistuitoare dintre pasiuni, cea a cărei durată e în fiecare zi scurtată de vârstă, de timp, de-o boală fără leac, de una din veşnicele fatalităţi omeneşti – acela va înţelege chinurile Eugéniei. Adeseori plângea plimbându-se în grădină, care acum i se părea prea strâmtă pentru dânsa, după cum i se părea şi curtea, şi casa, şi oraşul; se

avânta de pe acum cu închipuirea pe vasta întindere a mărilor.

În sfârşit, ajunul plecării sosi. Dimineaţa, în lipsa lui Grandet şi a lui Nanon, preţioasa casetă, unde se aflau cele două portrete, fu pusă cu solemnitate în singurul sertar al scrinului care se încuia cu cheia şi unde se găsea punga, acum deşartă. Depunerea acestei comori avu loc cu multe, multe sărutări şi lacrimi. Când Eugénie puse cheia în sân, nu mai avu tăria să-l oprească pe Charles de a săruta locul.

— Va rămâne aici, dragul meu.

— Şi inima mea, iubito, va fi veşnic aici.

— Ah! Charles, nu e bine ce faci! spuse ea cu o uşoare mustrare.

— Nu suntem oare logodiţi? replică el. Mi-ai dat cuvântul tău, ţi-l dau pe al meu.

— Al tău pe veci! spuse el.

— A ta pe veci! răspunse ea.

Nici o făgăduială de pe pământ nu sunase vreodată mai pură; candoarea Eugéniei sfinţise în momentul acela iubirea lui Charles.

A doua zi, gustarea de dimineaţă fu mohorâtă. În ciuda halatului cu fireturi şi a unei cruci a la Jeannette.

SFÂRŞIT

[1] Oraşul Saumur e situat în provincia Anjou, din vestul Franţei, pe râul Loire, într-o regiune viticolă.

[2] În timpul războaielor religioase de la sfârşitul secolului al XV-lea, cele două tabere Ż protestanţii şi catolicii Ż erau conduse, respectiv, de Henric de Bourbon (viitorul Henric al IV-lea) şi de prinţii din familia de Guise, în jurul cărora se grupase aşa-numita Liga Catolică.

[3] În 1833, când scrie romanul Eugenie Grandet, Balzac trăise revoluţia din 1830 şi diversele insurecţii populare din 1831 şi 1832; el se referă însă, desigur, şi la frămîntările din vremea revoluţiei burgheze (1789-1794).

[4] Provincie situată la est de Anjou.

[5] Vechi monede franceze de aur, numite astfel fiindcă aveau drept efigie capul unora dintre regii Franţei care au purtat numele de Ludovic; au început să fie fabricate sub Ludovic al XIV-lea (secolul al XVI-lea) şi valorau douăzeci şi patru de livre Ż cam douăzeci de franci.

[6] Celebri bancheri din secolul al XlX-lea, fraţii Rothschild aveau bănci în diverse capitale europene; unul din ei, James de Rothschild a fondat la Paris banca cu care a conlucrat guvernul Restauraţiei şi cel al Monarhiei din Iulie.

Laffittte Jacques a fost guvernatorul Băncii Franţei, în timpui Restauraţiei, când era şi deputat al opoziţiei. A contribuit la răsturnarea Bourbonilor.

[7] Quakerii sunt membrii unei secte religioase fundate în secolul al XVI-lea şi răspândite mai ales în Anglia şi în Statele Unite; afişează o mare sobrietate, care se manifestă şi printr-o îmbrăcăminte foarte simplă.

[8] Familia Medicilor a domnit la Florenţa în secolele XIV-XVI; era în conflict cu familia Pazzilor.

[9] Diplomat abil şi politician fără scrupule, Talleyrand (1754-1836), a fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai diplomaţiei burgheze din prima jumătate a seC. Al XlX-lea.

[10] Figură de metal reprezentând un om înarmat, care loveşte cu un ciocan (jaquemart Ż ciocanul lui Jacques); era întrebuinţată mai ales pentru a bate orele în clopotul unui orologiu.

[11] Înălţimea lui Nanon pare a fi fost cam de 1,85 M. De vreme ce un pied (picior) avea 32,4 cm, iar un ponce (palmă) 2,70cm.

[12] Livra era o veche monedă franceză, înlocuită apoi de franc; valoarea ei a variat după regiuni şi epoci; în vremea

lui Grandet, după cum se va vedea mai departe, ea valora ceva mai puţin decât francul.

[13] „Charboiler est maitre chez soi” e unul din cele mai vechi şi răspândite proverbe franceze, sensul lui fiind ca cel mai umil dintre cetăţeni poate porunci în casa lui, dacă nu în treburile publice. Rostind acest proverb, preşedintele Cruchot face o aluzie ironică la meseria de dogar a lui Grandet, care, ca şi cărbunarii, avea de-a face cu lemnele.

[14] Enciclopedia metodică este o compilaţie vastă, în 166 de volume, apărută între 1781 şi 1832; Le Moniteur Universel a fost o publicaţie fundată în 1789 şi devenită, între 1799 şi 1869, jurnalul oficial al guvernului francez.

[15] William Finden (1787-1852), gravor englez, cunoscut mai ales pentru a fi ilustrat romanul lui Cervantes, Don Quijote.

[16] Sir Francis Legatt Chantrey (1781-1842), sculptor englez, autorul unei serii de statui monumentale.

[17] Amorurile cavalerului de Faublas, roman scris de Jean-Baptiste Louvet de Couvray, şi apărut între 1787 şi 1790. Cu multe intrigi şi personaje, acest roman reflecta moravurile corupte ale aristocraţiei din secolul al XVIII-lea. Eroul era tânărul Faublas, Don Juan al timpului, galant, spiritual şi îndrăzneţ.

[18] Roman scris în 1783 de Pierre Choderlos de Laclos (1741-1803), oglindă a corupţiei aristocraţiei franceze de la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

[19] Sculptor grec c.500-c.432 î.c.

[20] O fată de condiţie modestă; numele îi vine de la stofa ieftină numită griseffe, pe care o purtau în secolul al XVII-lea parizienele din popor.

[21] Monedă şi ludovicul francez de aur cu efigia lui Napoleon: valora douăzeci de franci.

[22] Cuvinte însemnând: cântărit, numărat, împărţit. Ameninţare profetică, pe care, conform legendei biblice, o mână nevăzută ar fi scris-o pe pereţii sălii de ospeţe a lui Baltazar, ultimul rege al Babilonului.

[23] În limba latină în original: prin mijloace permise sau nepermise, în orice chip.

[24] Filosof şi jurisconsult englez (1748-1832), discipol al materialiştilor englezi şi francezi, el avea ca maximă „cea mai mare fericire pentru cel mai mare număr de oameni”, socotind însă în chip eronat că un asemenea lucru ar fi posibil sub capitalism. El recomanda evaluarea plăcerilor după cantitatea de fericire pe care ele o dau, pretinzând astfel a fi creat o ştiinţă nouă: aritmetica morală.

[25] Expresia latină completă este în panibus infidelluia (în regiunile locuite de necredincioşi) şi se aplica episcopilor onorifici, care nu aveau o erarhie precisă; prin extensiune slujbaş cu titlu onorific, fără funcţie delimitată.

[26] Revoluţionar consecvent, deputat al Convenţiunii, redactor al ziarului Prietena poporului, Marat (1743-1794) a luat poziţie împotriva monarhiei; a fost asasinat în baie de regalista Charlotte Corday.

[27] Salamandra era însemnul regelui Francisc I al Franţei (1515-1547); se aplica pe castelele şi pe mobilele din epoca lui.

[28] Aluzie la un vers al lui Frederic al II-lea al Prusiei, referitor la August al II-lea (1670-1733), rege al Poloniei; sensul acestui vers este că slujitorii şi curtenii se modelează după cei pe care-i slujesc.

[29] Auguste Heinrich Julius Lafontaine (1758-1831), romancier german, autor fecund a zeci de romane şi nuvele sentimentale, fără mare valoare literară.

[30] Personajul feminin din opera Faust a lui Goethe: Margareta este o fată din popor, simplă, nevinovată şi încrezătoare, pe care Faust o seduce şi apoi o părăseşte.

[31] Cruce mică de aur purtată la gât de ţărancele franceze.

[32] Jacqes-Bénigne Bossuet (1627-1704), scriitor şi orator religios, ideolog al catolicismului reacţionar şi al absolutismului.

[33] Expresia latină completă este în status quo ante: în starea în care se găseau lucrurile înainte.

[34] Familie din istoria legendară a Greciei vechi, în sânul căreia s-au petrecut multe crime [35] Un lucru care nu se termină niciodată. Penelopa, soţia lui Ulise, pe care-l aştepta credincioasă, făgăduise pretendenţilor săi să aleagă pe unul dintre ei când va sfârşi broderia la care lucra; dar, pentru a-şi păstra credinţa conjugală, ea desfăcea noaptea ceea ce lucrase ziua.

[36] În limba latină în original: pe orice cale.

[37] Proprietatea funciară necesară pentru un titlu nobiliar transmise fiului celui mai mare.

[38] În limba italiană în original: n-ai să te mai duci [39] Thomas Sanchez (1550-1610), iezuit spaniol, a fost profesor de teologie şi a scris pentru duhovnici tratatul De Sotto matrimonii sacramentum (Despre ştiuta taină a căsătoriei).

[40] Formulă juridică: prin grija lui Cruchot.